

P. Szabó Béla

TANULSÁGOS ÉVTIZEDEK

A Debreceni Tudományegyetem
Jog- és Államtudományi Kara
(1914-1949)

P. SZABÓ BÉLA

Tanulságos évtizedek

A Debreceni Tudományegyetem
Jog- és Államtudományi Kara
(1914-1949)

Debrecen, 2011

Kiadja
a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

és
a Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Lektorálta: **Balogh Judit**

Felelős kiadó:
Dr. Szabó Béla egyetemi tanár,
a doktori iskola vezetője

ISBN 978-963-473-469-7

A kiadásban közreműködött:

LÍCIUM-Art

Könyvkiadó- és Kereskedelmi Kft.

Felelős vezető: **Ujvári Béla**

Felelős szerkesztő: **Szabó Tünde**

Készült a debreceni DELA Kft. Nyomdájában

Tel.: 52/533-183

TARTALOM

<i>Lectori salutem!</i>	5
I. Debreceni jogtanítás az egyetem megalapítása előtt	7
II. Jogi kari eseménytörténet	11
III. A korabeli jogoktatás jellemzői és problémái	48
IV. Jogtanárok és tudósok a debreceni katedrákon	59
V. A joghallgatók világa	68
Függelék	86
Professzorok és szakelőadók a Jog- és Államtudományi Karon	86
A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai	94
A Jog- és Államtudományi Kar dékánjai	96
A Jog- és Kar által kezdeményezett <i>honoris causa doctori</i> címek	97
A Jog- és Államtudományi Kar által habilitált magántanárok	98
A Jog- és Államtudományi Kar kitüntetéses doktorai	99
Rövidítések	100
Képek jegyzéke	100

Lectori salutem !

Az alább olvasható száz oldal száz évvel ezelőtt kezdődött eseményekre emlékezik. Közel száz évvel ezelőtt dőlt el véglegesen, törvény erejével biztosítva, hogy Debrecenben, Kelet-Magyarország legjelentősebb iskolavárosában egyetem alapították, és ezen intézmény kebelében egyetemi szintre emeltetik a jogászok képzése is.

Tudjuk azonban, hogy az itteni jogászképzés még csak az ötvenkettedik tanévébe lépett a jelenleg futó tanévben. A százhoz bizony nem csak az a két év hiányzik, ami a jogszabályi alapítástól az oktatás tényleges beindulásáig, addig az őszig, „mikor a falevelek nem akartak lehullani”, eltelt. A hiányzó évek jóval számosabbak ennél. De azt is kiszámolhatjuk, hogy ma már kevesebb azon évek száma, mikor az egyetemi almanachokban nem találkozhatunk a jogászképzésre utaló adatokkal. A hiányzó évek évről-évre egyre inkább kisebbségbe szorulnak.

Hiszen tizenöt évvel ezelőtt néhány bátrát álmodni kész ember összefogott, hogy újjáteremtsen egy olyan intézményt, amely viszonylag rövid idő, alig egy emberöltő alatt is olyan emléket hagyott az ország, a város és az – alapítása óta minden nehézség ellenére virágzó – egyetem életében, amelyet érdemes volt megeleveníteni, emlékből létező valósággá építeni.

Az elmúlt tizenöt év ugyanis büszke, hagyományokkal teljes harminchat tanévre nézhet vissza. Egy olyan, ereje teljében lévő karra, amelynek tanárai meghatározó helyet vívtak ki maguknak a kor magyar jogtudományában, amely évi több százás hallgatói létszámaival a korabeli jogász utánpótlás jelentős részét adta a megcsonkult országnak.

Sokan állítják, hogy a történelem néha ismételheti önmagát, visszatérhetnek olyan jelenségek, eseménysorok, melyek párhuzamukat lelhetik a múltban. Mások tagadják ennek lehetőségét. Bármelyik álláspontot fogadjuk is el, az alább következő néhány tény és gondolat nekünk is, a ma debreceni jog- és államtudományi képzésében részes oktatóknak és abban részesülő hallgatóknak, illetve minden érdeklődőnek tanulsággal szolgálhatnak.

Reméljük, a jó tanulságok erősíthetnek bennünket, a rosszakból pedig valóban tanulhatunk a jövő érdekében.

I. Debreceni jogtanítás az egyetem megalapítása előtt

Annak első biztos nyomát, hogy a debreceni Református Kollégiumban a jogtudomány bizonyos területeit oktatni kezdték, a 18. század közepére tehetjük. Két filozófiaprofesszor nevéhez fűződik a szerény kezdet: Szilágyi Tönkö István, az első filozófiai tanszék professzora 1742-ben bölcséleti előadásai keretében kezdte meg az etikától elkülönítve a természetjog és a nemzetközi jog előadását. Ezért nevezik őt a korabeli források „*professor philosophiae juris naturae et gentium*”-nak. A jelek szerint ugyanebben az évben a másik filozófia-tanár, Maróthi György, az ékesszólás és történelem professzora, római régiségtani előadásainak második, terjedelmesebb részét a római jog ismertetésének szentelte. Előadásai fennmaradt kézírata alapján megismertette hallgatóit a római állam köz- és magánjogával, valamint perjogával. Ezzel a Kollégium is beilleszkedett azon – a 18. század közepétől feleledő – törekvésekbe, melyek értelmében a hazai protestáns és később katolikus oktatási intézmények is arra kezdtek törekedni, hogy bizonyos jogi alapismereteket kínáljanak – az alaposabb jogi tudásukat később a gyakorlati tevékenység, a jogalkalmazásban való közreműködés révén megszerző – leendő joggyakorlók számára.¹

Ugyanígy az országos tendenciákat követte a Kollégium, mikor az egyházkerület 1796. október 10-én tartott közgyűlésén – a 18. század második felének történéseit (királyi jogakadémiák alapítása, a rendszeres jogi oktatás és a *juris catedrák* megjelenése a hazai felsőbb iskolákban) követve – elhatározta, hogy a Kollégiumban hazai törvényeket tanító professzort alkalmaznak. Domokos Lajos kollégiumi főgondnok javaslatára hívták meg az első jogi tanszékre Széplaki Pál losonci ügyvédet, s meghatározták, hogy természetjogot, politikát, statisztikát és a hazai törvényeket – ide értve a magyarországi közjogot is – kell előadnia. A meghívást csak másodsorra elfogadó Széplaki 1800. március 30-án tartotta meg székfoglaló előadását „*De ortu et progressu jurisprudentiae Hungaricae*” (A magyar jogtudomány eredetéről és fejlődéséről) címmel.

A törvényt tanító professzor tanszékének az alapját a Kollégium akadémiai tagozatán igazából azonban csak az 1810-es években tett alapítványok vetették meg véglegesen, amelyek nem csak a professzor javadalmazását, hanem a joghallgatók segélyezését és a könyvtár gyarapítását is lehetővé tették. Ezen finanszírozási eszközöket is felhasználva csak jó három évtized múlva, 1845-ben állított

¹ Erre és az alábbiakra vö. NAGY Sándor, *A jogi oktatás és szervezete a debreceni református Kollégiumban* = A jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében, Budapest, 1984, 155-187.; SZENTPÉTERI KUN Béla, *Debreceni jogtanítók*, Debreceni Szemle V. (1931/1), 1-9. és (1931/3), 102-109.; BALOGH Ferenc, *A debreceni jogakadémia keletkezése, fejlődése és a jogászfűvéség*, Debrecen, 1905.

ták fel a második jogi tanszéket, de ténylegesen csak a szabadságharc után, 1849 novemberétől lett két jogtanára a Kollégiumnak.² Az abszolutizmus kezdetén minden lehető elkövetett az egyházkerület, különösen Szoboszlai Pap István püspök, hogy a jogtanítás szervezeti keretei kibővíthessenek. Ez azonban kényszerűség is volt, hiszen 1850-ben a jogakadémiákat központilag át-szervezték, és ha a Kollégium fenn akarta tartani jogoktatását, idomulnia kellett az oktatásügyi kormányzat elvárásaihoz. Közadakozásból sikerült annyi tőkét előteremteni, ami további két tanszék fenntartását biztosította az immár két-éves jogi tanfolyamhoz. Ennek, és az egyházkerület szívós ragaszkodásának volt köszönhető, hogy 1853 novemberében elismerték a jogi tanfolyam nyilvánosságát, vagyis jogakadémiai jellegét, és az ott kiállított bizonyítványoknak az állami jogakadémiákon szerzettekkel való egyenértékűségét. Azonban amikor a kormányzat – különösen a (német) előadási nyelvre és a professzorok számára nézve – 1856-ban újabb követelményekkel lépett fel, az egyházkerület – nehéz szívvel bár – kénytelen volt a („Szoboszlai-féle”) jogakadémia működését megszüntetni, s a „törvénytudományok” oktatását a teológiai kar keretében folytatni.

1856 és 1860 között szünetelt a jogoktatás a Kollégium falai között, s a jogakadémia csak 1861-ben nyílt meg újra, két tanárral és négyszemeszteres tanulmányi idővel. A Helytartótanács elvárásai szerint azonban ebben az időben az állami jogakadémiákon a képzés ideje már hároméves volt, és legalább hat jogtanár alkalmazását várták el.³ Mivel a feltételek nem teljesülhettek, a debreceni jogakadémián végzett joghallgatók ezért csak külön államvizsga letétele után tehettek ügyvédi vizsgát. A hallgatók létszáma emiatt erősen visszaesett. Az 1864/65. tanévtől sikerült a képzés idejét Debrecenben is három évre emelni, és mindazokat a tárgyakat felvenni a *curriculum*ba, amelyeket az állami jogakadémiákon is tanítottak. Így a Debrecenben végzett joghallgatók ugyanolyan lehetőségekkel bírtak, mint a más jogakadémián végzett kortársaik.⁴ A hároméves jogakadémia 11 tanévet ért meg, s ebben az időben hallgatói létszáma jelentősen felülmúlta a korábbi évtizedekét.⁵

1874-től azonban ismét néhány év bizonytalanság következett: az egyenértékűség megőrzéséhez a tanulmányi időt négy évre, a tanárok számát pedig végre

---

² BAJKÓ Mátyás, *A nemzeti művelődés jelentkezésének és kibontakozásának kora* = A Debreceni Református Kollégium története, szerk. BARCZA József, Budapest, 1988, 169.

³ NAGY, *i. m.*, 169.

⁴ A részletekre az eddig munkákon kívül vö. CSOHÁNY János, *A korszakváltások évszázada* = A Debreceni Református Kollégium története, szerk. BARCZA József, Budapest, 1988, 232-242.

⁵ Vö. Nagy, *i. m.*, 186.

hatra kellett emelnie a Kollégiumnak.⁶ Évekig húzódó huzavona után az egyházkerület és a város engedni volt kénytelen, és fel kellett állítania a hiányzó tanszékeket. Az ily módon átszervezet jogakadémia a Kollégium főiskolai tagozatának része maradt, és nem volt sem külön igazgatója, sem önálló tanári testülete. A fejlesztések ellenére csak az 1890/91-es tanévtől felelt meg a tanterv teljes egészében az állami és katolikus jogakadémiák tanrendjének, és ettől kezdve megszűntek a kulturális kormányzat feddései.

1893 szeptemberében választották meg a jogakadémia első dékánját, kialakították a saját dékáni hivatalt és ezzel létrejött a Református Kollégium Jog- és Államtudományi Kara, önálló tanári testülettel. Egyúttal a teológiai kar is önállósult. A két dékán egy akadémiai igazgató vezetése alatt tevékenykedett. 1895-ben a város anyagi segítségével létrehozták a hetedik és nyolcadik tanszéket is, 1910-ben pedig megkezdte működését a kilencedik jogi tanszék.⁷ A város áldozatvállalása ellenére a jogi kar legfőbb autonóm hatósága az egyházkerületi közgyűlés maradt, amely a tanári állások betöltésének jogát is gyakorolta.

A '90-es évektől a debreceni jogakadémia bármelyik hazai jogakadémiával állta a versenyt, sőt a legelismertebbek közé emelkedett: a századfordulón a korabeli szakmai közvélemény a debreceni és az eperjesi főiskolát általában magasabb színvonalúnak tekintette a többinél.⁸ Köszönhető volt ez annak is, hogy a debreceni jogakadémia a 19. század végén az egyik legszigorúbb jogakadémiának számított, „mely ezt a nemes tradícióját még népszerűsége árán, sőt egyenesen elnéptelenedése kockázatával is fenntartotta.”⁹ Ennek a következménye volt az is, hogy a 20. század első decenniumában a kar hallgatói létszáma meglehetősen ingadozást mutatott, s az 1904/05. tanévtől folyamatosan csökkent. Persze nem csak a szigorúság, hanem az a kényszer is eltávolította a jogakadémiákról a hallgatókat, hogy doktori fokozatot – ami jelenős előnyt jelentett az elhelyezkedésben – csak egyetlenemen lehetett szerezni.¹⁰ Bár az 1874. évi jogoktatási reform során egyenrangúvá tették a jogakadémiák oktatását a budapesti, illetve az 1872-ben megalakított (s akkor 12 tanszékkal indult) kolozsvári egyetemével, a doktori foko-

⁶ Az elvárásokra vö. MEZEY Barna, *A jogakadémiák 1874. évi reformja* = A jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében, Budapest, 1984, 109-113.

⁷ A tanszékek betöltőire vö. HOLLÓSI Gábor, *A debreceni Jog- és Államtudományi Kar története (1914-1949)*, Debrecen, 2007, 18.

⁸ PETŐ Ernő, *Jogakadémiák a 20. században*, Disszertáció, DE BTK, 2003, 25.

⁹ MARTON Géza, *A debreceni egyetem része az országos jogászképzésben*, Ügyvédi Közlöny - Jogtudományi Közlöny melléklete, (1934/5). A szigort az is mutatja, hogy míg az egyetemeken, valamint az állami és felekezeti jogakadémiák jó részén 1883-ban illetve 1889-ben eltörölték a félévenkénti kollokviumi kötelezettséget, addig ez Debrecenben csak az 1907/08. tanévben következett be. Vö. NAGY, *i. m.*, 180.

¹⁰ Ezt mutatja az is, hogy az egyetem megnyitása után a jogi karra beiratkozók száma látványosan megugrott az utolsó jogakadémiai év beiratkozási adataihoz képest. Vö. NAGY, *i. m.*, 180.

zatban részesítés azonban továbbra is az egyetemek kiváltsága maradt. A jogakadémiákon végzetek leteheték államvizsgálataikat saját intézményükben, de – igaz elvileg minden további tanulás nélkül – szigorlatokat csak az egyetemeken tehettek. A szigorlatok akkoriban a doktori cím elnyeréséhez szükséges vizsgákat jelentették, míg az államvizsgák az alaptanulmányok befejezését jelezték, és képesítették az állami hivatalok betöltésére. De az 1874:XXXIV. és XXXV. törvénycikkek az ügyvédi vizsgára bocsátás valamint a közjegyzőség előfeltételül a jogtudományi doktorátust írták elő, ami ezzel tudományos fokozatból minősítő jellegű végzettséggé vált. Később az 1912. évi VII. és az 1913. évi LIII. törvény a bírói és az ügyészi kinevezésekre is kiterjesztette a doktori oklevél megszerzésének követelményét.¹¹

Ez – érthető okokból – népszerűbbé tette az egyetemeket, hiszen ismert környezetben és tanárok között könnyebb lehetett a szigorlat letétele és a disszertáció megvédése. Ez azonban a két egyetem jogi karainak túlsúlyosságához vezetett, és – a jogi oktatás egyéb problémáinak megoldatlansága mellett – hozzájárult a harmadik (negyedik) egyetem jogi karokkal való életre hívásához is. Az „a debreczeni és a pozsonyi magyar királyi tudományegyetem felállításáról” szóló 1912:XXXVI. törvény indokolásában Zichy János miniszter kifejezetten utal erre: „A jog- és államtudományi karokon már régóta mutatkozó túlsúlyosság kérdése más elbírálás alá esik [...] Kétségtelen, hogy a hallgatóságnak ez a száma semmiféle arányban sincs a tanintézetekben rendelkezésre álló tantermek férőhelyével [...] Ha tehát a jogtudományi karok túlsúlyossága miatt is helyes, hogy új egyetemeket létesítsünk és azokra lehetőleg levezetjük a budapesti túl nagy jogászságnak egy részét, nem vélem, hogy a jogi karok számának mechanikus szaporításától a fentebb vázolt viszonyok lényeges javulását várhatnók. Az új egyetemekkel kapcsolatban tehát oly intézményeket óhajtanék létesíteni, a melyek, noha az összes egyetemi hallgatók javára szolgálnának, mégis talán különösen a jogászfűjség számára új és jobb tanulási és életviszonyokat volnának hivatva megalkotni.”¹²

Sok más egyéb körülmény mellett ez is hozzájárult ahhoz, hogy Debrecenben, mégpedig jogi karral jött létre az egyik új egyetem.

---

¹¹ NAGY Zsolt, *A jogi oktatás fejlődése és aktuális kérdései*, Szeged, 2007, 60.; SZABÓ Béla, *Jogászság és jogászképzés* = Bevezetés a jog- és államtudományokba, szerk. SZABÓ Miklós, Miskolc, 2006,⁴ 196-203.

¹² *Az 1910-1915. évi országgyűlés képviselőházának irományai*, XIV. kötet, 264.

II. Jogi kari eseménytörténet

Mint köztudott, a Zichy János minisztersége alatt elfogadott és Balogh Jenő államtitkár elvülhetetlen érdemei mellett kidolgozott 1912. évi XXXVI. törvény végrehajtása nem a kidolgozó politikusok felelőssége lett. Jankovich Béla miniszter és Tóth Lajos miniszteri tanácsos (későbbi államtitkár) voltak azok, akik az egyetem működéséhez szükséges előkészítő munkálatokat és egyeztetéseket elvégezték. Az egyetem fokozatos fejlesztését előirányzó tervek 1913 májusában készültek el. Eszerint a Református Hittudományi Kar már az 1914/15. tanévben valamennyi évfolyamával az új egyetem keretei között működött volna. Ugyanakkor a tervezet a jog- és államtudományi (valamint a bölcsészettudományi) kar tekintetében abból indult ki, hogy az 1914/15. tanévben csak az első évfolyam nyílik meg, s a későbbiekben minden évben egy évfolyam. A kar tehát csak az 1917/18. tanévben vált volna négy évfolyamosná, és csak ekkor kapta volna meg a szigorlatok tartásának jogát is. Az egyetem jogi kara egy-egy évfolyamának megnyíltával párhuzamosan fokozatosan szűnt volna meg a debreceni református jogakadémia megfelelő évfolyama. A tervezet szerint a személyi kiadásokat a megnyíló évfolyamokon az állam viseli, a dologi kiadásokról és elhelyezésről viszont a Református Kollégiumnak kellett gondoskodnia.¹³

A jogi és a bölcsészeti kar évfolyamonkénti megnyitásának tervezetét azonban a Református Kollégium akadémiai tanácsának javaslatára¹⁴ az egyházkerületi közgyűlés elvetette, és kifejezte azt az óhaját, hogy a két kar már az 1914/15. tanévben valamennyi évfolyamával kezdje meg működését az egyetem keretei között. A város, a minisztérium és az egyházkerület között folyt csaknem egy évig tartó egyeztetések után végül megegyezés született arról, hogy az egyetem három kara (hittudomány, jogi, bölcsészeti) 1914 szeptemberében összes évfolyamával megkezdheti működését, és ekkortól megkapja a doktori címek adományozásának jogát is. Az egyezés természetesen nem kis anyagi áldozatába került a városnak és az egyházkerületnek.

A megállapodásnak része volt az is, hogy a Kollégium számos helyiségét adja használatba a megnyíló karoknak: a minisztérium képviselője, a Kollégium akadémiai igazgatója és az egyházkerületi elnökség képviselője között létrejött

¹³ Az orvosi kar megnyitása a tervezet szerint két ütemben történt volna meg. Vö. SZENTPÉTERI KUN Béla, *Az egyetem alakulás története: A kollégiummal való kapcsolatok továbbélése az egyetemnek mint egységnek életében* = A debreceni kollégium története, szerk. RÉVÉSZ Imre, Debrecen, 1941, 50.; VARGA Zoltán, *A Debreceni Tudományegyetem története I. 1914-1944*, Debrecen, [1967], 29.

¹⁴ SZENTPÉTERI KUN, *Az egyetem alakulás története, i. m.*, 51.

egyezség alapján a Kollégium épületében a jogi kar részére tizenegy (ezek közül három kettéosztásával összesen tizennégy) helyiség állt rendelkezésére. A kistanácstermet használták jogi vizsgálati színhelyül.¹⁵

Szintén egyeztetések tárgyát képezte a leendő jogi kar tanszékeinek a száma. A miniszter eredeti elképzelései szerint a jogi karon eredetileg tíz tanszék szervezéséről és betöltéséről lehetett volna szó, hasonlóan az állami jogakadémiák szervezetéhez. A különbség annyi lett volna, hogy a statisztikát elválasztották volna a közgazdaságtantól, valamint a kereskedelmi és váltójogot a perjogtól. A debreceni akadémiai tanács kérése az volt, hogy a büntetőjogot se társítsák a jogbölcselettel, és az egyházjog is álljon külön a jogtörténettől. Végül a miniszter 11 tanszék szervezését engedélyezte, fenntartva a jogbölcselet és büntetőjog különállását.¹⁶ A pályázatok (a másik két karhoz hasonlóan) 1914. március 31-i határidővel kerültek kiírásra.

Azonban az akadémiai tanács nem hiába fogalmazta meg a tanszékekkel kapcsolatos igényét. Mivel a jogtörténet és az egyházjog tanszékét a pozsonyi egyetemen is külön kívánták megszervezni, a pályázati eljárások során a két említett tudományszakot különválasztották, és külön tanárokat neveztek ki ellátásukra.

Így a pályázati hirdetéssel ellentétben az új egyetem jogi kara 1914-ben a következő 12 tanszékkel kezdte meg működését: 1. Római jog; 2. Jogtörténelem; 3. Egyházjog; 4. Magyar magánjog; 5. Kereskedelmi és váltójog; 6. Polgári törvénykezési; 7. Büntetőjogi és eljárási, 8. Jogbölcészlet és nemzetközi jogi; 9. Közjog és politikai;¹⁷ 10. Közigazgatás és pénzügyi jog, 11. Közgazdaságtan és pénzügytan; 12. Közgazdaságtan és statisztika.

A minisztériummal kötött megállapodásokban (szemben a hittudományi tanszékekkel, ahol a protestáns szellem érvényesülésének biztosítása miatt ez elsőrendű tényező volt) a jogi és a bölcsészeti tanszékek betöltéséről – a pályázók közötti konfessionális különbségtételről – nem történt említés. Ugyanakkor a város és az egyházkerület közönségét, valamint a szakmai közvéleményt is nagyon foglalkoztatta ez a kérdés.¹⁸

A törvényjavaslat tárgyalása során a képviselőházban is természetesnek tartották a hittudományi kar esetében a felekezeti főhatóság bizonyos befolyását, de a többi szakkal kapcsolatban pl. Berzeviczy Albert képviselő arra kérte a minisztert, hogy *„az ügy érdekében, az egyetemek érdekében, egyáltalában szabadítsa fel*

¹⁵ SZENTPÉTERI KUN, *Az egyetemmé alakulás története, i. m.*, 54. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 38.157/1914. IV. számú rendelete.

¹⁶ SZENTPÉTERI KUN, *Az egyetemmé alakulás története, i. m.*, 58.

¹⁷ Ezt a tanszékét Jászi Viktor halála után már 1915-ben kettéosztották, így lett a karnak két évtizeden keresztül 13 tanszéke.

¹⁸ LADÁNYI Andor, *Az egyházak és a felsőoktatás a dualizmus korában*, Századok, (2004/1), 18.

*magát mindennemű helyi, felekezeti vagy egyéb szemponttól [...] csak is egy valódi értéket ismerjen: a tudomány érdekét.*¹⁹

A Tiszántúli Református Egyházkerület közgyűlése már jóval korábban, 1911 novemberében kifejezte „a teljesítés biztos reményével,” hogy minden akkor működő akadémiai tanár az egyetem megfelelő tanszékére kinevezést fog nyerni.²⁰ Ezt azonban nem sikerült biztosítani.

Bár a VKM 1916 előtti levéltári anyagának megsemmisülése miatt nem állapítható meg, hogy az egyes tanszékekre kik pályáztak, feltételezhető, hogy a verseny szabadságának szellemében egyik-másik tanszékért meglehetősen heves küzdelem folyhatott mind a jogi, mind a bölcsészeti karon. Ma már nem tudhatjuk, hogy a Kollégium tanárai érdekében mellőztek-e esetleg tudományos-szakmai tekintetben érdemesebb személyeket a pályázatok során. Az viszont bizonyos, hogy a jogakadémia tanárai közül heten adták be pályázatukat, melyek közül hatot nyilvánítottak eredményesnek: Jászi Viktor, Teghze Gyula, Szentpéteri Kun Béla, Tóth Lajos, Kovács Gábor, Bacsó Jenő professzorok tehát helyben maradhattak.²¹ A kinevezett hat új professzor között öt katolikus (Bernolák Nándor, Kiss Géza, Márffy Ede, Mártonffy Marcel, Iványi Béla) és egy református (Illyefalvy Vitéz Géza) vallású volt. Utóbbi tény mutatja, hogy a református „hátszél” nem érvényesült a kinevezések során, a professzori karban azonban a reformátusok 7:5 arányban többségben maradtak.

A beadott pályázatokat egyébként a miniszter által a budapesti és kolozsvári tudományegyetem tanáraiból kinevezett szakbizottság bírálta el. A kinevezéseket a Budapesti Közlöny 1914. augusztus 29-i számában tették közzé (bár augusztus 26-i keltezéssel).

Az új egyetemi tanárok – a frontra vezényelt és sokáig nem mentesülő Iványin²² és Márffyn²³ kívül – hivatali esküjüket 1914. augusztus 31-én tették le a kultusz-minisztériumban.²⁴ A háború kezdete, a rendkívüli helyiséggondok, valamint a Debrecenben dúló kolerajárvány veszélyeztette ugyan, de nem tette lehetetlenné az oktatás megkezdését: a debreceni egyetem első tanéve 1914.

¹⁹ *Képviseleti Napló 1910-1915*. XVI. kötet. 462.; Vö. LADÁNYI, *i. m.*, 19.

²⁰ Az egyetem tanárainak kinevezésére vö. SZENTPÉTERI KUN, *Az egyetem alakulás története, i. m.*, 60-61., valamint VARGA Zoltán, *i. m.*, 31-32.

²¹ Vö. SZENTPÉTERI KUN, *Az egyetem alakulás története, i. m.*, 61.; VARGA Zoltán, *i. m.*, 30. A hetedik pályázó, Haendel Vilmos 1915-ben új eljárás keretében nyert tanszéket.

²² Iványi Béla debreceni professzori időszakáról bővebben vö. BALOGH Judit, *Iskolateremtők és iskolák: Képek a régi jogi kar(ok) professzori arcképcsarnokából* = Tanulmányok dr. Ruzsoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára, szerk. BALOGH Elemér, HOMOKI-NAGY Mária, Szeged, 2010, 85-89.

²³ SZABÓ Anita, *Szentkirály-szabadjai Márffy Ede* = A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949) I., szerk. P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor, Debrecen, 2004, 16.

²⁴ SZENTPÉTERI KUN, *Az egyetem alakulás története, i. m.*, 61.

október 20-án a nehézségek ellenére elindult. Néhány jogtanárt (Tóth, Mártonffy) sikerült szabadságotatni a tényleges hadszolgálat alól, másokat (Bernolák, Kovács) ugyan B-osztályú népfelkelőnek sorozták be a tanév során, de a honvédelmi miniszter felmentette őket a tényleges szolgálat alól.²⁵

A jogász professzorok eskütételük után a többi kar tanáraival együtt rögtön hihetetlen nehézségek elé néztek: a fenn említett 1913-as megállapodás ellenére az előadói és szemináriumi helyiségek hiánya rendkívül nagy nehézséget okozott.

A helyiség gondok enyhítésre Bernolák Nándor, az 1515/16. évi rektor, saját kockázatára 12 helyiségből álló lakást bérelt a városban, a Piac utca 51. alatt, szemináriumi helyiségek céljára, de ez csak részben állt a joghallgatók rendelkezésére.²⁶

1. kép – Jászi Viktor

Az infrastrukturális nehézségek mellé személyzetiek is társultak. Nem volt elég a fronton harcoló tanárok helyettesítésének problémája, 1915. február 26-án

---

²⁵ Vö. *Rectori beszámoló, melyben Kiss Ferenc az egyetem 1914-15. évi rectora az egyetem 1914-15. évi történetéről, az 1915. évi szeptember hó 27-én tartott egyetemi közgyűlésen beszámolt* = A debreceni magyar királyi Tudományegyetem évkönyve és almanachja, 1914/15., 13. (a továbbiakban *ÉK*.)

²⁶ BERNOLÁK Nándor, *Jelentés a Debreczeni m. kir. Tudományegyetem 1915/16. tanévi állapotáról és működéséről* = *ÉK.*, 1915/16., 34. A kar állandóan szóvá tette elhelyezésének tökéletlenségét, a kari üléseken szinte évente kértek intézkedést a rektortól, minisztertől, de végleges megoldást csak az egyetem központi épületének 1932. május 5-i megnyitása jelentett.

elhunyt Jászi Viktor, a közjog és a politika nyilvános rendes tanára,²⁷ aki már a debreceni jogakadémián is ugyanezeket a tárgyakat oktatta egyetemi kinevezését megelőzően. Bernolák Nándor rektor kérésére a miniszter – engedve a korábbi határozatának, melyben külön politikai tanszék szervezését kérte – a Jászi halálával megüresedett közjogi és politikai tanszéket kettéválasztotta, és megengedte a politikai tanszék meghívás útján való betöltését.²⁸ A kar Haendel Vilmosnak, a debreceni Református Kollégium volt jogtanárának és a budapesti egyetem magántanárának a kinevezését kérte a tanszékre, majd 1915 májusában a kérést megismételte. Nyilvános rendes tanárrá való kinevezésére 1915 augusztusában került sor, a szolgálati esküt szeptember 13-án tette le Debrecenben.²⁹

Az első tanév végén sor került az első doktori szigorlatra is a karon. Ezt 1915. június 22-én K. Nagy Zoltán tette le, akinek *sub auspiciis regis* avatása alkalmából a gyűrűt – igaz évekkel később – az egyetem ünnepélyes megnyitásával egybekötött első doktoravatáson (1918. október 23-án) maga a király adta át.³⁰

Jól jellemzi a korabeli országos légkört a következő tanév egyik közjátéka: az 1915/16. tanévre – első választott rektorként – Bernolák Nándor büntetőjogász-professzor kapta meg a karok bizalmát. Rektori tisztsége a rendes oktatási ügymenet sok áldozattal járó biztosítása mellett elhíresült azáltal is, hogy Ady Endre a Nyugatban 1916 tavaszán gunyorosan megfeddte a debreceni egyetemet és magát Debrecen városát is Bernolák személye miatt: „*Hej, Debrecen: nem szeretnék Debrecen lenni, aki a maga gyönyörű kálvinista rómaságát, főskoláját s vagyonát föláldozta egy alighanem Kalksburgban regulázott egyetemért. S milyen nyílt titok, hogy ezt a gyönyörű kollégiumot, mibelyst egyetem lett, Bernolák Nándor első rektorságára bízták. Diákkongresszusokról emlékszem e szűzmáriás, májbajosnak látszó öcsémre, s megüt a guta, ha komolyan kell tudnom, hogy ez a – Nándor a debreceni egyetem rektora.*”³¹

1916 őszén az elméleti közgazdaságtan és a pénzügytan tanára, Kovács Gábor kezdeményezésére megszervezésre került a karon a háborús közgazdasági ar-

²⁷ SZABÓ Szilárd, *Jászi Viktor* = A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949) II., szerk. P. SZABÓ Béla, Debrecen, 2006, 18-20.

²⁸ BERNOLÁK, *i. m.*, 32.

²⁹ A Debreceni Egyetem Könyvtárának Kézirattára, A debreceni Egyetem Tanácsának jegyzőkönyvei (a továbbiakban *ET-Jegyzőkönyv*) 1915/16. I. r. ü. (szept. 30.) 9.; Vö. P. SZABÓ Béla, *Szepesváraljai Haendel Vilmos: A vitatott politika-professzor* = A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915-1947), szerk. P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor, Debrecen, 2002, 238-239.

³⁰ HOLLÓSI, *A debreceni...*, *i. m.*, 21.

³¹ ADY Endre, *Az én kálvinistaságom*, Nyugat (1916. március 16.) Talán Ady ezen kirohanására vezethető vissza Varga Zoltán azon állítása, hogy a „reakciós” Bernoláknak jó viszonya volt a katolikus klérushoz. Vö. VARGA Zoltán, *i. m.*, 133.

chívum,³² melynek célja „a háború közgazdasági hatásának Debreczenben, esetleg környékén való vizsgálása s megállapítása egyúttal mindazoknak a változásoknak, melyeket a háború e város és e város lakosainak gazdaságán eszközölt. E célból feladata összegyűjteni minden hatósági rendeleteket, árszabásokat, hivatalos kimutatásokat, tervezeteket, munkálatokat, hírlapi cikkeket, amelyek Debreczen háborús közgazdasági viszonyaira vonatkoznak, hogy azok a későbbi tanulmányok számára megfelelő tudományos alapul szolgáljanak.”³³

Az előző tanév (1915/16) második felében a kar kezdeményezte az új közjogi tanszék létrehozását és annak betöltését a miniszternél. A csaknem egy évig húzódó sikertelen pályázati eljárás után a kar barabási Kun József miniszterelnökségi címzetes miniszteri tanácsost hívta meg a tanszékre 1917 nyarán.³⁴ Szintén jellemző a korra, hogy Kun József, professzori esküje letétele után, 1917 őszén, 200 koronát nyújtott át a dékánnak, hogy a harctérről visszatérő hallgatókat segítse, amelyből a kar egy segélyalapot létesített, és további gyűjtést kezdeményezett.³⁵

A világtörténeti és hazai események miatt rendkívül mozgalmas volt az egyetem és a jogi kar 1918/19. tanéve. A forradalmi események sodrában több olyan, a jogi kar tanáraihoz köthető „rendkívüli” esemény történt, ami jól jellemzi a kor politikai és társadalmi ellentéteit, valamint egyetemi légkörét. A háború elvesztésének, a politikai változásoknak, a monarchia széthullásának következményei természetesen nem álltak meg az egyetem, vagy az egyes karok előadótermeinek és tanári szobáinak küszöbén. Olyan ellentétek törtek felszínre a jogi kar és a többi karok tanári közösségében is, amelyek a nehéz, de felemelő kezdeti években még nem mutatkoztak meg.

A jogi kar az 1918/19. tanév elején egy újabb tanárától volt kénytelen megválni, ugyanis szeptembertől Kovács Gábor áthelyeztette magát a kolozsvári m. kir. Ferenc József Tudományegyetem jogi karának statisztika tanszékére.³⁶ A később szerencsétlennek minősülő döntését azzal sem sikerült korrigálnia, hogy néhány hónap múlva már a budapesti jogi karon jött számításba, mint leendő

---

³² HBML VIII. 7/a. A debreceni m. kir. Tudományegyetem Jog- és Államtudományi karának jegyzőkönyve (a továbbiakban *Kari-Jegyzőkönyv*) 1916/17. I. r. ü. (okt. 25.) 14. Vö. KÁROLYI Géza, SZABÓ Szilárd, *Kovács Gábor* = A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949) II., szerk. P. SZABÓ Béla, Debrecen, 2006, 44.

³³ KOVÁCS Gábor, *Jelentés a közgazdasági archívum működésének megkezdéséről, Kari-Jegyzőkönyv*, 1916/17. IV. r. ü. (jan. 25.). Vö. HOLLÓSI, *A debreceni..., i. m.*, 118.

³⁴ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1916/17. IX. r. ü. (jún. 22.). Vö. HOLLÓSI, *A debreceni..., i. m.*, 60.; VARGA Norbert, *Barabási Kun József* = A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949) I., szerk. P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor, Debrecen, 2004, 38.

³⁵ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1917/18. I. rk. ü. (szept. 20.) 3. Vö. HOLLÓSI, *A debreceni..., i. m.*, 206.

³⁶ HOLLÓSI, *A debreceni..., i. m.*, 118.

tanszékvezető.³⁷ A monarchia egységének utolsó hónapjában barabási Kun József még azt javasolta, hogy az egyetemek rektorai kapjanak képviseletet a főrendi házban.³⁸

Utolsó uralkodói aktusainak egyikeként a Debrecenbe látogató király 1918. október 23-án részt vett az egyetem ünnepélyes megnyitásával egybekötött első kitüntetéses doktoravatáson, ahol – mint említettük – K. Nagy Zoltán jogász-doktor vehette át doktori gyűrűjét az uralkodótól.³⁹

A polgári demokratikus forradalom után a debreceni jogi kar tanárai országos kérdésekben is állást foglaltak. A forradalmi közoktatásügyi kormányzat az év végén egyre erősebben törekedett arra, hogy a budapesti egyetemre (és ezzel a jogi karra) „*demokratikus szellemű*” tanárokat nevezzen ki, és ezzel ellensúlyozza a „*retrográd*” egyetemi tanárok tevékenységét.⁴⁰ A budapesti jogi kar – az egyetemi autonómiára hivatkozva – ellenállt e törekvéseknek. A debreceni jogi kar vezetése (Teghze Gyula dékán⁴¹ és Bernolák Nándor prodékán) támogatta budapesti kollégáik törekvéseit, és arra akarta rábírni a Debreceni Egyetem tanácsát, hogy az tiltakozó iratot terjesszen fel a közoktatásügyi miniszterhez, felémlítve az „oktrojált” kinevezések törvénytelenységét és aggályosságát a tudomány szabadsága és önállósága szempontjából.⁴² Zoványi Jenő, a debreceni hittudományi kar professzora szembeszállt a jogi kar javaslatával és szorgalmazta, hogy az Egyetemi Tanács kérje a minisztert, hogy a debreceni egyetemre is minél több, a „*haladás vágyától áthatott*” tanárt nevezzen ki. Zoványi ezen javaslatára a jogi kar vezetésének éles ellenkezését váltotta ki. Az Egyetemi Tanács

³⁷ Lásd alább a 40. jegyzetet.

³⁸ Az irat kelte: 1918. szept. 25. *Kari-Jegyzőkönyv*, 1918/19. II. r. ü. (okt. 26.).

³⁹ SZENTPÉTERI KUN, *Az egyetem alakulás története*, i. m., 64.

⁴⁰ Az új kormányzatnak égetően szüksége lett volna fiatal vagy átképzett szakemberekre elsősorban a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban. Ezzel magyarázható, hogy a forradalmi kormány reformtörekvései legelőbb a jog- és államtudományi karra koncentráltak. Vö. LITVÁN György, *A forradalmi kormány és a budapesti tudományegyetem erőpróbája 1918-1919 fordulóján*, *Történelmi Szemle*, (1968), 401.; Kunfi Zsigmond miniszter 1919. január 22-én arról értesítette a budapesti kart, hogy hét új tanszéket akar alapítani a kar megkerülésével. A tervek szerint Ágoston Pétert a magánjog, Farkas Geyzát az agrárpolitika, Jászi Oszkárt a szociológia, (a néhány hónappal korábban még debreceni) Kovács Gábort a társadalmi gazdaságtan, Rónai Zoltánt a politikai tudományok, Varga Jenőt a gazdasági politika és Vámbéry Rusztemet a kriminológia tanszékére szándékozta kinevezni. Maga a budapesti kar törvénytelennek minősítette a miniszter eljárását a kar tanszékekre való jelölési és meghívási jogának megsértése miatt.

⁴¹ Életére vö. SZABADFALVI József, *Teghze Gyula: A jogbölcsélet és a nemzetközi jog professzora* = *A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915-1947)*, szerk. P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor, Debrecen, 2002.

⁴² A debreceni jogi kar több ülésben foglalkozott a kérdéssel, de a kar – felháborodását kifejező – felterjesztése felett a kultuskormányzattal újat húzni nem akaró Egyetemi Tanács napirendre tért. *Kari-Jegyzőkönyv*, 1919/20. III. rk. ü. (jan. 31.); IV. rk. ü. (febr. 6.)

sem Zoványi, sem Teghze és Bernolák javaslatát nem fogadta el, és mindkét felvetés felett „*napirendre tért.*” Bernolák ezen fellépésére vezethető vissza, hogy a debreceni munkástanács 1919. február 16-i ülésén több professzoréval együtt (Huss Richard, Milleker Dezső) az ő eltávolítását is sürgette az egyetemről. Kunfi Zsigmond közoktatásügyi miniszter azonban ennek a kérésnek nem tett eleget.⁴³

A fentihez hasonló minisztériumi törekvések – igaz kisebb volumenben – Debrecen tekintetében is megfogalmazódtak. Mártonffy Marcel, a kereskedelmi jog professzora, a szocialista párt és a nemzeti tanács akkori tagja egy budapesti látogatása során Gönczi Jenő, akkori államtitkárral beszélt Hebelt Ede eperjesi jogtanár Debrecenbe helyezéséről – saját nyilatkozata szerint – hangsúlyozva a kar hozzájárulásának és a kar részéről való meghívásnak a szükségességét. Mártonffy hasonló tárgyalásokat folytatott egy másik eperjesi tanárral, Maléter Istvánnal is. Később ezt a szemére vetették, ugyanis a kar rosszallását fejezte ki ezen, az egyetemi autonómia megsértésére alkalmas cselekedet miatt.⁴⁴

A Tanácsköztársaság alatt még inkább elmélyültek a (politikai) ellentétek a jogi kar tanárai között. A kommün alatt, mivel egy ideig Teghze Gyula dékán és Bernolák prodékán is távol volt Debrecenből, a jogi kar Mártonffy Marcel professzort bízta meg a dékáni hivatal vezetésével. Midőn Bernolák visszaérkezett, és mint prodékán a dékáni hivatal vezetését át akarta venni, heves szóváltásba került Mártonffyval, aki azzal akadályozta meg a prodékánt jogainak gyakorlásában, hogy megfenyegette: feljelenti Lefkovic Vilmos szocialista párttitkár, közoktatási megbízottnál. Bernolák későbbi elfogásának és Budapestre hurcolásának ez egyik oka lehetett. Visszatérte után a szóváltás miatt Mártonffy bocsánatot is kért tőle.⁴⁵

1919. áprilisában, még a román csapatok beérkezése előtt, a diktatúra képviselői három jogi kari professzort, Bernolák Nándort, Illyefalvy Vitéz Gézát és Haendel Vilmost együtt őrizetbe vették, és Budapestre hurcolták.⁴⁶ A fogság-

---

⁴³ VARGA Zoltán, *i. m.*, 90-91.; A később „egyetemi kultúrharcnak” nevezett [vö. BELLÉR Béla, *Felsőoktatásunk a polgári forradalom és a Tanácsköztársaság idején I.*, Felsőoktatási Szemle, (1960), 91.] küzdelem kapcsán az ország többi kara közül egyedül a debreceni jogi kar foglalt állást Kunfi intézkedésével szemben. Vö. LADÁNYI Andor, *Az 1918. évi polgári forradalom és a magyar felsőoktatás*, Felsőoktatási Szemle (1968), 591.

⁴⁴ HOLLÓSI, *A debreceni...*, *i. m.*, 100-101. és az ott idézett források.

⁴⁵ *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20. XXV. rk. ü. (jún. 24.) 174.

⁴⁶ Az Egyetemi Tanács 1919. április 25-i ülésének jegyzőkönyve 35. szám alatt erről így emlékezik meg: A rektor, Kiss Géza „*jelent a tanácsnak, hogy hivatalos ügyekben Budapestre történt utazásából haza térvén, arról értesült, hogy a városi direktórium egyetemünk tanárai közül hármat és pedig dr. Bernolák Nándor, dr. Haendel Vilmos és dr. Illyefalvi Vitéz Géza jogkari tanárokat elfogatta és tuszokként a városról elszállította. Vissza érkezése szombaton éjjel törtévé, Vasárnap azonnal fölkereste a rendőrséget s megkísérelte, hogy nevezettek szabadlábba helyeztessenek. Sajnos az illetékes tényezők részéről olyan udvariati-*

ból⁴⁷ csak június közepén szabadultak meg, és tértek vissza Debrecenbe.⁴⁸ Bernolák későbbi visszaemlékezései szerint a fogságból csak volt osztálytársa, Ágoston Péter népbiztos⁴⁹ közbenjárására szabadulhattak meg.

De még ez sem volt elég, a tanév viharai további nehézségeket hoztak a jogi kar számára. A tanév végén robbant ki a Kiss Géza-ügy: 1919 májusában Schneller István, a kolozsvári egyetem rektora levelet intézett a debreceni jogi kar tagjaihoz, melyet szeptemberben a neves kolozsvári magánjogásznak, Kolozsváry Bálintnak a debreceni dékánhoz betervezett panaszát követett. A panaszok lényege az volt, hogy Kiss Géza jogászprofesszor, a debreceni egyetem 1918/19. tanévi rektora, az egyetem képviselőjében részt vett Ferdinánd román király nagykarolyi fogadtatásán.⁵⁰ Terhére rótták továbbá, hogy midőn a román állam hűségeskü letételét kívánta meg a kolozsvári egyetem többségében magyar nemzetiségű tanáraitól, akik ezt felháborodva visszautasították, s többen közülük Magyarországra költöztek, Kiss Géza – az egyetem rektoraként – azon álláspontját hozta nyilvánosságra, hogy a kolozsvári oktatóknak nem kellene a hűségesküt megtagadniuk, s ezzel kapcsolatban az oktatók és családjuk megélhetésére hivatkozott.

A levelek hatására az Egyetemi Tanács 1919. december 17-én és 19-én tartott ülésén az előzetes vizsgálatok folytatásaként – 7 igen és 1 nem szavazat mellett – Kiss Géza fegyelmi felelőssége kérdésének kivizsgálásáról döntött.⁵¹ Mivel a vizsgálóbizottság a „vádakat” bizonyítottan találta, a fegyelmi eljárás követke-

---

lan fogadtatásban részesült, hogy minden további erőltetése a dolognak saját egyéni szabadságának veszélyeztetését vonhatta maga után, miért is csak magán úton igyekezett nevezettek sorsáról valamelyes tájékozódást szerezni.” Kiss Géza beszámolt arról is, hogy utóbb a várost 1919. április 23-án megszálló román csapatok parancsnokát, Dumitrescu tábornokot is kérte, hogy tanártársai szabadon bocsátása érdekében járjon közben. Vö. *ET-Jegyzőkönyv*, 1918/19. XI. rk. ü. (ápr. 25.) 35. A túszszedésre a Tiszántúl északi részén színre lépő ellenforradalmi csoportok megjelenése miatt került sor. Vö. BOTOS János, *Mit kell tudni az 1918-1919-es magyarországi forradalmakról*, Budapest, 1978, 131.

⁴⁷ Az Egyetemi Tanács 1919. június 2-i ülésének jegyzőkönyvébe 42. szám alatt a következő bejegyzés került: „*Dr. Kun Béla jogkari prodeán b. indítványára az egyetem tanácsa mély sajnálkozásának ad kifejezést afölött, hogy különösen a jogi oktatást különben is megbénító és eltörölni szándékozó kommunista uralom és vörös terror egyetemünk három kiváló professzorát, a jogi fakultás érdemes tagját tuszokként Budapestre hurcolta.*” *ET-Jegyzőkönyv*, 1918/19. XII. r. ü. (jún. 2.) 42.

⁴⁸ Vö. *ET-Jegyzőkönyv*, 1918/1919. XIII. r. ü. (jún. 20.) napirend előtt. Vö. P. SZABÓ, *Egy vitatott... i. m.*, 240.

⁴⁹ Életére vö. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, Budapest, 2001, 61-62.

⁵⁰ HOLLÓSI, *A debreceni... i. m.*, 26.; a fegyelmi eljárásra vonatkozó jegyzőkönyvi bejegyzésekre vö. *Kari-Jegyzőkönyv*, 1919/20. II. rk. ü. (okt. 10.) 38. és 44., III. r. ü. (nov. 27.) 86.; *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20. II. r. ü. (okt. 30.) 6.

⁵¹ A vizsgálóbizottság tagjai Csánki Benjámint hittudományi kari, Szentpéteri Kun Béla jog- és államtudományi kari és Orsós Ferenc orvostudományi kari dékánok, valamint Láng Nándor bölcsészkar ny. r. tanár voltak. *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20. IV. r. ü. (dec. 17-19.) 27.

ző lépéseként az 1920. június 24-én tartott rendkívüli („igazoló”) tanácsülésen Kiss Gézát állásából felfüggesztették.⁵² Az eljárás utolsó mozzanatára 1920. december 3-án került sor: ekkor a fegyelmi bíróság – 1920. január 15-től kezdődő hatállyal – Kiss Gézát megfosztotta debreceni tanári állásától.⁵³

A forradalom után az Egyetemi Tanács 1919 decemberében úgy döntött, hogy a „forradalommal és különösen a bolsevizmussal való vonatkozásban” igazoló eljárást megindítását kezdeményezi „annak megállapítása céljából, vajjon a tanácsköztársaság idején tanári testületünk valamely tagja hivatalos minőségében” nem követett-e el olyan magatartást, „mely a magyar hazá iránti hűség, az egyházak alkotmánya, a társadalmi rend és az egyéni tisztesség szempontjából legkevesebb is kifogás alá esik.” Az első igazolóbizottság tagjaként 1920 januárjában három jogászprofesszort, Bernolák Nándort, Illyefalvy Vitéz Gézát és Haendel Vilmost kérte föl a Tanács. Az igazolást végül más testület végezte el, azonban nyilvánvaló, hogy az Egyetemi Tanács a nevezett három professzort, mint a kommün alatt fogva tartottakat, erkölcsi okokból jelölte a bizottságba.⁵⁴

Az igazolandó magatartások körét később, Szentpéteri Kun Béla akkori jogi kari dékán javaslatára az Egyetemi Tanács mindkét irányba, a bolsevizmus és a megszállók irányába is kiterjesztette. Vizsgálat tárgya lett, hogy a személy „állásának tekintélyét és tisztességét nem sértette-e azáltal, hogy a megszálló idegenekkel vagy azok környezetével, hazánk és nemzetünk ellenségeivel különös és alapos ok nélkül érintkezett,

⁵² ET-Jegyzőkönyv, 1919/20. XXV. rk. ü. (jún. 24.) 173.

⁵³ ET-Jegyzőkönyv, 1920/21. VII. rk. ü. (dec. 3.) 52/7. Az állástól megfosztás az 1871: VIII. tc. 22.§ d) pontjának analóg alkalmazásával történt. Vö. MADAI Sándor, *Kiss Géza: Az elfeledett római jogász* = A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915-1947), szerk. P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor, Debrecen, 2002. 57.; VARGA Zoltán, *i. m.*, 97.

⁵⁴ Az igazolóbizottság felállítása – a tisztviselőknél és alkalmazottaknál a proletárdiktatúra alatti magatartása tekintetében már korábban is tervbe vett eljárás kiegészítéseként – különösen az év végén lett sürgető. A Szózat című budapesti napilap 1919. november 12-i száma „A reformátusok és a bolsevizmus” című írásában ugyanis arra utaló kijelentést tett, hogy a Debreceni Egyetem tanárai „a bolsevista kormányzat támogatását ígérő” határozatot hoztak. Erre tekintettel a Jog- és Államtudományi Kar tanácsa az egyetem tanárainak jó hírnevét beárnyékoló cikk miatt a vallás- és közoktatásügyi minisztertől igazolási eljárás elrendelését kérte. (*Kari-Jegyzőkönyv*, 1919/20. III. r. ü. [nov. 27.] 89.) Mivel azonban az Egyetemi Tanács a miniszterrel a kapcsolatot 1920. február 1-ig nem tudta felvenni, az igazolóbizottság saját hatáskörben történő felállításáról január 16-i ülésén döntött. (*ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20. VI. rk. ü. [jan. 16.] 65.) Márciusban a miniszteri leirat is megérkezett (206.178/1919. sz. alatt), és elrendelte, hogy „az egyetem összes tanárainak a forradalom kitörésétől a magyar nemzeti hadseregnek Debreczenbe történt bevonulásáig terjedő idő: az ún. népköztársaság, az ún. tanácsköztársaság, valamint a román megszállás ideje alatt tanúsított magatartása a magyar államhoz, a magyar állam alkotmányához és alkotmányos intézményeihez való hűség és megbízhatóság, az egyetem autonómiájának tiszteletben tartása, a társadalmi rend értékei, a vallás-erkölcs és az egyéni tisztesség követelményei szempontjából igazolás alá vétessék.” Vö. BALOGH Judit, Tóth Lajos: *A magánjogász akadémikus* = A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915-1947), szerk. P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor, Debrecen, 2002, 156.

vagy éppen hogy azoktól a maga vagy más részére szívességet kieszközölt vagy elfogadott, vagy azok számára valamely meg nem illető előnyt érdekből vagy félelemből kieszközölni akart.”

A bizottság az igazolást szótöbbséggel hozott határozatával mondhatta ki; szavazategyenlőség esetén az igazolást megtagadták, ami a fegyelmi eljárást megelőző eljárás megindítását jelentette. Az igazolás megtagadása után következő fegyelmi eljárás a doktori cím elvesztését vagy a *venia legendi* megvonását is eredményezhette. Az egyetemen működő igazolóbizottság több professzor igazolását is megtagadta. A legnagyobb volumenű talán a Teológiai Kar több tanárát is érintő, fegyelmivé is átalakult ügy volt, amelynek következtében egy oktatót hivatalvesztésre, egyet pénzbüntetésre ítélt végül a fegyelmi tanács, többekkel szemben pedig rosszállását fejezte ki.⁵⁵

De az igazolási eljárás a jogi kar tanári állományát is érintette: mint láttuk Mártonffy Marcel, a kereskedelmi és váltójog professzora mind a Károlyi-kormány idején, mind a kommün idején szembekerült néhány professzortársával. Előbb a kar rosszállását fejezte ki amiatt, hogy nem zárkózott el egyes professzorjelöltek (Hébelt és Maléter eperjesi jogakadémiai tanárok) miniszter általi kinevezése elől 1919 első hónapjaiban.⁵⁶ Később igazoló és fegyelmi eljárás alá vonták, és elmarasztalták azért mert az egyik elnöke volt a debreceni nemzeti tanácsnak és a szocialista pártnak, továbbá mert egy munkáshangversenyen megnyitóbeszédet mondott és nem tartotta be a kollegialitás szabályait egyik kartársával szemben.⁵⁷ Az Egyetemi Tanács határozatából kitűnik, hogy az egyetem professzoraitól visszahúzódó magatartást várt volna el a forradalmak idején.⁵⁸ A „meghurcolás” után Mártonffy már nem is tért vissza katedrájára, előbb szabadságolását, majd 1923 elején nyugdíjazását kérte.⁵⁹

Mint az egyetem legnépesebb karának képviselői, a jogászprofesszorok az egyetem történetének jelentős csomópontjaiban a kezdetektől kezdeményezőként léptek fel. Így miután az egyetem tanácsa 1920-ban elhatározta, hogy Tisza István halálának évfordulójáról minden évben gyászünnepély keretében fognak megemlékezni, az első megemlékezésen (1920. október 31.) Kun József közjog

⁵⁵ *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20. XXVIII. rk. igazoló ülés (júl. 16.) 207.; Vö. BALOGH Judit, *Tóth Lajos...*, i. m., 156-157.

⁵⁶ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1919/20. III. rk. ü. (márc. 19.) 157.

⁵⁷ VARGA Zoltán, i. m., 89.

⁵⁸ *ET-Jegyzőkönyv*, 1919/20. XVIII. rk. ü. (júl. 16.) 209.: „A fegyelmi bíróság a büntetés kiszabásánál súlyosbító körülménynek vette, hogy a köztudomás szerint addig a közéleti szerepléstől inkább tartózkodó Mártonffy Marcel egyszerre vezetős szerepre vállalkozott, hogy a radikális párt megszűnése után különösebb kényszerítő ok nélkül belépett a szocialista pártba, abehett, hogy visszavonult volna...” Idézi HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 101.

⁵⁹ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1921/22. VI. r. ü. (dec. 16.) 21h.; 1922/23. VI. r. ü. (jan. 24.) 227.; VII. rk. ü. (febr. 12.) 229.; Vö. VARGA Zoltán, i. m., 99.

professzor kezdeményezte, hogy az egyetemet Tisza Istvánról nevezzék el. Ezt követően hivatalos formában is a tanács elé terjesztette indítványát,⁶⁰ amelyet elfogadtak és a kormányzó a hozzá felterjesztett javaslatot meg is erősítette. A névadó ünnepséget 1921. június 5-én tartották.⁶¹ Kun József hagyományt kívánt teremteni azzal is, hogy szerette volna bevezetni Tisza születésének és halálának évenkénti megünneplését. Erre vonatkozó indítványát a rektor megküldte az Egyetemi Tanácsnak, amely szerint „a jövőben egyetemünk gr. Tisza Istvánnak – és pedig lehetőleg április 22-én – mindig külön ünnepi közgyűlést fog szentelni,” és ennek keretében a karok sorrendjének megfelelően egy-egy előadást tartssanak.⁶² Ugyancsak a jogi kar prodékánja tett javaslatot Tisza-ereklyetár létesítésére, melyet az Egyetemi Tanács szintén jóváhagyott.⁶³

A '20-as évek első felében a kar legfontosabb feladata a világháború és a forradalmak által felforgatott tanszékek újjászervezése volt. Ennek első lépéseként a Kiss Géza távozásával megürült Római Jogi Tanszékre a kar 1921 októberétől Marton Gézát hívta meg, aki 16 évig működött Debrecenben. Ezen idő alatt öt szemeszteren keresztül (1925-1927) a kereskedelmi- és váltójog professzora volt, de aztán 1937-ig ismét a Római Jogi Tanszéken tevékenykedett.⁶⁴

1922 januárjában Illyefalvy Vitéz Gézát, a statisztika tanárát áthelyezéssel nevezték ki a Kovács Gábor távozása óta vakáns Elméleti Közgazdaságtani és Pénzügytani Tanszékre.⁶⁵

A következő tanévben (1922/23) az általa elhagyott tanszékre (Gyakorlati Közgazdaságtani és Statisztikai Tanszék) pályázat után pilismaróti Bozóky Ferenc, volt nagyváradai katolikus jogakadémiai tanárt jelölte a kar, akinek kinevezése 1924 novemberében történt meg.⁶⁶

Egy évre rá (1923/24) a politikusi pályára lépett Bernolák Nándor büntetőjogi tanszékének betöltése került napirendre. Bernolák 1921. április 14. és 1922. június 16. között az első Bethlen-kormányban a népjóléti és munkaügyi miniszteri tisztet töltötte be.⁶⁷ A kormányból való távozása után már nem tért vissza

⁶⁰ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1920/21. III. rk. ü. (nov. 13.)

⁶¹ VARGA Zoltán, *i. m.*, 104.

⁶² *Kari-Jegyzőkönyv*, 1924/25. V. r. ü. (jan. 28.)

⁶³ SZENTPÉTERI KUN, *Az egyetemmé alakulás története*, *i. m.*, 74.

⁶⁴ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1920/21. XI. rk. ü. (júl. 7.) 448.

⁶⁵ HOLLÓSI, *A debreceni...*, *i. m.*, 118.; Vö. *ÉK*. 1921/22., 87.

⁶⁶ HOLLÓSI, *A debreceni...*, *i. m.*, 132.; *Kari-Jegyzőkönyv*, 1923/24. V. r. ü. (jan. 28.) 145.

⁶⁷ BÖLÖNY József, *Magyarország kormányai: 1848-1992*, Budapest, 1992⁴, 88, 119, 234, 266. 1920 és 1922 között a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja programjával a debreceni IV. választókerület nemzetgyűlési képviselője volt. 1920. június 14-én választották meg. Vö. *Nemzetgyűlési Almanach 1920-1922: A Nemzetgyűlés tagjainak életrajzi adatai*, szerk. VIDOR Gyula, Budapest, é.n., 22.

Debrecenbe.⁶⁸ Helyére pályázat után a kormányzó Kováts Andort, a kecskeméti jogakadémia tanárát nevezte ki az Anyagi Büntetőjogi és Büntetőeljárásjogi Tanszékre.⁶⁹

Mint említettük az 1924/25. tanév második félévétől a kar által kiküldött bizottság javaslata alapján a kar indítványozta Marton Géza áthelyezését a Római jogi Tanszékéről a Kereskedelmi és Váltójogi Tanszékre. Ezzel azonban csak három évre sikerült megoldani a Mártonffy távozásával évekkorábban megürült Kereskedelmi- és Váltójogi Tanszék betöltését, mert Marton az 1927/28. tanévben visszavette eredeti tanszékét.⁷⁰

De a következő évek sem voltak mentesek a tanári kar változásától: 1926/27. tanévben, 12 éves debreceni tevékenység után a Magyar Alkotmány- és Jogi történeti Tanszéken is változás következett be. A tanszék professzora, a kar első akadémikusa, Iványi Béla már 1926. szeptemberében szabadságot kért és kapott a második félévre, hogy Rómában kutathasson. Emiatt december végével prodékáni tisztségétől is visszalépett. Debreceni állásába többé már nem is tért vissza, mert kinevezést kapott a szegedi Ferenc József Tudományegyetemre.⁷¹

Megjegyzendő, hogy a tanárok fluktuációjának kezelése mellett a kar a húszas években a tanszékek számának növelésére is többször kísérletet tett: a második magánjogi tanszék létrehozását a kar szinte már első hivatalosnak tekinthető megnyilvánulásában – a kultuszminiszter 1915-ös jogi oktatási reformmal kapcsolatos leiratára adott véleményes jelentésében⁷² – ösztönözte. A kar tanácsa 1921-ben újra foglalkozott a kérdéssel, de a tanszékalapítás nem valósult meg.⁷³ Hasonlóan sikertelen kísérletek történtek egy második büntetőjogi tanszék alapítására 1918-ban⁷⁴ és 1921-ben.⁷⁵

---

⁶⁸ Az egyetem évkönyvei már az 1922/23. tanévre, mint nyugalmazott nyilvános rendes tanárt jelölik.

⁶⁹ ÉK. 1923/24., 79.; HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 160.

⁷⁰ HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 101.; Marton kinevezése: *Kari-Jegyzőkönyv*, 1924/25. VII. rk. ü. (febr. 10.) 186. (3266/1925. IV. VKM).

⁷¹ HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 36.; Szegedi éveire vö. BALOGH Elemér, *Oktatás és kutatástörténet: Állam- és Jogtudományi Kar (1921-1998)* = *A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene, 1921-1998*, Szeged, 1999, 41-42. és BALOGH Judit, *Iskolateremtők...*, i. m., 89.

⁷² *A Debreczeni m. kir. Tudományegyetem Jog- és Államtudományi karának véleményes jelentése a jogi oktatás tárgyában: A 156.669-1914. számú vallás- és közoktatásügyi miniszteri leiratra*, Debreczen, 1915, 16.

⁷³ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1920/21. X. r. ü. (jún. 18.) 437.

⁷⁴ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1918/19. I. rk. ü. (szept. 28.)

⁷⁵ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1920/21. X. r. ü. (jún. 18.)

2. kép - Gróf Bethlen István a díszdoktori avatásra érkezik az egyetemre, 1927. január 20-án.

A húszas évek második felében egyre inkább előtérbe került az egyetem karai végleges elhelyezésének kérdése, az 1913-ban kialakított provizórium felszámolása. A közös célok eléréséből a jogi kar is kivette a maga részét: 1927. január 20-án (Illyefalvy rektorsága alatt)⁷⁶ történt meg Bethlen István miniszterelnök államtudományi *honoris causa* doktorrá fogadása. Május 5-én az egyetem mind a négy kara egyhangú egyetértéssel ajánlotta fel Horthy Miklósnak a *honoris causa* doktori címet, melyet a Királyi Palotában adtak át a kormányzónak az Egyetemi Tanács tagjai. Ugyanezen év június 3-án kettős ünnepre került sor: Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi minisztert avatta díszdoktorává a kar és az egyetem, s ekkor került sor Horthy Miklós jelenlétében az egyetem központi épülete alapkövének elhelyezésére is.⁷⁷

⁷⁶ Vö. FÓNAI Mihály, *Illyefalvi Vitéz Géza: A statisztikus* = A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915-1947), szerk. P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor, Debrecen, 2002, 104-105.

⁷⁷ ILLYEFALVI VITÉZ Géza, *Rectori beszámoló beszéd*, ÉK. 1926/27., 126.

3. kép - Klebelsberg Kunó és Illyefalvy Vitéz Géza a Tisza-szobor előtt
1926. október 17-én.

Ebben az évtizedben már csak egy tanszékbetöltési eljárásra került sor: az 1927/28. tanév első félévétől a kar Baranyai Béla országos főlevéltárost hívta meg a Magyar Alkotmány- és Jогtörténeti Tanszékre,⁷⁸ kinevezésétől számítva 17 éven át oktatta a tárgyat.

A szükség a harmincas években is többször hozta úgy, hogy a karnak a tanszékek betöltésével kellett foglalkoznia. Különleges eseménynek számított (a kar alig másfél évtizedes múltja miatt is), hogy az 1930/31. tanév elején a kar egyik volt hallgatója kapott kinevezést az egyik tanszék élére. A Marton-féle „közjátéktól” eltekintve már egy évtizede csak helyettesítéssel ellátott Kereskedelmi és Váltójogi Tanszék élére a kar 1930 elején a frissen habilitált Nizsalovszky Endre igazságügyminiszteri osztálytanácsost hívta meg egyhangú szavazással, és kérte a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy a nyilvános rendes tanári kinevezéshez szükséges felterjesztést a kormányzó felé tegye meg. A személyi javaslat a minisztériumban és a kormányzónál is elfogadásra talált,⁷⁹ amely alap-

⁷⁸ ÉK. 1927/28., 77.; Vö. HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 36.; BALOGH Judit, *Iskolateremtők...*, i. m., 89-91.

⁷⁹ 410-11-1181/1930. VKM. és 410-11-1238/1930.IV. VKM. sz. iratok, a kari irattárban 23. és 64/1930-31. sz. alatt iktatva. *Kari-Jegyzőkönyv*, 1930/31. II. r. ü. (szept. 26.) 4.

ján Nizsalovszky 1930. augusztus 23-i hatállyal kapta meg nyilvános rendes tanári kinevezését a tanszék élére.⁸⁰

Illyefalvy Vitéz Géza 1931. augusztus 2-án bekövetkezett halálával másodsor – de sajnos nem utoljára – gyászolta egyik professzorát a kar. A közgazdász-professzor halálával ismét hosszabb ideig, négy évig maradt üresen a kar egyik tanszéke.⁸¹

Az 1932/33. tanévben Márffy Ede, a közigazgatási és pénzügyi jog professzora egy közigazgatástudományi intézet létrehozását kezdeményezte, amelynek létrehozására 300 pengőt utalványozott a miniszter,⁸² de amelynek további működéséről nem tudunk. (Valószínűleg nem is jött létre, hiszen Márffy egy év múlva áthelyezésre került.) 1934 nyarán ugyanis a miniszter Nizsalovszky Endrét és Márffy Edét áthelyezte a József nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetemre, részben a gazdasági válság idején elkerülhetlenné váló vidéki tanszékcsökkentésekkel összefüggésben.⁸³

A tanszékcsökkentés tulajdonképpen egy kompromisszumos megoldásnak tekinthető. Ennek kidolgozása előtt, a 30-as évek elején az oktatási kormányzat azzal próbált a pénzügyi körök nyomásának megfelelni, hogy lineárisan, azaz egyenletesen, amolyan fűnyíró módjára, tartalmi szelekció nélkül kívánta csökkenteni a kiadásokat. Miközben a legtöbb pénzt felemésztő intézmények és költségvetési szervek dologi fedezetét egyre lejjebb faragták, a racionalizálás szellemében felmerült a – '20-as években még a nemzet erejének bizonyítéka-ként emlegetett – három vidéki egyetem jogi, bölcsészeti és természettudományi karának egy-egy karrá történő összevonása. A szegedi egyetemen kívánták egyesíteni a három bölcsészkart, a jogi oktatást Pécsre kívánták koncentrálni, a természettudományi tanszékek maradtak volna Debrecenben.⁸⁴

Ez a veszély ugyan elhárult, de míg – mint láttuk – a kar a '20-as években többször is kísérletet tett tanszékei számának növelésére, ezek a kísérletek a rákövetkező évtizedben – a világgazdasági válság hatása alatt – napirendre sem kerülhettek. Az elkerülhetetlen „megszorítások” legfájóbb része ugyanis az volt, hogy az 1934/35. tanévben a meglévő tanszékek számának csökkentését rendelte el a miniszter, s ennek értelmében a debreceni jogi karon a korábbi 13 helyett mindössze 11 tanszék fennmaradását engedélyezte, tulajdonképpen

---

⁸⁰ Vö. BALOGH Judit, *Nizsalovszky Endre* = A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949) II., szerk. P. SZABÓ Béla, Debrecen, 2006, 83.

⁸¹ HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 119.

⁸² *Kari-Jegyzőkönyv*, 1932/33. VII. r. ü. (febr. 16.) 238.; Vö. HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 79.

⁸³ „A kar – bár fájjalja távozásukat – örömmel veszi tudomásul nevezett kartársainak kinevezését, mint régi vágyunk teljesülését, s őket ez alkalomból üdvözlí.” *Kari-Jegyzőkönyv*, 1934/35. I. r. ü. (szept. 10.) 2.

⁸⁴ PETŐ, i. m., 116.

ennyi finanszírozását biztosította. A miniszteri rendelet az egyházjog és a jogtörténet, valamint a közjog és a politika összekapcsolását javasolta.⁸⁵

A kar az egyházjognak a debreceni lelkészképzésben játszott fontos szerepe miatt úgy látta jónak, hogy inkább a kereskedelmi- és váltójog önállóságát áldozza fel, mint az egyházjogét, és a kiküldött bizottság javaslata alapján a következő tanszékek megtartása mellett döntött: Római jog, Jogtörténet, Közjog, Közgazdaságtan és pénzügytan, Magánjog, Büntetőjog és eljárás, Jobbólcelet és nemzetközi jog, másik közgazdaságtani tanszék a statisztikával, Polgári eljárás, Egyházjog, Közigazgatási és pénzügyi jog.⁸⁶ Ugyanakkor ettől kezdve két főtárgyat folyamatosan helyettesíteni kellett.

A „végrehajtottam is, nem is” szellemű kari határozat a következőképpen szólt: „A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr [Hóman Bálint] közli az egyes karokon a tanszékeknek 1934-35. évi költségvetési és egyben végleges létszámát. [...] Jog- és államtudományi karunk a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr rendeletét, mint hazánk súlyos helyzetével megokolt kénytelenséget veszi tudomásul. A szaktárgyaknak a csökkent számú tanszékek közötti mikénti megosztása kérdésében való végleges állásfoglalása előtt a kar beható előkészítő tanulmányozást tart szükségesnek [...] Megállapítja a kar, hogy a tanszékek számának 11-re csökkentése folytán a jelenleg fennálló tanszékek közül kettő üresen marad, s a rendelettel kontemplált helyzet csak akkor áll elő, amikor az egybekapcsolandó két-két tanszék mindegyike megüresedvén, betöltésnél mindkét tanszék ellátása a kinevezett feladatává tétetik.

Megállapítja a kar, hogy az eként üresen álló tanszékek ellátásáért a helyettesítőnek megfelelő díjazást szükséges biztosítani abban az esetben is, ha – minthogy egyideig mindenestre így lesz – a költségvetésbe felvett tanszékek egyike sincs üresedésben. Megállapítja a kar, hogy ezidőszereint 12 tanszék lévén betöltve a karon tanszék-betöltésre csak akkor kerülhet sor, ha legalább két tanszék megüresedik s hogy a tanszékek betöltése tárgyában a kar mindig az üresen álló tanszékekhez kötött feladatoknak is figyelembe vételével s lehetőleg a megüresedés időrendjében fog határozni.”⁸⁷

Vagyis a kar bizonyos mértékig „elszabotálta” a tanszékek számának csökkentését, mert a hosszú megfontolás után kidolgozott tervezetében ugyan csak a fenti tizenegy tanszékot sorolta fel, de csak a kereskedelmi- és váltójog önálló tanszékét áldozta fel (aminek 1934 és 1947 között nem volt saját tanára). A másik fel nem sorolt tanszék a Politika volt, ami azonban be volt töltve. Az elvárt állapot elérését a „természetes szelekciótól” várta a kar, azzal, hogy a tanszékek számának 11-re feltöltésénél a jövőben mindig az adott szükségletekből indulnak majd ki.

⁸⁵ 18.476/1934. IV. VKM.; Vö. 45-46.

⁸⁶ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1933/34. XII. r. ü. (jún. 23.) 370.

⁸⁷ Uo. Vö. HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 102.

Ezt az elvet rögtön „aprópénzre is váltották”, hiszen a kar a tanév végén pályázat mellőzésével szádecsei és kardosfalvai Szádeczky-Kardoss Tibort, a József nádor egyetem adjunktusát és magántanárát hívta meg a négy éve üres Elméleti Közgazdaságtani és Pénzügytani Tanszékre.⁸⁸

A következő tanév a két világháború közötti időszak egy jellegzetes intézményének megalapítását hozta el a debreceni jogi karon: 1936 elején létrejött a Kisebbségjogi Intézet,⁸⁹ melynek felállítását Kováts Andor professzor (több cikket írva a kérdésben) éveken keresztül szorgalmazta a karon. Az intézet *de facto* már az 1929/30. tanévtől működött, 1936-ban pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter is engedélyezte annak felállítását, amely Kováts igazgatásával szerény keretek között, anyagi eszközök hiányában kezdte meg működését. A „karközi” intézet a miniszteri engedély kiadását követően ugyan részesült némi dotációban, de sok esetben Kováts professzor saját költségére működtette azt.

A debreceni egyetem volt az első az országban, amelyen kisebbségjogi intézet létesült. „*A feladat mármost, amelyet intézetem maga elé tűzött, mindenekeelőtt az volt, hogy a Cseh-Szlovákiában, Romániában, illetőleg Jugoszláviában legalább is de jure érvényes kisebbségvédelmi intézkedéseket, de ezeken túl is, az ott hozott általános érvényű fontosabb új törvényeket és rendeleteket megismertessük a hazai jogtanuló ifjúsággal [...]*”⁹⁰

Az intézetnek – elfogadott alapszabálya szerint – két osztálya volt: a) a kisebbségi jogi osztály, melynek feladata „*általában az utódállamok által az elcsatolt területeken életbelépett jogszabályok számontartása, gyűjtése és ismertetése és figyelemmel kísérése annak, hogy az utódállamok mennyiben tartják meg azokat a kötelezettségeket, amelyeket a kisebbségeik védelmére kötött nemzetközi szerződéseikből vállaltak*”, és b) az általános kisebbségi osztály, amely „*az elszakított magyarságnak, ezenkívül az elszakított területen élő többi nemzetiségnek történelmét, irodalmát, egyházi életét, gazdasági viszonyait stb. tanulmányozni és ismertetni, és erre vonatkozólag minden tudományos és irodalmi publikációt számontartani*” volt hivatott.⁹¹ A Jog- és Államtudományi Kar szempontjából különösen fontos feladatot ellátó karközi intézetben folyó előadások – szintén alapszabályban meghatározott – tárgykörei a következők voltak: nemzetközi jog, különös tekintettel az újabb nemzetközi jogfejlődésre; jogtörténeti kutatások a nemzeti kisebbségi jogkörben; a régi magyar nemzetiségi törvény; más államok régebbi nemzetiségi jogszabályainak és joggyakorlatának ismertetése; történelem; Csonka-Magyarország nemzeti kisebbségei; a régi Magyarországtól

⁸⁸ ÉK. 1934/35., 108.; Vö. NAGY Emília, CSÜRÖS Gabriella, *Szádecsei és Kardosfalvi Szádeczky-Kardoss Tibor* = A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949) II., szerk. P. SZABÓ Béla, Debrecen, 2006, 169.

⁸⁹ HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 177-180.

⁹⁰ KOVÁTS Andor, *A Debreceni m. kár. Tisza István Tudományegyetem Kisebbségjogi Intézete* = A Korszerű Közszolgálat Útja. XII. kötet, szerk. MÁRTONFFY Károly, Budapest, 1941, 545.

⁹¹ *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39. III. r. ü. (okt. 27) 85. szám mellett iktatott Alapszabály 2.§.

az utódállamokba átszatolt területek nemzeti kisebbségei; a nemzeti önrendelkezési elv; a nemzeti kisebbségekre vonatkozó hazai és külföldi szakirodalom; a nemzeti kisebbségek tanulmányozása; általában a nemzetiségek, illetve a nemzeti kisebbségekre vonatkozó minden kérdés; egyházi élet az utódállamokban. Az intézet e feladatait speciális kollégiumokban vagy meghívott előadók előadásai útján látta el.⁹²

A kezdeti tapasztalatok alapján azonban szükségesnek mutatkozott először az utódállamok történetét „*az egyetemre merőben tájékozatlanul felkerült ifjúság*” előtt ismertetni, ezért Kováts speciálkollégiumokat tartott Cseh-Szlovákiáról, Romániáról és Jugoszláviáról.

Fontosnak tartotta, hogy a nyugati nyelvek nélkülözhetetlen tanulása mellett a szlovák, román, szerb, rutén nyelvek ismeretére is hangsúlyt helyezzenek. Több év után jelenthette ki végül, hogy „*sok e tekintetbeni küzdelmem, cikkezőselem eredményeként végre ma már a debreceni egyetemen szlovák, román, rutén lektor valóban van is.*”⁹³

4. kép - Kováts Andor és Flachbart Ernő (ülő sor balról 4. és 5.) a Kárpátaljai hallgatók Egyesületének alakuló ülésén, 1941. május 18-án.

Mivel az országban ekkoriban több egyetemen is létrejöttek (vagy tervben voltak) kisebbségi intézetek, ezért az alapszabály a területi munkamegosztásra utalva úgy rendelkezett, hogy a debreceni intézet a hazai nemzetiségek közül

---

⁹² Alapszabály, 8-9.§§

⁹³ KOVÁTS, *i. m.*, 546.

elsősorban a román nemzeti kisebbséggel, míg az elszakított országrészek közül a Romániához csatolt területekre vonatkozó kérdésekkel foglalkozzék.⁹⁴

Kováts intézettel kapcsolatos hitvallását leginkább a következő gondolatok fejezik ki: „*De hát mi is magában egy intézet? Néhány szoba, könyvek, asztalok. Ezekről nincs mit beszélni, a test nem ér semmit, a lélek az, amely megelevenít.*”⁹⁵ Kováts professzor a Kisebbségjogi Intézetnek élete végéig igazgatója volt.⁹⁶ 1942-től kezdődően Flachbarth Ernő lett az intézet igazgatója. Az ő javaslatára 1945 szeptemberében az intézet neve „Nemzetiségjogi Intézet”-re változott.

A csökkentett számú tanszékek betöltésével kapcsolatban 1934/35-ben kiokoskodott rendszer egy bizonyos mozgásteret adott a karnak a későbbi évek során, de nem feltétlenül javított az oktatás színvonalán. A tanszékekkel való „sakkozás” egyik példáját az 1936/37. tanévben találjuk, amikor így értelmezték a kar 1934-ben megőrzött mozgásterét:

„*Karunk [...] kimondta, hogy a költségvetési okokból megszüntetett tanszékeket elvileg létezőnek tekintve a tanszékeket a megüresedés sorrendje szerint kívánja betölteni. E szerint most a költségvetésben felvett tanszékek egyike betölthető lévén, az 1934-ben egyidőben megüresedett két tanszék (1., kereskedelmi- és váltójogi, 2., közigazgatási és pénzügyi jogi tanszék) egyike következne. Másrészt [...] a kar a vallás- és közoktatásügyi Miniszter úr [...] ama rendeletére vonatkozóan, mely szerint a 13 tanszéknek 11-re csökkentésével a közjog- és a politika tanszéke, meg az egyházjog- és a jogtörténet tanszéke egyesítenék, azt a véleményét fejezte ki, hogy az utóbbi kapcsolás helyett egyetemünk viszonyaira is tekintettel a polgári perjognak a kereskedelmi- és váltójoggal egyesítését lehetőbbnek tartja. [...] Így a kereskedelmi- és váltójogi tanszék önállósága függőben van és erre tekintettel az 1934. óta üresen álló tanszékek közül a közigazgatási- és pénzügyi jogi tanszéké állna előtérbe, melynek önállóan működése elsőrendű szükséglet ugyan, azonban akkor amikor három (1., római jog, 2., magyar és osztrák magánjog, 3., kereskedelmi és váltójog) magánjogi tanszékek közül ezidő szerint csak egy (a római jogi) van betöltve, a jogi oktatás lehetőségének veszélyeztetése nélkül nem lehet üresen hagyni a magánjogi tanszéket. Az a megoldás is lehető volna ugyan a két civiljogi tanszék biztosítására, hogy a kereskedelmi- és váltójogi tanszék töltenék be. Ámde az előbb előadott okon kívül a tanulmányi rend, amely szerint a magánjog alapvizsgálati tárgy is és mindenekfelett az általános magánjognak a szakjoggal szemben elsőbbsége bőven megokolja, hogy ne a kereskedelmi- és váltójogi tanszékre hirdettesék meg a pályázat.*”⁹⁷

⁹⁴ Alapszabály 13.§ Vö. BALOGH Judit, *Bacsó Jenő: A polgári perjog tanára = A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915-1947)*, szerk. P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor Debrecen, 2002, 208-209.

⁹⁵ KOVÁTS, *i. m.*, 556-557.

⁹⁶ Vö. SZABÓ Krisztián, *Kováts Andor = A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949) I.*, szerk. P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor, Debrecen, 2004, 75-76.

⁹⁷ Szentpéteri Kun Béla idézett javaslatára vö. *Kari-Jegyzőkönyv*, 1936/37. VII. r. ü. (febr. 5.) 164.

Ekkor a 10 betöltött tanszék mellé kellett a legszükségesebb 11. tanszék meghirdetéséről dönteni. Az időrendiség szabályát ekkor is felülírta a szakmai érv: nem a közigazgatási jog, hanem a magánjog üresedésének megszüntetése került előtérbe.

Ez utóbbi oka az volt, hogy 1936. november 25-én elhunyt Tóth Lajos, a magánjog akadémikus oktatója, aki a kar alapítása óta (sőt a jogakadémián előtte is) oktatta a magyar és osztrák magánjogot.⁹⁸ Utódjának keresése sürgető volt, és a kar viszonylag gyors eljárásban találta meg az új magánjog professzort. Hét pályázó közül – akik között országos jelentőségű tudósok is voltak – végül a kar 1937. május 26-án első helyen Zachár Gyula budapesti egyetemi címzetes rendkívüli tanárt jelölte a Magyar és Osztrák Magánjogi Tanszékre,⁹⁹ s 1937. június hó 30-án ki is nevezték őt nyilvános rendes tanárrá.¹⁰⁰ Oktató munkáját az 1937/38. tanév elején kezdte meg a Magyar és Osztrák Magánjogi Tanszéken.

5. kép - Marton Géza hivatalos arcképe talán a '30-as évek elejéről.

1937 nyarán Marton Géza meghívást kapott a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Római Jogi Tanszékére. A kar pályázat kiírását kérte a tanszék-

⁹⁸ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1936/37. IV. r. ü. (december 2.) napirend előtt. Vö. BALOGH, *Tóth Lajos...*, i. m., 162.

⁹⁹ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1936/37. XI. r. ü. (máj. 26.) 267.; HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 90.

¹⁰⁰ *ÉK.* 1937/38., 108.; Vö. SZIKORA Veronika, *Zachár Gyula = A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949)* II., szerk. P. SZABÓ Béla, Debrecen, 2006, 235.

re, az öt pályázó közül a miniszter a kormányzónál Sztéhlo Zoltán kinevezését indítványozta a 1938/39. tanév kezdetétől.¹⁰¹

A következő tanév folyamán a jogbölcselet és a nemzetközi jog professzora, Teghze Gyula elérte a nyugdíjkorhatárt, és bár a kar kérésére a miniszter nem engedélyezte a professzor további egy éves szolgálatban visszatartását, helyettesként tovább oktatott, de 1937 novemberében betegsége miatt végleg befejezte oktatói pályáját. A tanszék csak évek múlva (1940) került betöltésre.¹⁰²

A tanév végén 20 év után barabási Kun József is befejezte oktatói tevékenységét és 1938. július 1-én nyugállományba vonult.¹⁰³ Ezáltal a Közjogi Tanszék önállósága – az 1934-ben elrendelt takarékosági intézkedések után négy évvel – *de facto* megszűnt, a közjog és a politika újbóli összevonása megvalósult. A kar ekkor kimondta, „*hogyan a közjogi tanszék folyó félév végén megüresedése után a közjog számára önálló tanszéket lefoglalni nem kíván és a közjog előadását mindaddig, amíg ez a tárgy valamely tanszék betöltésekor a kinevezendő professzor kötelességévé nem tétetik, megbízás útján kíván gondoskodni.*”¹⁰⁴

Az 1934 óta üresen álló Közigazgatási- és Pénzügyi Jogi Tanszék betöltésére – bár mint láttuk, már korábban szükségesnek látta ezt a kar – csak az 1940/41. tanévben kerülhetett sor. A csaknem három éven át húzódó, többszöri nekifutással zajló pályázati eljárás után iglói Szontagh Vilmos került kinevezésre e fontos tárgy oktatására.¹⁰⁵ Szontagh-gal együtt került kinevezésre, s tette le a hivatali esküt, de csak a tanév második felében kezdte meg oktató tevékenységét a Jogbölcseleti és Nemzetközi Jogi Tanszéken – az egy meglehetősen homályos pályázati eljárást követően kinevezett – Flachbarth Ernő miniszteri osztálytanácsos, egyetemi magántanár.¹⁰⁶ A két tanszék betöltésével kapcsolatos megfontolások jól mutatják a korábban már többször említett kényszert, hogy a karnak „taktikáznia” kellett a tanszékek betöltése során. A Tóth halálával és Marton távozásával megürült magánjogi, valamint római jogi tanszékek betöltése preferenciát élvezett, a Jogbölcseleti és Nemzetközi Jogi Tanszék betöltésére

¹⁰¹ HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 27.; Vö. MADAI Sándor, *Sztéhlo Zoltán = A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949) I.*, szerk. P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor, Debrecen, 2004, 155-158.

¹⁰² Lásd alább. Vö. HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 143.

¹⁰³ A kar kérése, hogy Kun József az 1937/38. tanév végéig még maradjon szolgálatban: *Kari-Jegyzőkönyv*, 1937/38. I. rk. ü. (szept. 3.) 24.

¹⁰⁴ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1937/38. VII. r. ü. (febr. 17.) 231.; Vö. HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 61.

¹⁰⁵ *ÉK.* 1940/41., 27.; *Kari-Jegyzőkönyv*, R40/41. III. r. ü. (nov. 22.) 202.; Vö. HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 80.; CSÜRÖS Gabriella, *Iglói Szontagh Vilmos = A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949) I.*, szerk. P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor, Debrecen, 2004, 101-102.

¹⁰⁶ *ÉK.* 1940/41., 27.; *Kari-Jegyzőkönyv*, 1940/41. III. r. ü. (nov. 22.) 194. és 202.; HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 143-144.

csak a Közjogi Tanszék – Kun József végleges nyugdíjba vonulásával bekövetkező – megüresedése után gondolhatott a kar.

A következő tanév ismét súlyos személyi kérdés elé állította a jogi kart. 20 évnyi oktató munka után 1942. február 5-én – meglehetősen váratlanul – elhunyt a büntetőjog professzora és a Kisebbségjogi Intézet igazgatója, Kováts Andor.¹⁰⁷

A Kisebbségjogi Intézet működésében nem állt be ezáltal törés, hiszen annak igazgatói tisztét a jelentős szakmai ismeretekkel rendelkező Flachbarth Ernő átvehette, s ezzel az intézetet a Jogbölcseleti és Nemzetközi Jogi Tanszékhez csatolták.¹⁰⁸ A megoldás kézenfekvőségét és Flachbart szakmai elismertségét jelzi egy korabeli nyilatkozat: „személye biztosítéka annak, hogy a nagynevű elődje által eddig vezetett Kisebbségi Intézet további kedvező fejlődés elé néz.”¹⁰⁹

6.. kép – Kováts Andor ravatala a Díszudvaron, 1942. február 8.

Az előző évi dékán, Zachár Gyula előkészítő munkájának¹¹⁰ is köszönhetően 1942 szeptemberében indult be a képzés a szociális tanfolyamon. Mivel Debre-

¹⁰⁷ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1941/42. X. rk. ü. (febr. 6.) 246.

¹⁰⁸ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1941/42. XI. r. ü. (febr. 13.) 317.; HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 178.

¹⁰⁹ Flachbarth Ernő a debreceni egyetemi Kisebbségi Intézet új igazgatója, *Kisebbségi Körlevél*, 1942/3. 184-185. Vö. SISKA Katalin, SZABÓ Krisztián, *Flachbart Ernő = A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949) I.*, szerk. P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor, Debrecen, 2004, 120.

¹¹⁰ Az 1941/42. tanév folyamán a m. kir. belügyminiszter szociális tanfolyam megszervezésére hívta fel az Egyetemi Tanácsot. A Tanács határozata szerint a tanfolyam megszervezésére a Jog- és Államtudományi Kar kapott megbízást, és Zachár többször is sikerrel tárgyalt ez ügyben a minisztériumokban. Vö. *Rectori beszámoló jelentés* (dr. Kállay Kálmán), *ÉK.* 1941/42., 191.; *Kari-Jegyzőkönyv*, 1941/42. XVIII. rk. ü. (aug. 29.) 534. SZIKORA, i. m., 238.

cenben nem volt közgazdaságtudományi kar, ezért a tanfolyamot a jogi kar mellett szervezték meg, és igazgatójául is egy jogászprofesszort választottak meg: Baranyai Béla, a jogtörténet professzora ekkortól¹¹¹ ténylegesen 1944 nyaráig, jogilag egészen 1945 februárjában bekövetkezett haláláig felelt a tanfolyamért. Az ő kinevezése azért is indokolt volt, mert már 1934 májusában kidolgozta a tanfolyam tervezetét, de megfelelő finanszírozás hiányában akkor nem indulhatott meg az oktatás. A szociális tanfolyam kérdésében a kimozdulást az 1940. évi XXIII. tc. hozta meg, amely a Belügyminisztériumot hatalmazta fel arra, hogy a tanfolyamokat megszervezze, illetve, hogy annak elvégzését a közszolgálat egyes ágazataiban kötelezővé tegye. Debrecenben a tanfolyam végleges tantervét – pécsi minták alapján – végülis Flachbarth Ernő dolgozta ki. A három féléves, záróvizsgával záruló elméleti tanfolyamra egyetemi hallgatók és rajtuk kívül az érettségi bizonyítvánnyal vagy egyenlő értékű végzettséggel (pl. tanítói oklevéllel) rendelkező olyan személyek jelentkezhetnek, akik szociális munka végzésére magukban elhivatottságot éreztek, illetve ilyen munkakörökben kívántak utóbb elhelyezkedni. A felvételi során előnyben kellett részesíteni azokat a jelentkezőket, akik már szociális (elsősorban nép- és családvédelmi) munkakörökben tevékenykedtek a gyakorlatban, illetve többgyermekes családból és falusi, kisvárosi környezetből származtak. Az oktatók részben a jogi kar, nagyjából azonban a többi karok tanárai, illetve városi tisztviselők közül kerültek ki, szakoktatói megbízással. A szociális tanfolyam nem élte túl a háború végét, 1945 kora őszén a népjóléti miniszter rendeleti úton megszüntette.¹¹²

A háborús viszonyok ellenére a kar 1942 decemberében (igaz, eredménytelen) kísérletet tett a két hiányzó tanszékének újjászervezésére. A Kari Tanács – mérlegelve a költségvetési helyzetet és összehasonlítva a kar tanszékekkel való ellátottságát a többi jogi karéval – határozatot hozott arról, hogy a „*kar az egyetemi Tanács útján tegyen a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz előterjesztést a karunkon szűnő két tanszéknek: 1./ a kereskedelmi és váltójogi és 2./ a magyar közjogi tanszéknek az 1944. évi állami költségvetésbe való visszaállítása érdekében. [...] Dr. Szádeczky-Kardoss Tibor egyetemi ny. r. tanár rámutatott arra, hogy 1934. óta a magyar állambiztosítás helyzete öröndetesen javult, az összes egyetemi tanszékek létszáma 426-ra emelkedett ezek között az 1943. évi költségvetésben 5 /öt/ új egyetemi tanszék szerepel; az egyes jog- és államtudományi karokon szervezett tanszékek létszáma az 1943. évi költségvetés szerint a következőképpen alakul: a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen 17, a kolozs-*

¹¹¹ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1942/43. I. rk. ü. (szept.9.) 5.

¹¹² A részletekre vö. HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 249-253.

vári Ferenc József Tudományegyetemen 15, a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen 15, míg a debreceni Tisza István Tudományegyetemen csak 11.”¹¹³

Ugyanezen ülésen Szádeczky-Kardoss dékán – szintén a többi jogi karokhoz viszonyítva – azt is javaslatba hozta, hogy a professzorok munkáját segítő gyakornokok is újra alkalmazásra kerüljenek.¹¹⁴ A kezdeményezések tényleges megvalósulásáról nincs tudomásunk.

Alig egy évvel a tanszék megürülése után a kormányzó – pályázat alapján – Hacker Ervin miskolci jogakadémiai tanárt nevezte ki (1943. március 25.) az Anyagi Büntetőjogi és Büntetőeljárásjogi Tanszékre.¹¹⁵ Hacker betegsége, a háborús viszonyok és 1945 decemberében bekövetkezett halála miatt csak alig egy éven át oktathatott Debrecenben.¹¹⁶

A háborúba egyre mélyebben és kilátástalanabban besodródó ország közállapotai, a politikai viták természetesen mindinkább begyűrűztek az egyetem falai közé is. A Kállay-kormány külpolitikájának elfogadói és ellenzői csaptak össze a nevezetes „Haendel-ügy” kapcsán, 1943 végén.¹¹⁷

Az 1942/43. tanév rektorának, Haendel Vilmosnak 1943 októberében, a tanévnyitó közgyűlésen már prorektorként tartott beszéde – annak is az üdvözlések után megfogalmazott bevezető gondolatai – az utókor értékelése szerint nagy visszatetszést váltott ki tanártársai és a kormányzati tényezők körében.¹¹⁸

Annak ellenére így volt ez, hogy már rektori idejének nyíltan németbarát megnyilatkozásaiban is található volna kivetnivalót a kulturális kormányzat. Haendel inkriminált beszéde szerencsétlenségére – fenntartva természetesen, hogy tartalma mai felfogásunk szerint mindenképpen kifogásolható – olyan időben hangzott el, midőn az nyílt támadásnak volt tekinthető a Kállay-kormány külpolitikája ellen. Haendel alig egy héttel az előtt ostromozta vehemensen „a német szövetségtől való erkölcsstelen belső elpártolást,” hogy október 10-én a Kállay kormány elfogadta a nyugati szövetségesek előzetes fegyverszüneti fel-

¹¹³ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1942/43. V. r. ü. (dec. 3.) 191.; Idézi HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 103.

¹¹⁴ Uo. Bozóky professzor 1941-es indítványa alapján a kar már akkor kérte három gyakornok kinevezését, sikertelenül. *Kari-Jegyzőkönyv*, 1941/42. IV. r. ü. (szept. 26.) 92.; Vö. HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 135.

¹¹⁵ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1942/43. IX. r. ü. (ápr. 8.) napirend előtt.

¹¹⁶ HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 157.; KISS Katalin, *Hacker Ervin = A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949) I.*, (szerk.). P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor, Debrecen, 2004, 171.

¹¹⁷ VARGA Zoltán, i. m., 128-130.

¹¹⁸ A beszéd inkriminált bevezető részét a Magyar Távirati Iroda által készített gyorsírói feljegyzése is megörökítette. Ilyen formában került becsatolásra az Egyetemi Tanács jegyzőkönyvébe is. *ET-Jegyzőkönyv*, 1943/44. II. rk. ü. (okt. 28.) 60. Rendkívül elítélően foglalja össze a történéseket VARGA Zoltán, i. m., 129.

tételeit. Haendel tehát eleven idegre tapintott rá, és a kormány a lelépő rektorral szemben másképpen léphetett fel, mint amikor az még hivatalban volt.

Az Egyetemi Tanács október 28-i rendkívüli – egyetlen napirendi pontot tárgyaló – ülésén a beszéd kapcsán Bodnár János orvosprofesszor, az 1943/44. tanév rektora, a vallás és közoktatásügyi miniszterrel folytatott személyes megbeszélésére hivatkozva a négy kar képviselőit Haendel prorektor beszédével kapcsolatos állásfoglalásra és határozathozatalra kérte. A felhívásra mind a négy kar úgy nyilatkozott, hogy „*dr. Haendel Vilmos e. i. prorektornak ebbeli minőségben kifejtendő további működése iránt nincs bizalommal.*” A rektor a minisztertől és a négy kartól nyert megbízatása alapján két ízben is felszólította Haendelt – eredménytelenül –, hogy tisztségéről mondjon le, vagy kérjen szabadságot. A rektor felhívta a figyelmét, hogy ellenkezése esetén „*vehet az ügy olyan fordulatot is, hogy a felettes hatóság azt fegyelmi útra tereli, ami könnyen azzal járhat, hogy bűnvádi eljárást von maga után.*” Mivel Haendel ennek ellenére sem vált meg tisztségéről, az Egyetemi Tanács egyhangúlag úgy nyilatkozott, hogy a karok által kifejezett „*bizalmatlansághoz maga is hozzájárul.*”¹¹⁹ Ezen nyomásra Haendel 1943. október 29-én kelt beadványában lemondott prorektori tisztségéről, amit a miniszter tudomásul vett, s egyúttal „*megrongált egészségi állapotára*” hivatkozással egyéves betegszabadságot engedélyezett neki. Az Egyetemi Tanács 1943. december 16-án tartott ülésén ismertetett miniszteri leirat felszólította az Egyetemi Tanácsot a prorektori tiszttel mielőbbi betöltésére, valamint a Politikai Tanszék helyettesítésének megoldására.¹²⁰

Az 1943/44. tanév köztudottan csonka lett, mivel a német megszállást követően a tanévet a vallás- és közoktatási miniszter április 12-én kelt 2173/44. sz. rendeletével lezárták.

A következő tanévet, amelynek kezdetét az Egyetemi Tanács október 23-ra tűzte ki, a hadi események miatt már nem lehetett beindítani. Köztudott, hogy 1944. október közepén a szovjet hadsereg hatalmas páncéloscsatát követően bevonult Debrecenbe, így a város hadszíntérré vált, s az egyetem életében nehéz napok következtek. A megszállás alatti egyetemi történések leginkább a jogi kar szempontjából a dokumentáltak, köszönhetően Szentpéteri Kun Béla egyházjogász professzor visszaemlékezéseinek.¹²¹ Történt, hogy 1944. október 6-án a jogi kar megválasztott dékánja, Szontagh Vilmos felkérte Szentpéteri Kun Bélát, hogy – mivel neki a rektorral (Hankiss Jánossal) együtt hivatalos feladatban Budapestre kell utaznia, és egy hét időtartamig ott maradnia – távolléte alatt (a prodékán sem lévén Debrecenben), mint a kar legrégebben szolgáló

¹¹⁹ ET-Jegyzőkönyv, 1943/44. II. rk. ü. (okt. 28.) 60.

¹²⁰ ET-Jegyzőkönyv, 1943/44. IV. r. ü. (dec. 16.) 90.

¹²¹ Szentpéteri Kun Béla 1944/45. évről szóló, 1945. április 2-án kelt jelentése. ÉK. 1944/45., (kézirat) Az alábbi jelöletlen idézetek ebből az emlékiratból származnak.

tagja, a szabályok értelmében vegye át a dékáni feladatok végzését. A nyugdíjazását már szeptember végén kérő Szentpéteri így írt a következő időszakról: „Október 8-án magam maradtam itt a jogi kar tagjai közül és ha én is nyugdíjasnak minősülök, a kar működésében megszakadás állott volna be, míg így, bár igen súlyos viszonyok közt és szinte leküzdhetetlennek látszó akadályok közt, legalább elvileg folyamatos maradt Debrecenben nemcsak általában az egyetem működése, hanem a jogtanítás is.” Ugyanis Szentpéteri – betegsége ellenére – helyettesekkel megszervezte a jogi előadások megkezdését: „Amikor a vörös haderő bevonulása után a közvetlenül fejünk felett folyó ágyúzás csöndesedett és a felzaklatott állapotokkal járó kábultságból magunkhoz kezdtünk térni, azonnal előterjesztést tettem a rectorhoz azíránt, hogy a jogi kar működését valami módon kezdjük meg. Hangsúlyoztam, hogy ezt az ifjúság nagy érdeke kívánja és, ha a nagyobb rész esetleg távol van is, egy néhány hallgatónk bizonyára nagy jelentőségűnek tudja a félév befejezését és általán tanulmányai folytatását.” A jogi kar nehezebb helyzetben volt, mint a többi kar, hiszen „[...] a jogi karon nem volt rajtam kívül senki, aki az egyetemi szabályok szoros értelme szerint az előadások ellátására jogosult lett volna; sőt a jogi képzettséget kívánó hivatalok, bíróságok és az ügyvédi kar nagy részének távozása miatt külső kiegészítők felkeresése is nagy nehézségekbe ütközött.” Mégis volt tanítványai-ból, bírakból, ügyvédek-ből és tisztviselőkből álló csapatot szervezett maga köré, és megbízta őket a legfontosabb tantárgyak előadásával azzal, hogy a megbízások „csak az 1944/45. év első félévére szólnak, arra is csak addig, amíg a tanszéket betöltő, vagy annak ellátására a kartól jogosított professzor visszaérkezik.” A szovjet városparancsnokság azonban nem adott azonnal működési engedélyt. Emellett „nagy nehézségeket okozott a helyiségek kérdése is. A megszállás idején ezernél jóval több ember lakott benn az egyetem központi épületében, leginkább az alagsori helyiségekben összehúzófolva; ezek számára népkonyhaszerűen főztek is itt. A felsőbb részek mind erősen sérültek, ajtó és ablak nélkül átjárva a naponként növekvő hidegtől [...] Végül is azt a megoldást választottuk, hogy a három kar a tanárképzőintézet szobáiban fog dolgozni. Ennek kisebb helyiségei befűtéséről is inkább lehetett gondoskodni, az itt jóval kisebb méretű ablakokat is könnyebben lehetett pótolni és a jelentkezésre felszólított hallgatók bejelentéséből azt lehetett látni, hogy a kis helyiségek egyelőre elég nagyok lesznek az előadások megtartására. A jogi kar részére két egymás mellett levő szoba jutott, a 41. sz. ajtóval ellátott sötét előszobából nyílv. Ide kellett beosztani mind a négy évfolyam előadásait és itt kellett a dékáni feladatoknak az ifjúsággal való érintkezésben álló részét is elvégezni.”

Végül az előadások december 4-én kezdődtek meg és január 31-ig tartottak. Közben Szentpéteri Kun Bélát felkérték az alakuló Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöki tisztére, amely megtiszteltetést azonban sikerült elhárítania magáról. Jelölését így kommentálta: „Jelöltetésemet azszal tudom magyarázni, hogy egymagam lévén Debrecenben az egyetem jogi karbeli tanárai közül, ezért irányult rám a figyelem. Vagyis ez a kétségkívül megtisztelő megkeresés valójában nem nekem, hanem a karnak szólt és ezért is tartom szükségesnek ezt is bejelenteni.” Fontosabbnak tartotta az

oktatás fenntartását, és heti csaknem 20 órát kitevő előadásai mellett egyedüli támasza volt a nem túl nagyszámú hallgató ifjúságnak. A december 22-én megválasztott vallás- és közoktatásügyi miniszter (gróf Teleki Géza) engedélyével – aki Szentpéterit a dékáni feladatok ellátásával bízta meg – alapvizsgákat szervezett februárra.¹²² A második félév előadásait pedig március 1-jén kezdték meg, s mivel a kar professzorai közül még senki nem tért vissza, az első félévhez hasonlóan – néhány személycserével – megbízás alapján osztotta ki a tárgyakat. A politika előadására ekkor vállalkozott Juhász Nagy Sándor ítélőtáblai tanácselnök, a kar későbbi professzora.

„Március hónap elején öröndetesen megkezdődött a kartársainknak hazajövele. Elsőnek Flachbarth Ernő kartársunk jött meg, majd Szteblo Zoltán, Szádeczky-Kardoss Tibor és Bozóky Ferenc. Minden esetben a hazaérkezést követő napon azonnal előterjesztést tettem a halaszthatatlan közszolgálati érdekből munkába állítás iránt és köszönettel kell hangsúlyoznom, hogy a minisztériumban sürgősen elintézték minden előterjesztésemet és így a hűsvéti szünet leletével már öt rendes professzor állhatott munkába.” Igaz a munkakörülmények siralmasak voltak.

Jelentésében Szentpéteri reményét fejezte ki, hogy többi kollégái is hamarosan visszatérnek Debrecenbe: *Szontagh Vilmos dékánunk és Bacsó Jenő kartársunk a dunántúli részeken szorultak a hadműveletek miatt és lehet, még több idő beletelik, míg haza jöhetnek. Zachár Gyuláról az a hír, hogy – bár nem az egyetemek kitelepítésének akciója révén – német területre ment volna. Ugyancsak német területre távozás híre hallatszik Baranyai Béláról, bár más oldalról határozottan állítják, hogy a kiszállítás napján is kijelentette, hogy ő nem hajlandó kimenni. A tizenegyedik betöltött tanszékekünkön működött Haendel Vilmos a múlt év júliusában betöltvén hetvenedik életévét, ő már a múlt év nyarán, mint nyugalomba vonult tanár kapott a VKM-től engedélyt arra, hogy még egy félévig, az 1944/45. év első félévében a politikát előadhassa; ő tehát már jelen félévben a kar működő tagjai közé nem számít.*

Sajnos arra aligha lehet gondolnunk, hogy karunkon fennállt tanszékek eredeti számát (13), mely ugyan a hazai egyetemek jogi karain a legalacsonyabb volt, ismét elérhetjük. Valószínű, hogy az állam nagy pénzügyi megterhelése miatt a tanszékek számát inkább csökkenteni fogják. A betöltve volt 11 tanszék közül egy máris üres; Zachár Gyula is eléri a korhatárt még e tanév folyamán.”

Szentpéteri a visszaérkezett kartársaknak szóló jelentésében sürgős feladatként jelöli meg a tanszékek betöltésére felállítandó bizottság kijelölését: *„Nem tudom azonban, nem kell-e mindezekkel megvárnunk az igazolás megtörténeke időpontját, ne-hogy esetleg a kiküldendő bizottsági tagok valamelyikének igazolása körül valamely előre*

¹²² „A félév végi első alapvizsgákat Tamássy Jenő, a másodikat Blaskovits Zoltán, a harmadikat Miszti Károly és Fehértai Gyula urak segítségével tartottam meg. Azonkívül tartottam két pótszigorlatot és ugyancsak a megbízott előadó urak közreműködésével két vegyes és egy teljes szigorlatot.” Uo.

nem látható bonyodalom merülven fel, ezzel az egész bizottsági munka eredménye megzavartassék.”

Szentpéteri jelentése végén utánozhatatlanul tesz hitet a debreceni jogi kar küldetése és szellemisége mellett, nem tudva, hogy az általa szeretettel felvázolt kép széttörésre van ítéltetve: „*Abban a bizonyos reménységben, hogy a mi karunkat csaknem folytonosan jellemző egyetértés és egymás esetleg igen különböző véleményének tisztelgetben tartásán alapuló összhangzatos munkálkodás közöttünk ezentúl is fennmarad és valamennyien buzgón szolgáljuk a magyar hazá, a magyar nép és az emberiség javára e tudomány, a felvilágosodás és emberszeretet ügyét, minden áldást kívánok egyetemünkre, karunkra és karunknak különösen már is munkába állt tagjaira, valamint szegény sok megpróbáltatásnak kitett ifjúságunkra és a munkánk végzésében segítő tisztviselőinkre és egyéb alkalmazottainkra.”*

A háború végeztével – a kontinuitás látszata ellenére – a jogi karon szinte semmi sem tért már vissza a korábbi kerékvágásba.

A szovjet megszállás előtti professzori gárdából még 1945 folyamán hárman is kiestek: 1945. február 3-án Baranyai Béla Berlinben vesztette életét. Tanszékét halálának hírére a kar már 1945 májusában megüresedettnek tekintette, de az özvegyének a megerősítő üzenete csak novemberben érkezett meg.¹²³ A kar 1945. május 30-án Zachár Gyula tanszékét megüresedettnek tekintette,¹²⁴ 1945. december 27-én Hacker Ervin hunyt el.¹²⁵ Ezzel – ha Haendel nyugdíjba vonulását is figyelembe vesszük – a 11 tanszékből már csak 7-nek volt professzora. Közülük is Szentpéteri már jóval 70. életéve felett járt.

Ugyanakkor az új tanév miatt természetesen a tanszékek mind alkalmasabb tanárokkal való betöltésének folyamata sem állhatott le. 1945 nyarán a már a visszatért professzorokból álló csonka kari tanács a megüresedett politikai tanszékre dr. Juhász Nagy Sándort hívta meg a miniszter engedélyével.¹²⁶ A professzor mindössze két félévet oktatott, s előbb gyakori budapesti tartózkodása okán (az ideiglenes nemzetgyűlés alelnökeként), majd hirtelen halála miatt (1946. május 10.) csak csekély szerepet játszhatott a kar és az egyetem közéletében.¹²⁷ Megürült tanszékére, amelyet ekkor már Általános Alkotmánytan és Közigazgatástani Tanszéknek neveztek, a kar a minisztertől pályázat kiírását

¹²³ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1945/46. V. rk. ü. (nov. 8.) napirend előtt: „*Az elnöklő dékán mély meghatódottsággal emlékezik meg dr. Baranyai Béla elhunytáról, amellyel már szállongó hírek alapján hónapok óta számoltunk, de a most már megérkezett hiteles értesítés mégis mélyen belemarkol a szívünkbe.*” Vö. DÖRY Ferenc, *In memoriam Baranyai Béla (1881-1945)*, Levéltári Közlemények 24 (1946), 346-347.; BALOGH Judit, *Iskolateremtők...*, i. m., 89.

¹²⁴ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1944/45. IV. r. ü. (máj. 30.) 84.

¹²⁵ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1945/46. VIII. rk. ü. (dec. 31.) 308.; KISS Katalin, *Hacker Ervin*, i. m., 171.

¹²⁶ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1944/45. IV. r. ü. (máj. 30.) 79.

¹²⁷ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1945/46. XV. rk. ü. (máj. 14.) 535.; HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 71.

kérte, de hiába voltak alkalmas pályázók, a tanszék betöltésére már nem került sor.¹²⁸

1945 nyarán a kar meghívta Dezső Gyulát, a kecskeméti református jogakadémia nyilvános rendes és a kar címzetes rendes tanárát a Kereskedelmi- és Váltójogi Tanszékre.¹²⁹ Mivel a miniszter közölte, hogy az 1944. évi állami költségvetés tanúsága szerint a kereskedelmi- és váltójognak nem volt Debrecenben tanszéke, így annak megüresedése sem lehetséges, tehát arra tanárt meghívni sem lehet, így új tanszék létrehozása szükséges. Dezső Gyulát végül a magánjogi tanszékre hívták meg, ahol működését 1946 szeptemberében kezdte meg.¹³⁰ Szentpéteri Kun Béla újra és újra kérte nyugdíjazását, de a kar mind az 1945/46.,¹³¹ mind az 1946/47. tanévre való visszatartását indítványozta a miniszternek. Végül az egyházjogász 1946 decemberétől kezdve már csak előadói minőségben működhetett.¹³²

Egyébként a kar vezetői 1946 elején – meglehetősen naivan – még lehetőséget láttak a tanszékek számának növelésére, valamint a munkakörülmények javítására is. Az egyik kari tanácsi jegyzőkönyv tanúsága szerint: „*Egyetemünk gazdasági bizottsága az 1946. évi költségvetés összeállítás céljából annak közlését kérte a kartól, hogy az 1944. évi költségvetésben felvett létszámon felül igényel-e új állásokat és a háborús hatások folytán mily károk érték a kart. A dékán bejelenti, hogy [...] a jelenlegi 11 tanszéken felül még 2 tanszéknek (közjog és jogtörténet) rendszeresítését kérte, de – a külső-bönálló nagy alkotmányjogi változásokra tekintettel is – legalább 1 tanszékét. Kérte továbbá egy fogalmazási tisztviselői állás rendszeresítését és a jelenleg átmenetileg alkalmazott 1 segéderő helyett véglegesen alkalmazott tisztviselő beállítását, valamint legalább 1 tanársegédi és 2 gyakornoki és 1 további altiszti állás rendszeresítését. Végül kérte dékáni hivatalunk, szemináriumaink és tanári szobáink elpusztult bútorzatának, könyvtárainak és berendezéseinek fokozatos pótlására több évre megfelelő összeg előirányzását.*”¹³³

Felbuzdulva a vallás- és közoktatásügyi miniszter leiratán „*amely szerint az egyetemi karok mielőbb foglaljanak állást az üresen álló egyetemi tanszékek betöltése tárgyában, mivel a felsőoktatás elsőrendű érdekei fűződnek ahhoz, hogy az egyetemi tanszékek huzamos időn át betöltetlenül ne maradjanak,*”¹³⁴ a kar pályázat kiírását kérte szünetelő magyar jogtörténeti és magyar közjogi tanszékeire. A válaszleirat azonban kijózanító volt: „*az állambáztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében [...] sem meglévő tan-*

¹²⁸ Kari-Jegyzőkönyv, 1945/46. XXI. r. ü. (júl. 16.) 672.; HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 72.

¹²⁹ Kari-Jegyzőkönyv, 1944/45. VIII. r. ü. (júl. 28.) 204.

¹³⁰ HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 92. és 103.

¹³¹ Kari-Jegyzőkönyv, 1945/46. XX. rk. ü. (júl. 8.) 639.

¹³² HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 49.

¹³³ Kari-Jegyzőkönyv, 1945/46. IX. r. ü. (jan. 31.) 339. Vö. HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 61-62.

¹³⁴ Kari-Jegyzőkönyv, 1945/46. XI. r. ü. (febr. 28.) 368.

székek betöltésével, sem új tanszékek szervezésével egyelőre nem foglalkozhat” a miniszter.¹³⁵

Ennek ellenére a kar decemberben a 70. életéve felé közeledő Bruckner Győzőt, a miskolci evangélikus jogakadémia tanárát kívánta meghívni a jogtörténeti tanszékre.¹³⁶ Ennek miniszteri elutasítása után 1947 februárjában újabb kísérletet tett a kar, mely szintén elutasított, és a tanszéket már nem is töltötték be ezután.¹³⁷ Ugyanígy sikertelen volt a kar kétszeri próbálkozása (1946. június, 1947. február), amelyekkel az alkotmányjogi tanszékre való pályázatok kiírását kezdeményezte.¹³⁸

De a létező tanszékekkel is voltak gondok: 1946-ban Sztehlo Zoltánt és Szádeczky-Kardoss Tibort B-listára helyezték. Az Egyetemi Tanács kérésére a miniszter megengedte, hogy ideiglenesen folytathassák működésüket, majd pedig a miniszterelnök közölte, hogy a szolgálatba visszavették őket.

„A Tanács felterjesztésében foglalt nyomatékos indokokra tekintettel a jogi és államtudományi kar, de különösen a vele kapcsolatos munkástanfolyam tanulmányi rendjének a folyó tanulmányi év első félében való biztosítása érdekében szoros kivételképpen hozzájárulok ahhoz, hogy Szádeczky-Kardoss Tibor és Sztehlo Zoltán egyetemi nyilvános rendes tanárok ebben a félévben [1946/47. I.] további esetleges újabb rendelkezésemig tanári működésüket folytathassák.”¹³⁹ Mint látható, az oktatási kormányzat képviselőire ekkor még jellemző volt bizonyos politikai opportünizmus, hiszen az ún. munkástanfolyam sikere érdekében még „reakciónak” tekintett tanárokat is működni engedtek.

Az említett munkástanfolyamot csaknem egy éves előkészítés után, 1946 októberében 66 hallgatóval nyitották meg a jogi karon. A tanfolyam szabályzata szerint a „debreceni tudományegyetem jog- és államtudományi karán a 11.140/1945. M. E. rendelet alapján szervezett esti munkástanfolyam célja, hogy a közgazdasági és közigazgatási pályákra előkészítse azokat a 20-45 éves személyeket, akik a jog- és államtudományi tanulmányok folytatásához szükséges iskolai tanulmányokat önhibájukon kívül nem végezhették el, de akik a bevezetendő felvételi vizsgálaton beigazolják, hogy jog- és államtudományi tanulmányok folytatására és az ezek által elérni kívánt életpályán való helytállásra alkalmasak [...]

¹³⁵ *Kari-Jegyzőkönyv*, XVIII. r. ü. (jún. 24.) 598.

¹³⁶ STIPTA István, *Bruckner Győző, a miskolci jogakadémia dékánja*, = BRUCKNER Győző, *A miskolci jogakadémia múltja és kulturmunkássága 1919-1949*, Miskolc, 1996.

¹³⁷ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1945/46. XVIII. r. ü. (jún. 24.) 598. és *Kari-Jegyzőkönyv*, 1946/47. XII. r. ü. (dec. 19.) 241 Vö. HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 37.

¹³⁸ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1946/47. XIII. r. ü. (márc. 29.) 466. és XVI. r. ü. (febr. 26.) 310. Vö. HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 62.

¹³⁹ Rektori Hivatal Iratanyaga 806/1946-47. 98. d.; Vö. HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 28.

A tanfolyamra beiratkozhatnak [...] azok a férfiak és nők, akik igazolják, hogy a népis-kola VI. osztályát illetőleg ezzel egyenértékű közép- vagy középfokú iskolai osztályt elvégeztek és a [...] felvételi vizsgát sikeresen letették [...]

Az előadásokat hétköznaponként a késő délutáni órákban, tízperces szünetekkel [...] kell megtartani [...] Három heti előadás után minden negyedik hét előadási óráit megbeszélő órák formájában kell megtartani.¹⁴⁰

A munkástanfolyamot csak egyszer és eseti jelleggel szervezték meg, annak ellenére, hogy a kar szabályzata huzamosabb ideig fennálló oktatási formával számolt. A tanfolyam további működéséhez azonban a rákövetkező években hiányzott a költségvetési fedezet,¹⁴¹ és a „demokratikus jogász-káderek” képzését más módon oldották meg.

Az 1946/47. tanévben azonban egyéb nehézségekkel is szembe kellett nézniük a karoknak, köztük a jogi karnak: az egyetemet is elérte a létszámapasztás kényszere. Az utolsó jogász rektor, Bozóky Ferenc vezette Egyetemi Tanácsnak egyetemi tanárok, tansegédszemélyzet és egyéb alkalmazottak elbocsátásáról kellett döntenie. A 69 főből álló listából 28 személy visszatartására tettek javaslatot a miniszternek, mivel „*az egyetem életéből kikapcsolásuk súlyos zökkenőt jelentene.*”¹⁴² Ugyanakkor az egyetemen 21 tanszék volt üresedésben, a helyettesítésre viszont nem állott rendelkezésre megfelelő bérkeret, és a hiány fedezése érdekében a miniszterhez kellett szinte könyörgő leveleket írnia a rektornak. A rektor felterjesztése szerint a jogi kar tanszékeinek helyzete így állt a tanév elején: „*a jog és államtudományi karon hat tanszék üres: 3. Az egyházi jogi tanszéket az 1946. szeptember 1-vel nyugalmába vonult dr. Kun Béla ny.r. tanár helyettesíti, heti 5 órában. 4. Dr. Hacker Ervin elhunytával üresedésben lévő büntetőjogi tanszéket ugyancsak heti 5 órában dr. Bozóky Ferenc ny.r. tanár helyettesíti. 5. Dr. Juhász Nagy Sándor elhunytával megüresedett politikai tanszéket dr. Szádeczky-Kardoss Tibor ny.r. tanár és 6. A kereskedelmi- és váltójogi tanszéket pedig dr. Sztéhlo Zoltán helyettesíti. 7. Dr. Baranyai Béla elhunytával megüresedett magyar alkotmány- és jogtörténeti tanszék teendőit heti 5 órában dr. Flachbart Ernő ny.r. tanár végzi – míg végül 8. Az üres közjogi tanszéket heti 5 órában dr. Szontagh Vilmos ny.r. tanár helyettesíti.*”¹⁴³

Ezen siralmas állapoton csak nagyon kemény munkával sikerült javítani.

¹⁴⁰ Szabályzat a debreceni tudományegyetem jog- és államtudományi karán szervezett esti munkástanfolyamról és munkásszemináriumról: *Kari-Jegyzőkönyv*, 1945/46. XX. rk. ü. (júl. 8.) 638. és A/melléklet. Idézi HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 255-258.

¹⁴¹ *ET-Jegyzőkönyv*, 1948/49. III. r. ü. (nov. 5.) 83. sz.

¹⁴² *ET-Jegyzőkönyv*, 1946/47. III. rk. ü. (szept. 11.) 19. A visszatartandók között volt két jogász-professzor is: Szádeczky-Kardos Tibor és Sztéhlo Zoltán.

¹⁴³ *ET-Jegyzőkönyv*, 1946/47. IV. r. ü. (okt. 7.) 30. A hittudományi karon kettő, az orvostudományi karon kilenc, a bölcsészettudományi karon négy tanszék volt üres.

Az első, még sikertelen lépést Bacsó Jenő, az 1946/47. tanév dékánja tette meg, midőn egy kari bizottság előterjesztése alapján levélben megkereste Bibó Istvánt, hogy a Juhász Nagy Sándor halálával megüresedett közjogi és politikai tanszék átvételére kérje fel. Bacsó leveléből kiderül, hogy már a tanszék legutóbbi betöltésekor is felmerült Bibó neve, ám akkor nem ő kapott megbízást, továbbá hogy ugyanebben az időben az újjáalakuló, és komoly személyi nehézségekkel küzdő szegedi jog- és államtudományi kar is invitálta Bibót. A politikatudós aztán a megkeresést köszönettel elutasította, hivatkozva arra, hogy a szegedi egyetemre nemcsak meghívták, de már szinte ki is nevezték.¹⁴⁴

Ugyanebben tanévben a kar kérte a minisztériumot, hogy a jogtörténeti tanszék helyett a kereskedelmi- és váltójogi betöltését kezdeményezhesse. Végül 13 év elteltével lett a kereskedelmi- és váltójognak Debrecenben újra professzora, Kauser Lipót egyetemi magántanár és budapesti ügyvéd személyében, aki 1947. márciusi kinevezése után oktatási tevékenységét az 1947/48. tanévben kezdte meg.¹⁴⁵

Csaknem kétévi helyettesítés után a büntetőjogi tanszéket meghívás útján töltötték be: Schultheisz Emil hadbíró-vezérőrnagy 1947 májusában lett a kar tanára.¹⁴⁶

1947 nyarán és kora őszén a kar kétszer is pályázatot hirdetett az Egyházjogi Tanszékre, a már csak előadóként foglalkoztatott Szentpéteri Kun Béla megüresült helyére.¹⁴⁷ A tanszék betöltésére végül is nem került már sor.¹⁴⁸

Szintén 1947 nyarán történt, hogy a kar előbb a Jogbölcseleti és Nemzetközi Jogi Tanszék formális kettéosztását, majd pedig – miután a meghívást Szabó József szegedi egyetemi tanár visszautasította – a jogbölcselet professzori állására pályázat kiírását kérte.¹⁴⁹ A pályázat alapján Vas Tibor került kinevezésre, aki tényleges szolgálatát már 1948. november 2-án megkezdte. Ez volt az utolsó tanszékbetöltés a debreceni jogi kar történetének első szakaszában.¹⁵⁰

---

¹⁴⁴ *A hatalom humanizálása: Tanulmányok Bibó István életművéről*, szerk. DÉNES Iván Zoltán, Pécs, 1993, 342-343.; BALOGH Judit, *Bacsó Jenő...*, i. m., 205.

¹⁴⁵ HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 103.; Vö. PRUGBERGER Tamás, *Kauser Lipót = A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949) I.*, szerk. P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor, Debrecen, 2004. 247.

¹⁴⁶ *ET-Jegyzőkönyv*, I. rk. ü. (szept. 24.) 12.; Vö. HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 158.; Vö. KARDOS Sándor, *Devecseri Schultheisz Emil = A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949) I.*, szerk. P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor, Debrecen, 2004, 193.

¹⁴⁷ *ET-Jegyzőkönyv*, 1946/47. XIV. r. ü. (júl. 28.) 381. és *ET-Jegyzőkönyv*, 1947/48. I. rk. ü. (szept. 24.) 22.

¹⁴⁸ HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 50-53.

¹⁴⁹ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1946/47. XXVII. rk. ü. (júl. 21.) 464. és XXVIII. rk. ü. (júl. 25.) 466.

¹⁵⁰ HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 145.

1948. július 1-jén nyugdíjba vonult Bacsó Jenő is, aki azonban nyugdíjazása után szakelőadóként tovább működött a megüresedett Perjogi Tanszéken. Az állás betöltésére a kar pályázat kiírását kérte, amelyre azonban már nem került sor.¹⁵¹ Ugyanez történt Szontagh Vilmos tanszékével, aki 1949 januárjától vonult nyugdíjba. Tanszékének betöltésére a kar „szüneteltetésének” elrendelése miatt már nem volt lehetőség.¹⁵²

Az 1948/49. tanévben még nem utaltak jelek arra, hogy a Jog- és Közigazgatástudományi Kar működését fel akarják függeszteni, hiszen ebben a tanévben egy úgynevezett „Munkás-”, vagy „*Esti szeminárium*” kezdte meg tevékenységét a karon miniszteri engedéllyel,¹⁵³ aminek célja a kétéves esti munkás-tanfolyamot elvégző hallgatók további tanulmányainak megkönnyítése volt: „*A Magyar Köztársaság Kormányának 6760/1947. sz. rendelete szerint az egyetemek jog- és államtudományi karán szervezett kétéves esti munkás-tanfolyamok azon végzett hallgatói, akik mind az írásbeli, mind a szóbeli vizsgákon az első tanévet sikerrel, a második tanévet pedig legalább jó eredménnyel elvégezték, kedvezményesen folytathatják jogi tanulmányaikat az egységes jog- és államtudományi doktori fokozat elnyerése végett, be kell azonban iratkozniuk a jog- és államtudományi kar kebelében szervezendő esti szemináriumba [...]*

1.) *Az esti szeminárium feladata, hogy a rendes jog- és államtudományi tanfolyam hallgatója nélkül alapvizsgákra és szigorlatokra készülő jelöltek számára megkönnyítse jogi tanulmányaikat. A szemináriumi megbeszélő órák vezetői a résztvevőkből intézendő kérdések által ellenőrzik a vizsgára készülő jelöltek magánúton folytatott tanulását, rámutatnak annak esetleges hibáira, rendelkezésre állnak a jelölteknek abból a célból, hogy ezek kérdéseket intézhessenek hozzájuk tanulásuk irányítása és a vizsgaanyagának részleteire nézve.*

2.) *A szemináriumba beiratkozott jelöltek rendes egyetemi hallgatókként iratkozhatnak be az egyetemre. [...] Ugyanohyan lecke-könyvet (index) kapnak, mint a többi egyetemi hallgatók, jogaik és kötelességeik is azonosak a többi egyetemi hallgató jogainal és kötelességeivel [...]*¹⁵⁴

A kar szüneteltetése miatt azonban az „*Esti szeminárium*” mindössze egy tanévet élt meg. Hiszen a kar vezetésének teljes informálatlanul hagyása mellett, 1949 nyarán magasabb kormányzati körökben alig két hónap alatt eldöntött a debreceni jogi kar „szüneteltetése,” tulajdonképpen megszüntetése.

A 4.105/1949. számú – 1949. június 26-án kelt – kormányrendelet szerint „*A Debreceni Tudományegyetem jog- és közigazgatástudományi karának működése az 1949.*

¹⁵¹ HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 110.

¹⁵² HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 81.

¹⁵³ „[...] a felmerült óraszám-szükségletet a folyó és az 1949-es költségvetési évre, a Kar részére engedélyezett óraszám keretén belül tudom csupán biztosítani.” HBML Rektori Hivatali iratanyag. 616/1948-49. 107. d.; Idézi: HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 272.

¹⁵⁴ Az „*Esti Szeminárium*” szervezeti szabályzata: HBML Rektori Hivatali iratanyag. 732/1948-49. 107. d. Idézi HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 267.

*évi augusztus hó 30. napjától kezdve további rendelkezésig szünetel.*¹⁵⁵

A Minisztertanácsnak készített előterjesztésében Szávai Nándor államtitkár 1949. június 23-án így támasztotta alá a döntést: „Tisztelettel kérem a Minisztertanácsot, hogy az idemellékelte szövegű rendeletet kiadni szíveskedjék:

A jogászképzéssel jelenleg Magyarországon a négy Tudományegyetem jog- és közgazdástudományi kara, és azokon kívül még három állami jogakadémia foglalkozik. Ugyanakkor viszont a felsőoktatás jogi ága – inkább, mint bármely más tudományág – súlyos káderhiányokkal küszködik. Valamennyi vidéki egyetemen és jogakadémián szükségmegoldásokkal lehet csupán az előadásokat biztosítani.

Amennyiben egyrészt a jogásztultermelés ellen másrészt a jogi oktatás reformjának megvalósításának érdekében kitűzött célokat el kívánjuk érni, szükségesnek látom a jogakadémiáknak – mint általában a legalacsonyabb színvonalú jogászokat kibocsájtó karoknak megszüntetését és a használható tanerők összpontosítása végett a debreceni tudományegyetem jog- és közgazdástudományi karának tartós szüneteltetését.

Megemlíteni kívánom, hogy a debreceni egyetem a jog- és közgazdástudományi kar szüneteltetésének elrendelésével egyidejűleg nagy Természettudományi kart kap, így sem a várost, sem az egyetemet ez intézkedéssel komoly sérelem nem éri.

*Tisztelettel kérem ezért a Minisztertanácsot, hogy a fenti rendeletet kiadni szíveskedjék.*¹⁵⁶

Az előkészítő munkálatokban is hasonló érvek hangzottak el:

*Valamennyi vidéki egyetemen és jogakadémián szükségmegoldásokkal, külső és nem teljesen megfelelő tudományos színvonalú előadókkal lehet csupán az előadásokat biztosítani. Mind az egyetemeken, mind a jogakadémiákon igen kevés az a jogtanár, akinek a munkáját az új jogásznemzedék nevelése terén továbbra is igénybe lehet venni, a szükségszerűen helyén meghagyott, de a célnak végeredményben meg nem felelő tanárookra a nevelést bízni – több kárt okoz, mint hasznot. A jogakadémiák tanári karából kb. 25%-ot lehet egyetemi színvonalúknak számítani és ott felhasználni, a vidéki egyetemek jog- és közgazdástudományi karain a tanszékeknek mintegy 60%-a van – megfelelő káderek híján – csupán betöltve.*¹⁵⁷

A döntés mögött tehát az állt, hogy a vidéki egyetemek oktatógárdáját a jogakadémiák megszüntetésével felszabaduló tanerőből nem lehetett a szükséges létszámra kiegészíteni, egyrészt azért, mert a tanárok többsége nem volt egyetemi színvonalú, másrészt azért, mert a tanárok világnézetileg megbízhatatlanok voltak. Ez utóbbi körülmény persze az egyetemeken is fennállt, és kényszernyugdíjazásokat tett szükségessé. A ténylegesen és a hiányzó párthűség miatt betöltetlen tanszékek száma szinte minden jogi karon meghaladta a 40%-ot. Így

¹⁵⁵ Idézi HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 274.

¹⁵⁶ A Minisztertanács 1949. évi jún. 24-i ülésének jegyzőkönyve: 295/42-1949. 44. d. (MOL XIX-A-83-a). Idézi HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 274-275.

¹⁵⁷ Feljegyzés 482/1949. 1. d. (MOL XIX-I-1-r). Idézi HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 275.

tulajdonképpen nem maradt más lehetőség, mint valamelyik vidéki kar megfelelő professzorainak a megmaradó kettőhöz való allokálása.

A pécsi képzés többé-kevésbé biztonságban volt, mivel a Dunántúl egyetlen jogi karaként egyedül biztosította Délnyugat-Magyarország jogászellátását. Az északi régiót Budapest töltötte fel, de a fővárosi kar megszüntetése egyébként sem került volna szóba. A keleti és dél-keleti országrészt azonban két jogi kar, a debreceni és a szegedi fedte le új jogászdoktorokkal.¹⁵⁸

S több tekintetben Debrecen volt a leggyengébb láncszem:

- A háború és egyéb okok miatt kulcsfontosságú tanszékek nem voltak betöltve (hasonlóan Szegedhez is) – a két kar tulajdonképpen együtt tudott kiállítani egy elfogadható tanári gárdát;
- Debrecenben a nyolc professzorból három professzor nyugdíjazható volt, kevesebbet kellett áthelyezni;
- Szeged éppen magához tért a Kolozsvárról való visszatérésből;
- Szegednek volt már Matematikai és Természettudományi Kara, tehát a szegedi egyetemnek már nem lehetett mit ajánlani a jogi kar feladásáért cserébe.

Végül a nyolc, az 1948/49-es tanévben oktató debreceni professzor közül

- négyet nyugdíjaztak (Bacsó Jenő, Bozóky Ferenc, Sztehlo Zoltán, Szádeczky-Kardoss Tibor),
- kettőt Pécsre helyeztek át (Flachbart Ernő, Kauser Lipót),
- hármat pedig Szegedre irányítottak (Dezső Gyula, Vas Tibor, Schulteisz Emil).¹⁵⁹

A már felvett hallgatók évvizsga nélkül beiratkozhattak a három másik jogi kar valamelyikére.

Összességében megállapítható, hogy a kultuskormányzat mintegy alkut kötött az egyetemmel: a jogi karért cserébe egy önálló természettudományi kar felállítását engedélyezte. Ez tűnik ki az 1949. augusztus 26-i keltezésű, végrehajtásra vonatkozó rendelet egyik pontjából is:

„5.1 A debreceni Tudományegyetem Jog- és közigazgatástudományi karának helyiségeit a Természettudományi Kar részére engedem át.

A Kar könyvtárát a Tudományegyetem könyvtára veszi át, azt azonban – mint a szünetelő Jog- és közigazgatástudományi kar könyvtárát – elkülönítve helyezi el és kezeli.

---

¹⁵⁸ Hollósi Gábor: *A Debreceni Tudományegyetem Jogi Karának szüneteltetése (1949) és kísérlet újraindítására (1958)* = Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből I., 2005, 88.

¹⁵⁹ Vas Tibor csak egészen rövid időt töltött Szegeden, 1950. február 1-től már nem ő adta elő az állam- és jogelméletet. Schultheisz 1957-ig volt a Büntetőjogi Tanszék vezetője, míg Dezső Gyula is évekig oktatta a magánjogot. Vö. BALOGH Elemér, *i. m.*, 46., 53., 63.

A leltári anyagnak a megmaradó karok közötti szétosztására javaslatot egy, e célra felállított bizottság teszi meg – különös tekintettel a Természettudományi kar felállításával kapcsolatos igényekre.

*A bizottság személyi összetételére a Jog- és közigazgatástudományi kar dékánja haladéktalanul tegyen javaslatot.*¹⁶⁰

Jellemző, hogy a jogi kar szüneteltetésével kapcsolatos bejelentés az Egyetemi Tanácson csak arra szorítkozott, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter miként rendelkezett a jogászprofesszorok sorsáról. Ezt követően a Tanács rögtön vitát nyitott a jogászprofesszorok elköltözése miatt felszabaduló két tanári lakás kiutalása felett. A lakásokon a bölcsészkar és a természettudományi kar osztozkodott. A nyugdíjba vonult Bacsó Jenőnek egy évi haladékot adtak a kiköltözésre. A négy jogi kari alkalmazott további foglalkoztatásának ügyét a Tanács függőben hagyta.¹⁶¹ Bacsó végül nem maradhatott a lakásban, és még ki sem költözött, már megpályáztatták a lakást a TTK tanárai között.¹⁶²

Szintén szomorú, és kor egyetemi eszközellátottságát mutatja, hogy a kar infrastruktúrájára nem elsősorban az újonnan alakult természettudományi kar oktatói számítottak. Rendkívül gyorsan, már júliusban kérvényezték a társkarok a jogi kar javait.¹⁶³

A fennebb idézett kormányrendelet a vidéki jogakadémiák megszüntetése mellett tehát a Debreceni Tudományegyetem Jog- és Közigazgatástudományi Karának működését is felfüggesztette – 1949. augusztus 30-i hatállyal – további intézkedésig, s *de facto* a jogi oktatás évtizedekre történő megszüntetését jelentette Debrecenben.¹⁶⁴

---

¹⁶⁰ 1530-1. 1949.V.1. szám. Faksimilében közli HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 280.

¹⁶¹ *ET-Jegyzőkönyv*, 1949/50. I. r. ü. (szept. 13.) 26.

¹⁶² *ET-Jegyzőkönyv*, 1949/50. II. r. ü. (okt. 25.) 67.

¹⁶³ A leveleket idézi HOLLÓSI, *A Debreceni Tudományegyetem Jogi Karának szüneteltetése...*, i. m., 83.

¹⁶⁴ Jogilag azonban sohasem került sor a Kar megszüntetésére, mint ahogy azt a 445/H/1995. határozatában az Alkotmánybíróság is megállapította.

III. A korabeli jogoktatás jellemzői és problémái

Mint korábban már volt szó róla, az 1870-es évek közepén a magyar jogász-képzés gyökeres átalakuláson ment át. A reform keretében egyrészt rendeletben szabályozták a jogakadémiák oktatási kérdéseit abból a célból, hogy tovább erősítsék az egységesítést és az egyetemekkel való egyenlősítést. Ezzel a jogakadémiákat egyfajta jog- és államtudományi „főiskolákká” alakították át.

Másrészt átalakításra került a vizsgarendszer is:¹⁶⁵ ekkortól kezdve – egészen a II. világháború utáni reformokig – kétféle doktorátust lehetett szerezni: jogtudományit és államtudományit (ez volt a jogi doktorátus ún. *bifurcatio*ja.) E mögött az a – később sokat bírált – alapgondolat állt, hogy a privát szféra konfliktusait megoldó illetve az igazságszolgáltatáshoz kapcsolódó jogtudományt elválasszák az államigazgatáshoz kötődő ún. államtudományoktól.¹⁶⁶

A négy éves tanulmányi idő alatt alapvizsgákat kellett tenni az első év végén (római jog és magyar jogtörténet), valamint a második év végén is (magyar közjog, nemzetgazdaságtan, pénzügytan).¹⁶⁷ 1911-ben egy harmadik alapvizsgát is előírtak magyar magánjogból, büntetőjogból és büntetőeljárásjogból.¹⁶⁸

A tanulmányok végén (mind az egyetemeken, mind a jogakadémiákon) a hallgató választása szerint jogtudományból (amelybe azért 1883-tól a közigazgatási jog is bekerült vizsgatárgyként), illetve államtudományból államvizsgát kellett tenni „*a joghallgató tetszésére hagyatván, hogy az egyik vagy másiknak, vagy mindkettőnek kívánja-e magát alávetni.*” A jogtudományi a következő államvizsga tárgyakból állt: magyar magánjog, kapcsolatban az osztrák joggal és tekintettel a házasságjog kánonjogi elveire; polgári törvénykezés; büntetőjog és büntetőeljárás; kereskedelmi és váltójog. Az államtudományi államvizsga tárgyai pedig a politika (alkotmány- és kormányzati politika); pénzügytudomány; statisztika; magyar közigazgatási jog és a pénzügyi jog elvei és főbb intézményei; egyházjog voltak. A kétféle doktorátus megszerzéséhez természetesen más-más tantárgyakból kellett szigorlatot tenni (az egyetemeken). A jogtudományi doktorátushoz három szigorlatot kellett abszolválni. I. szigorlat: jogbölcselet, nemzetközi jog, római jog, egyházjog. II. szigorlat: magyar közjog, magánjog, osztrák polgári

¹⁶⁵ VKM. 1874. február 5. rendelet.

¹⁶⁶ NAGY Zsolt, *A jogi oktatás fejlődése és aktuális kérdései*, Szeged, 2007, 60.; LADÁNYI Andor, *Törekvések, kísérletek a jogászképzés reformjára 1890-1944*, Budapest, 2007, 11.

¹⁶⁷ Sikertelenség esetén mindkét alapvizsga letételével további egy évig kísérletezhettek a hallgatók, anélkül hogy hátrány érte volna őket. Ha azonban az egy éves pótidőszak alatt sem tudtak levizsgázni, az azt követő félévi tanulmányokra nem iratkozhattak be. Vö. NAGY Zsolt, *A magyar jogi oktatás történeti vázlat*, Jogelméleti Szemle, (2003/3), <http://jesz.ajk.elte.hu/nagy15.html>

¹⁶⁸ 1911. október 5-i legfelsőbb elhatározás.

jog. (1883-tól a közigazgatási és pénzügyi jog is.) III. szigorlat: büntetőjog, váltó jog, kereskedelmi jog, polgári törvénykezés. Az államtudományi doktorátushoz két szigorlatot kellett letenni. I. szigorlat: jogbölcselet, magyar közjog, politika. II. szigorlat: közgazdaságtan, pénzügytan, magyar- és osztrák állami statisztika, magyar közigazgatási jog és pénzügyi jog.¹⁶⁹ A szabályrendelet szerint a jogtudományi doktori cím megszerzésének további előfeltétele volt az államtudományi államvizsga letétele, míg az államtudományi doktorátusnak a jogtudományi államvizsga eredményes abszolválása.

Emellett egy disszertációt is készítenie kellett a joghallgatónak, de azt már nem kellett nyilvános vitára bocsátani, vagyis a szóbeli megvédés elmaradt, de törekedni kellett a dolgozat tudományos jellegének megőrzésére.

A reformcsomag harmadik eleme – mint már említettük – a vizsgák minősítő és állásra jogosító hatályának, vagyis a képesítési követelményeknek a szabályozása volt. A bírói tisztség betöltéséhez ekkor még csak államvizsgát kívántak meg, az ügyvédi és közjegyzői pályához viszont már doktorátus és pluszban ügyvédi, vagy bírói vizsga kellett.¹⁷⁰ A köztisztviselővé válás feltétele az államtudományi államvizsga, vagy bármelyik doktorátus volt.

Az 1874. és 1875. évi rendelkezések a képesítés *bifurcatióját* és a vizsgarendszer dualizmusát teremtették meg, és ez tulajdonképpen 70 éven át nem változott. E rendszer feltűnő jellegzetessége hozzávetőleg a '20-as évekig az államtudományi tanulmányok bizonyos túlsúlya volt, ami a jogászképzés „hivatalnokképzési” jellegét húzta alá.

Néhány kisebb változtatással (1883) a most ismertetett jogi oktatási- és tanulmányi rend egészen 1945-ig érvényben volt, annak ellenére, hogy annak tökéletlenségével mind országos szinten, mind a debreceni professzorok tisztában voltak. A II. világháborúig a legjelentősebb változtatásnak azt tarthatjuk, hogy az 1929:XXX. tc. az államvizsgák, mint záróvizsgák jelentőségét tovább csökkentette, midőn a magasabb közigazgatási állásokra pályázóktól is a jogi- vagy államtudományi doktorátus letételét kívánta meg.

Mind a debreceni jogakadémián, mind a jogi karon a fentiek voltak azok a legfontosabb sarokpontok, amelyek mentén az oktatás és vizsgáztatás rendjét meg kellett szervezni és fenn kellett tartani. A vizsgarend tekintetében az egyetemi

---

¹⁶⁹ 1875. január 5-én jóváhagyott legfelsőbb elhatározás. A jogbölcseletet 1901-ben törölték a szigorlatok sorából. Vö. NAGY, *A jogi oktatás fejlődése és aktuális kérdései*, i. m., 60.; LADÁNYI, *Törekvések...*, i. m., 11.

¹⁷⁰ 1874: XXIV., XXXIV. és XXXV. tc.; Az ügyvédi rendtertről és az ügyvédség kvalifikációs feltételeiről vö. KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina, *Az ügyvédi autonómiák létrejötte és működésük megkezdése Magyarországon a polgári korszakban*, Disszertáció, PTE ÁJK, Pécs, 2009, 63-112.; BALOGH Judit, *Vázlatok a Miskolci Ügyvédi Kamara történetéhez* = Emlékkönyv az ügyvédi kamarák fennállásának 125. évfordulójára, szerk. CSERBA Lajos, Miskolc, 2000, 38.

kar megalakulásával tulajdonképpen csak annyi változott, hogy a felálló karon a szigorlatokat meg lehetett és kellett szervezni, és doktori disszertációk elkészítését kellett biztosítani, mivel a doktori cím adományozásának jogát rögtön megkapta a kar.

Debrecenben az vált szokássá, hogy a három alapvizsgát az (első-, másod- és harmadév után) júniusban vagy szeptemberben szervezték meg. Az alapvizsgabizottság elnöke mindig az adott főkéllégiumok tanárainak egyike volt, akik váltották egymást. A leköszönő elnök általában átvette a következő évben az elnökhelyetteséget. Az alapvizsga bizottság további tagja a kar bármelyik tanára lehetett.¹⁷¹ Ugyanez mondható el a jogtudományi, illetve az államtudományi államvizsga- és szigorlati bizottságok összetételéről, ahol azonban negyedikként egy kültag szerepelt (akit egy többfős listából hívtak be esetenként). A vizsgabizottságok összetételéről évente mindig a Kari Tanács döntött.

A hallgatók félévenként 20 órát voltak kötelesek felvenni (ez hozzávetőleg négy főtárgyat jelentett), de – a tanszabadság elvének megfelelően – az, hogy az egyes tárgyakat mely tanévekben és milyen sorrendben kell hallgatniuk, nem volt szabályozva. A tanrendek csak ajánlásokat tartalmaztak ezzel kapcsolatban, bár általában preferáltak egy bizonyos rendszert.¹⁷² Az 1916-os debreceni tanrend a következőképpen fogalmaz: „*a tárgyaknak a fentebb leírt sorrendje ugyan nem kötelező; az a joghallgató azonban, aki sem a beosztáshoz nem alkalmazkodik, sem pedig nincs kellő figyelemmel a kötelező tárgyak megválasztásánál az ezeket szabályozó jogszabályokra, kockáztatja azt, hogy alapvizsgálatra nem bocsájtható, vagy végbizonyítványa ki nem adható.*”¹⁷³

A tárgyak főkéllégiumokból és hallgatásra ajánlott ismeretekből álltak. A főkéllégiumok hallgatása nélkül végzettséget nem lehetett szerezni. „Ajánlatos” ismeretek főleg a társadalmi kérdésekkel foglalkozó, illetve a számviteli tárgyak voltak. A '20-'30-as években megfigyelhető volt a jogoktatás társadalomtudományosítására való törekvés, amit jól jelez pl. a statisztika oktatásának erőteljes fejlődése, amely a társadalomtudományos oktatás egzaktabbá, empirikusabbá tételét is szolgálta. Nem feledendő, hogy a debreceni karnak két olyan katedrája is volt, amely elsősorban a gazdasági élettel összefüggő ismereteket oktatott: az Elméleti Közgazdaságtani és Pénzügytani Tanszék valamint a Gyakorlati Közgazdaságtani és Statisztikai Tanszék.

¹⁷¹ HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 45., 129, 172.

¹⁷² Az 1874-évi rendelet egyébként azt is előírta, hogy a joghallgatóknak egy filozófiai és egy történelmi kollégiumot a bölcsészkarokon is fel kell venniük.

¹⁷³ Idézi HOLLÓSI Gábor: *A joghallgatói óraterhelés a Debreceni Tudományegyetemen (1914-1949)* = Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből I. 2005. 43. Ugyanitt megtalálható az évtizedeken keresztül alkalmazott „mintatanrend” is.

A két világháború között körülbelül 20-25 különböző főkéllégiumi tárgyat hallgattak a diákok a jogi karokon. A debreceni tanrendek a '10-'20-as évekre azt mutatják,¹⁷⁴ hogy valóban erős volt a társadalomtudomány körébe sorolható tárgyak és az államtudományi ismeretek aránya (hozzávetőleg 21 illetve 19 %). A magánjogi és büntetőjogi ismeretek együtt sem tették ki a főkéllégiumok óraszámának 1/4-ét (18 illetve 6 %). A történeti és szakmai alapozó tárgyak aránya magas volt (20 illetve 8 %). Ehhez társult még az egyházjog, mintegy 6%-os részesedéssel.¹⁷⁵

Az oktatási módszer alapköve a tanár előadása volt, ami a korabeli szokások szerint a főkéllégiumoknál a hét öt-hat napján egy-egy óra előadást jelentett (általában a heti ötórás kurzusok hétfőtől péntekig a nap ugyanazon órájában, a nyolcórás római jog 4x1 + 2x2 órás elosztásban kerültek megtartásra, de dupla órát utóbbi esetben sem tartottak).

Az előadások kiegészültek a 20. század elején bevezetett szemináriumokkal. A szemináriumok tartása az egyetemi kar fennállása óta Debrecenben evidencia volt, a három és fél évtized alatt az összes tárgy oktatója tartott különféle szemináriumokat. A szemináriumokon lehetőség volt arra, hogy a hallgatók is bekapcsolódjanak a professzorokkal közös kutatásokba. A diákok szemináriumi dolgozatokat készíthettek a tanárral egyeztetett kutatási témákban. Debrecenben az ilyen jellegű munkák kinyomatása nem volt szokásban, szemben a pesti egyetem egyes szemináriumaival, ahol a Horthy-korszakban a kiemelkedő munkák sajtó alá is kerülhettek. A szemináriumi keretek között folyó tevékenység másik formáját a gyakorlati foglalkozások jelentették, melyek az előadások anyagának gyakorlati vonatkozásait, és annak praktikus alkalmazását voltak hivatottak ismertetni a hallgatósággal. A szintén szemináriumok keretében tartott *repetitoriumok* a tananyag ismétlését, elmélyítését szolgálták. Talán bátor a kijelentés, de a meghirdetett szemináriumi foglalkozások áttekintéséből az tűnik ki, hogy a debreceni professzorok kevésbé a tudományos elmélyülésben, mint inkább a tananyag jobb elméleti és gyakorlati elsajátításában látták a szemináriumok fontosságát. Egy speciálkéllégium meghirdetése teljes mértékben az adott professzor tetszésére volt bízva: voltak olyanok, akik csak kevésszer éltek ezzel a lehetőséggel, s voltak, akik szinte minden félévben hirdettek szabadon

---

¹⁷⁴ Alapul az 1917/18. tanrendet vettük, ami azonban az arányokat tekintve alig változott a következő csaknem három évtizedben.

¹⁷⁵ A főkéllégiumok vonatkozásában tehát nem igazolódik Nagy Zsolt azon állítása, hogy a főtárgyak (hiszen 20 tárgyról beszél) 35%-át történeti ismeretek alkották, 30%-át pedig magánjogi stúdiumok. Vö. NAGY, *A magyar jogi oktatás...*, i. m., Sajnos nem közli, milyen adatokból indult ki.

felvehető tárgyakat a hallgatóknak.¹⁷⁶ Az oktatási kínálatot természetesen kiegészítették még a nyelvórák és a testnevelés is.

A hallgatók önálló kutatómunkáját a szemináriumi munka mellett azzal is ösztönözték, hogy az egyes tanszékek évről-évre a különböző főtárgyakhoz kapcsolódóan pályatételeket neveztek meg a szorgalmasabb hallgatók számára a tanrendben. A pályázatok általában önálló munkát, kreatív megközelítést vártak el a hallgatóktól, midőn egy-egy jogszabálytervezet értékelését, egy aktuális jogpolitikai kérdésben saját vélemény kifejtését, levéltári kutatásokat tűztek ki célul. Az első félévben meghirdetett pályatételeket áprilisra kellett elkészíteni, és a '20 években meghatározott összegű jutalomdíj, majd pályadíj járt a nyerteseknek. Később (1932-től) már csak plakettet kaptak a meglehetősen szigorú professzori ítések tetszését elnyert munkák készítői.¹⁷⁷

A felkészüléshez a saját előadásjegyzetek szolgálhattak alapul. A korra jellemző volt egy-egy előadássorozat figyelmesebb hallgatók általi lejegyzése, a jegyzet többek általi korrigálása és tananyagként való használata. Az összegyűjtött előadások gyakran kiegészítésre kerültek az oktatók egyes tudományos műveivel is. Az előadások ilyen leiratát gyakran nyomtatott formában is kiadták, általában azután, hogy a tanár is ellenőrizte azokat.

A debreceni joghallgatók jegyzetekkel való ellátottságáról nincsenek pontos adataink, de született számos olyan tankönyv, vagy tankönyvként is használható szakkönyv, amely alkalmas volt a megfelelő szintű felkészülésre. Ilyen tekintetben kiemelkedik Marton Géza római jogi tankönyve, melyet évtizedeken át használtak országszerte;¹⁷⁸ Teghze Gyula *Társadalom, állam és jogbölcsélet I-II.* című kézikönyve, illetve nemzetközi jogi tankönyve;¹⁷⁹ Illyefalvy Vitéz Géza *Társadalmi gazdaságtana és Állambáztartástana*;¹⁸⁰ Szentpéteri Kun Béla *Állam és egyhá-*

¹⁷⁶ „A kari professzorok által esetről-esetre hirdetett speciálkollégiumok az ifjúság magasabb jogi műveltségét szolgálják s így azok hallgatása mindenkinek saját érdekében áll.” Így szólt egy viszonylag későn (1939-ben) megjelenő figyelmeztetés a tanrendben. Idézi HOLLÓSI, *A joghallgatói...*, i. m., 43.

¹⁷⁷ A (tanrendekben rendre kinyomatott) pályázati szabályokra lásd HOLLÓSI, *A joghallgatói...*, i. m., 48.

¹⁷⁸ MARTON Géza, *A római magánjog elemeinek tankönyve: Institúciók*, Debrecen, 1922, 1925², 1928³, 1937⁴, 1943⁵, 1947⁶; Budapest, 1957⁷, 1958⁸, 1960⁹, 1963¹⁰.

¹⁷⁹ TEGHZE Gyula, *Társadalom-, állam-, és jogbölcsélet*. I. köt. *Alapvető tanok. A társadalom, az állam és a jog elmélete*, Jogi kézikönyvek 9, Debrecen, 1924.; Uő., *Társadalom-, állam-, és jogbölcsélet*. II. köt. *Gyakorlati tanok: Az igazságtétel és a helyes jog*, Debrecen, 1937.; Uő., *Nemzetközi jog*, Debrecen, 1925.

¹⁸⁰ ILLYEFALVI VITÉZ Géza, *Társadalmi gazdaságtan*, Debrecen, 1923.; Uő., *Állambáztartástan*, Debrecen, 1929.

za;¹⁸¹ Tóth Lajos többkötetes *Magyar magánjoga*;¹⁸² Haendel politika-jegyzete;¹⁸³ Szontagh Vilmos kései közigazgatási tankönyve¹⁸⁴ és Bacsó perjoga.¹⁸⁵

Mindamellet fontos megjegyeznünk, hogy a professzorok oktatói munkájának jelentős részét a vizsgáztatás tette ki, tulajdonképpen ez tekinthetjük a korszakban a tanárok legfontosabb tevékenységének.

A fentiekben a jogoktatás hazai és debreceni állapotáról lefestett kép – a dolog természeténél fogva – meglehetősen statikus: annak ellenére, hogy jelentős változást nem tudtak elérni, mindenképpen tudatosítanunk kell, hogy az 1870-es végétől a „nagy háború” végéig nem kevesebb, mint tizenkét alkalommal nyúltak bele,¹⁸⁶ vagy kísérelték megreformálni a jogoktatást, és az 1920-as évek óta állandósultak a jogászképzés reformjára irányuló törekvések. Ekkortól az Igazságügyminisztérium, a Felső Oktatásügyi Egyesület jog- és államtudományi szakosztálya, a Budapesti Ügyvédi Kamara, a vidéki jogi karok és jogakadémiák, egyes professzorok és gyakorlati szakemberek ismételten sürgették a képzés problémáinak megoldását (vagy legalábbis mérséklését).

A javaslatok lényegében azonosak voltak:

- a képzés intenzívebbé tétele;
- a „mezei jogászság” megszüntetése érdekében a kötelező előadás-látogatás tényleges megvalósítása;
- a kötelező kollokviumok bevezetése;
- a szemináriumi-gyakorlati oktatás rendszeresítése;
- a tanterv egyes aránytalanságainak, anakronisztikus elemeinek kiküszöbölése;
- a közgazdasági és társadalomtudományi oktatás erősítése;
- a „jogi szanatóriumok” működésének betiltása, valamint

---

¹⁸¹ SZENTPÉTERI KUN Béla, *Állam és egyház: A vallásfelekezetek joga Magyarországon*, Debrecen, 1938.

¹⁸² TÓTH Lajos: *Magyar magánjog – Általános tanok, I-II.*, Debrecen, 1922-1923.; UÓ., *Magyar magánjog – Dologi jog*, Debrecen, 1930.; UÓ., *Magyar magánjog – Öröklési jog*, Debrecen, 1932., (posztumusz:) UÓ., *Magyar magánjog – Kötelmi jog*, Budapest, 1938.

¹⁸³ HAENDEL Vilmos, *Politika (Alkotmánytan és közigazgatástan)*, Sajtó alá rendezte KOVÁCS Mihály, Debrecen, 1937.

¹⁸⁴ SZONTAGH Vilmos, *A közigazgatási jogtudomány tankönyve*. 1. köt. *Jogtudományos alapvetés*, Debrecen, 1948.

¹⁸⁵ BACSÓ Jenő, *A polgári perrendtartás tankönyve*, Budapest, 1917.

¹⁸⁶ „Ekkor indult el kálváriás útjára a jogi oktatás reformjának gondolata – írta utóbb Mártonffy Károly –, évtizedről évtizedre megismétlődve, mindig alámerülve és újra meg újra felbukkanva, az egymást váltó miniszterek ígéreteiben, minisztériumi tanácskozások, az egyetemi jogi karok ülései, jogászggyűlései, jogászegyleti viták vég nélküli sorozatán, elnémihtatlanul mindig újjászületve: mégis anélkül, hogy végül is megvalósulhatott volna.” MÁRTONFFY Károly, *Jogi oktatásunk új rendje*, Városi Szemle, (1946), 421. A reformtörekvésekre összefoglalóan vö. LADÁNYI, *Törekvések...*, i. m., passim.

- a jogi doktorátus tudományos fokozattá tétele.¹⁸⁷

A korabeli – mainál jóval számosabb – jogi folyóiratok roskadoztak a jogoktatás reformját sürgető dolgozatoktól, ötletektől, követelésektől. Igazából ma sem lehet tudni, mi akadályozta meg a jobbító szándék győzelmét.

Fontos megemlíteni, hogy a debreceni jogi kar, és professzorai szintén megtalálhatók voltak a jogoktatási reform szorgalmazói között. Az 1914-ben frissen megalakult Jog- és Államtudományi Kar egyik legelső feladata természetesen a kar tanulmányi- és vizsgarendjének meghatározása volt, melynek során újra felvetődött a jogi tanulmányok szükséges reformjának kérdése is. Ezt akkcelerálta, hogy Jankovich miniszter a létező jogi karokhoz nyolc pontból álló kérdéssorozatot intézett a jogi képzés reformjával kapcsolatban, amelyre a karoknak 1915 márciusáig kellett válaszolniuk. A kérdések elsősorban a *bifurcatio* fenntarthatóságára, az oktatók tantárgyak körére és csoportosítására, a kötelező gyakorlatok bevezetésére, valamint a doktori értekezés jelentőségére vonatkoztak. A debreceni kar heves viták után alakította ki véleményét.¹⁸⁸ A kar többsége úgy látta, hogy „gyökeres reformra van szükség, mely nem elégedhetik meg olyan kísérletezésekkel, melyek csupán a vizsgálati rendszernek javítására irányulnak, hanem amely magának a tanulmányi rendszernek észlelhető hiányain is megfelelő eszközökkel segíteni törekszik.” A kar a *bifurcatio* megszüntetése mellett tette le a voksát, ugyanakkor nem kívánta, hogy a doktori cím tudományos fokozattá alakuljon vissza. A véleményes jelentés a disszertációt szorosabban kapcsolta volna a szigorlatokhoz. Hangsúlyozta a leckelátogatási kötelezettség – vagyis az előadásokon és szemináriumokon való folyamatos részvétel – ismételt bevezetésének szükségességét. Bár szükségesnek találták a gyakorlati *practicumok* és *repetitoriumok* bevezetését, ugyanakkor mellőzhetőnek látták „segédtanári személyzet” alkalmazását, mivel a gyakorlatokat csak tapasztalt szakember vezetheti. A debreceni jogtanárok szerint a jogi oktatás gerincét a magánjognak kell alkotnia, és „a tanszabadság elve nem mehet odáig, hogy a hallgató egy helyesen fölépített tanulmányi rendet felforgathasson.”¹⁸⁹ Bár néhány kérdésben különvéleményét hangsúlyozta, Bernolák Nándor rektori tanévzáró beszédében szintén a reformok mellett érvelt: a jogi oktatás rákfenéje szerinte is az, hogy a jogászfjúság tetszésére van bízva hallgatja-e a tanár előadását, „vagy pedig csak jól rosszul megválogatott könyvekből, rendszerint igen alacsony színvonalú kompendiumokból” készül a vizsgákra. A társadalomban az a felfogás terjedt el, hogy a jogi tanulmányokat az előadá-

¹⁸⁷ LADÁNYI, *Törekvések...*, i. m., 119.

¹⁸⁸ Az 1915. február 23-án tartott kari ülésen megállapított jelentés nyomtatásban is megjelent: *A Debreczeni M. Kir. Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának véleményes jelentése a jogi oktatás reformja tárgyában. A 156,669-1914. számú vallás- és közoktatásügyi miniszteri leiratra*, Debreczen, 1915. (Bernolák, Kiss és Illyefalvi különvéleménye is mellé volt nyomtatva.)

¹⁸⁹ *Uo.*, passim és 20.; VARGA Zoltán, i. m., 39.

sok látogatása nélkül is „igen jól” el lehet végezni. Márpedig az előadások szorgalmas látogatását elő kell írni, és be is kell tartani.¹⁹⁰

A háború miatt a reformok elaludtak és még évtizedeken keresztül születtek olyan kormányzati tervezetek, amelyekben a kötelező előadás-hallgatás és a kötelező kollokviumi rendszer újra bevezetése tárgyában kérdezték meg a hazai karokat és jogakadémiákat. Debrecen mindig a szigorúság mellett érvelt,¹⁹¹ de a különböző intézmények ellentétes érdekei nem vitték előre a jogi oktatás színvonalának emelését.

A '20-as években a híres kultuszminiszter, Klebelsberg Kunó is ringbe szállt a jogászképzés megreformálása érdekében: „*Rajta leszek, hogy a jogi pálya megszűnjön majálisnak és a kaitombolás idejének lenni.*” (1928)¹⁹² A nagy miniszter és nehéztüzére, Magyary Zoltán bicskája azonban beletört a feladatba. 1928-ban és 1931-ben a Magyary (utóbb, már mint racionalizálási kormánybiztos) által készített reformjogszabály-tervezetek kudarcot vallottak az egyes jogi karok ellenállásán. A karok becsületesen véleményezték az egyes javaslatokat, de sok esetben nem tudtak kibújni saját bőrukából: a felülről jövő kezdeményezéseket „megfúrták.” 1932-ben a pesti kar saját tanulmányi és vizsgatervezetet készített, s ez lett aztán a nevezetes 1936-os – szintén maradandó eredmény nélkül végződő – Országos Felsőoktatási Kongresszus alapdokumentuma. Ez is mutatja, hogy a karok látták ugyan a nehézségeket, de sok tekintetben nem tudtak kilépni saját árnyékukból és a pénztelenség szorításából. S a helyzet a háború végéig nem is változott.

A '20-'30-as években a jogoktatási reformok debreceni és egyik hazai élharcosa Marton Géza volt. Vizsgálódásai kezdetén abból az axiómából indult ki, hogy sok a joghallgató Magyarországon: „*A területében s lakosságában közel harmadára csökkent országban a megkétszereződött számú egyetemeken s a még megmaradt jogakadémiákon olyan jogász-túltermelés folyik, amelyet a gazdaságilag meggyöngyült társadalom nem bírhat el sokáig anélkül, hogy a beavatkozás halogatásának igen keserű gyümölcsei ne teremnének.*” – írta 1926-ban.¹⁹³ És a túltermelés veszélyét már csak „küszöbön állónak” látta ekkor. De azt is megfogalmazta, hogy a veszély elhárítható lesz a „*jogi tanítás és tanulás teljes komolyságának helyreállítása, az oktatási és vizsgarend szigorú, gyökeres reformja által.*”

¹⁹⁰ BERNOLÁK Nándor, *A jog- és államtudományi oktatás és továbbképzés reformja*, A Debreceni m. kir. Tudományegyetem 1915-16. tanévének záró ünnepén felolvasta B. N., *ÉK.*, 1915/1916., 188.

¹⁹¹ 1920-ban és 1923-ban. Vö. LADÁNYI, *Törekvések...*, i. m., 47. és 49.

¹⁹² *8 Órai Újság*, 1928. szeptember 4., 1; Idézi LADÁNYI Andor, *Klebelsberg felsőoktatási politikája*, Budapest, 2000, 120.

¹⁹³ MARTON Géza, *Az egyetemi jogtanítás Európa főbb államaiban*, A jelenleg érvényben lévő szabályzatok nyomán összeállította M.G., A Felsőoktatási Egyesület Közleményei, (1926), 1.

Marton sajátos véleményt képviselt a doktori címmel kapcsolatban is: szerinte nem kell minden joghallgatónak jogi doktorra, sőt egyetemet végzett jogásszá sem válnia: „Ma már épkezláb jelölt nem tesz államvizsgálatot, ellenben kevés kitartással a legerényebb kaliberű koponya is megszerezheti a doktori süveg díszét.”¹⁹⁴ Marton a hazai jogi oktatás elsekélyesedésének egyik jelentős okát abban találta meg, hogy rendszerünk ugyanazon tanulmányi rendre tereli a jogi képzésben résztvevő egész tömeget, tehetségest és tehetségtelent egyaránt, s doktori vizsgára kényszeríti azt is, aki „ismerve a maga gyengébb elbocsátottságát szívesen beérné egy szerényebb kenyérdiplomával, mely egy kis közigazgatási, pénzügyi, igazságszolgáltatási állásba juttatná.”¹⁹⁵

Marton egyértelmű szándéka volt a vizsgák számának csökkentése: „A magyar rendszer [...] olyan halmozását teremtette meg a céltalan, száraz vizsgáztatásnak, mely talán még az olaszt és a spanyolt hozzávéve – a rekordot tarja egész Európában!”¹⁹⁶ „Meg kell szűnnie végre annak a felfogásnak, hogy jogtanításunk minden bajára egyetlen panacea a folytonos, ismételt, végnélküli vizsgáztatás.”¹⁹⁷ „Két-háromszáz, vagy még több kollokvium egy félévben agyonnyomja a professzort. Hogy pedig ezt a munkát más (adjunktus) véggezze, az szerintem képtelenség.”¹⁹⁸ Mindenképpen ki akarta zárni annak lehetőségét, hogy olyan tárgyakból, amelyekből a hallgató már alapvizsgát tett – s később nem kapott többlettudást – vizsgáztatható legyen a szigorlaton.¹⁹⁹

Marton mind a vizsgarendszer, mind a tanterv gyökeres átalakítását vagyis a tanrendszer, a tárgyak tanévekre való beosztásának reformját is sürgette. Az éveken keresztül finomított rendszere kapcsán megvallotta, hogy tanrendszere sokat merített a debreceni jogi kar 1915-ben készített jogoktatási reformjavaslatából, különösen annak kisebbségi véleményéből.²⁰⁰

Mégis azt mondhatjuk, hogy Marton sok reform-kérdésben kisebbségben maradt debreceni kollégái között. Ezt mutatja a Magyary 1931-es reformtervezetéhez készített (több, mint 200 oldalt kitevő előkészítő iratban manifesztálódó) rendkívül alapos, kéthónapos vitában kialakított kari vélemény is,²⁰¹ melynek legfontosabb megállapításai a következők: a kar továbbra is az 1915-ben kialakított alapelveket tartja mérvadónak, s ezeket nagyban egybecsengen látja a Magyary-féle tervezet törekvéseivel. A kar amellet érvelt, hogy a jog- és állam-

¹⁹⁴ MARTON Géza, *Jogtanításunk reformja*, klny. Debreceni Szemle, (1928), 2.

¹⁹⁵ MARTON Géza, *Felzárólatás az 1936. december 10-16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszuson* = Magyar Felsőoktatás II., szerk. MÁRTONFFY Károly, Budapest, 1937, 111.

¹⁹⁶ MARTON, *Jogtanításunk reformja*, i. m., 7.

¹⁹⁷ *Uo.*

¹⁹⁸ MARTON, *Az egyetemi jogtanítás...*, i. m., 36.

¹⁹⁹ MARTON, *Felzárólatás...*, i. m., 120.

²⁰⁰ MARTON, *Jogtanításunk reformja*, i. m., 15.

²⁰¹ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1931/32. IV. r. ü. (02. 26.) 256.; X. rk. ü. (04.08) 330.; XI. rk. ü. (04. 16.) 332.

tudományi képesítésnek egységessé kellene válnia, vagyis meg kellene szűnnie a *bifurcation*nak, de nagy vita után, 6:4 arányban a doktori cím minősítő (képesítő) jellegének fenntartását (vagyis az akkori állapotban meghagyását) preferálta. A kar rámutatott, hogy a jogakadémiák nem tudnák majd teljesíteni a tervezetben megfogalmazott követelményeket. Javaslatokat fogalmazott meg a tanulmányi- és vizsgarenddel kapcsolatban: előbbi tekintetében a jogtörténeti tárgyak és a jogbölcsélet felsőbb évfolyamra tolásának igénye emelhető ki (Marton is ezt preferálta). A kar úgy látta, hogy a jelenlegi gazdasági helyzetben csak a leg-szükségesebb reformokra kell koncentrálni: a *bifurcatio* megszüntetésére, a hallgatói „vándorlások” lehetetlenné tételére, a kötelező gyakorlatok és kollokviumok bevezetésére, valamint minden tanszék mellé legalább egy asszisztensi álláshely finanszírozására, illetve a jogi „szanatóriumok” visszaéléseinek megakadályozására.

De előrelépés sem országosan, s központi rendelkezés híján Debrecenben sem történt. Az 1936-ban indult újabb reformkör végső formába öntött (Moór Gyula-féle) tervezetét csak 1940-ben vitatták meg a karok.²⁰² A debreceni kar reakciójában – és nem csak abban – bizonyos kifáradás jelei mutatkoznak meg: a karok belefáradtak a sikertelen reformtörekvések ciklikus véleményezésébe. A korábban már többször eredménytelenül felvetett megoldások mellett az akkori tervezet jellemző törekvése volt az évfolyamrendszer bevezetése, a tanszabadság jelentős korlátozása, valamint az érettségi eredmények alapján kialakított felvételi rendszer, a kötelező megbeszélő órák és a zárthelyi dolgozatok bevezetése. A debreceni kar ez utóbbiakat ellenezte, és a reformokat összességében már nem tartotta időszerűnek.

A háború után a jogászképzést is érintette az 1946-ban végrehajtott felsőoktatási reform, de a jogi karok oktatásán ez csak csekély mértékben változtatott.²⁰³ A legfontosabb változások a következők voltak: egységesítették a doktori fokozatot, vagyis megszüntették a *bifurcatiot*, s csak állam- és jogtudományi doktorátust lehetett szerezni a jogi egyetem elvégzésével. Négy doktori szigorlat (történeti, elméleti, közjogi, és magánjogi) került bevezetésre, de összességében sem a tárgyak, sem azok tartalma nem nagyon változott.²⁰⁴ Újdonságot jelentett az oktatásban, hogy elválasztották a kötelezően oktatott „főkollégiumok” és a szakképzést segítő fakultatív „kiskollégiumok” tanítását.²⁰⁵ Utóbbiak kötelező bevezetését a harmadik és negyedik évfolyamon – a jog- és államtudományi

²⁰² *Kari-Jegyzőkönyv*, 1939/40. VI. r. ü. (febr. 17.) 334. és VIII. r. ü. (máj. 21.) Baranyai Béla dékán aláírásával egy 23 oldalas elaborátum készült és lett utóbbi ülés anyagához mellékelve.

²⁰³ TAKÁCS Imre, *A jogi oktatás reformja a felszabadulás után és a szocialista jogászképzés kialakítása* = *A jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében*, Budapest, 1984, 211-230.

²⁰⁴ 60.000/1946. és 67.000/1946, VKM. sz. rendeletek

²⁰⁵ NAGY, *A jogi oktatás fejlődése...*, i. m., 64.

karok tanulmányi és vizsgarendjének módosításáról szóló szabályzat alapján – miniszteri rendelet írta elő, és ez sorolta fel a „figyelembejövő kiskollégiumok”-at is.²⁰⁶ „Az új tanulmányi és vizsgarend csak fokozatosan lép életbe. Ennek következtében az új rend a harmadéves hallgatókhoz csak az 1948/49. tanévben, a negyedéves hallgatókhoz pedig az 1949/50. tanévben jut el. [...] Kívánatos, hogy a jog- és államtudományi karok és a jogakadémiák már a legközelebbi tanévben is hirdessenek kiskollégiumokat és mellékkollégiumokat, és pedig nem csak abban a körben, amely az elsőéves hallgatók tanulmányaival [...] összefügg, hanem a magasabb évfolyamokra is figyelemmel.” A rendelet különbséget tett kötelezően meghirdetendő és ajánlatosan meghirdetendő kiskollégiumok között. A kiskollégiumokat egyébként a hallgatók érdeklődési körüknek megfelelően választhatták ki.

A reform további intézkedései a főtárgyak újrendszerének meghatározására, a kötelező főkollégiumok egyes tanévekre való beosztására vonatkoztak. Ez első sorban az első két év vonatkozásában jelentett jelentős növekedést a tananyag terjedelmében.

A rendelet ismerte a mellékkollégiumok fogalmát is: ezek olyan gyakorlati jellegű foglalkozások voltak, amelyek az egyes jogi szakmák szempontjából lehetnek jelentősek. A tanulmányi rend még nem tartalmazott előírást a kötelező leckelátogatásról.²⁰⁷

Az 1946. szeptember 1-jén életbe lépett reform alapján egyetlen évfolyam sem végzett Debrecenben, mert időközben újabb reform lépett hatályba.

Debrecenben a reform hatására szintén bevezették a kiskollégiumok és mellékkollégiumok rendszerét. 1946 tavaszán a következő tanévre nem kevesebb, mint 18 kiskollégiumot, hét kötelező gyakorlati-, és öt egyéb mellékkollégiumot hirdettek meg.²⁰⁸ A kar oktatói szinte valamennyien, illetve számos külsős óradó vállalta az oktatási kínálat – új elvek szerinti – bővítését.

Az 1948-as – több rendeletből álló – jogoktatási reform újabb, most már gyökeres változtatásokat hozott. Elkülönítették a jogi és a közigazgatási képzést, jog- és közigazgatás-tudományi karokat szervezve. A jogi illetve közigazgatási pályára készülő hallgatók három évig közös stúdiumokra jártak, a negyedik évfolyamon választani kellett a jogtudományi vagy a közigazgatás-tudományi oktatás között. Ezzel visszahozták a korábban annyit bírált *bifurcatiót*, az új rendhez hűséges új igazgatási szakemberek képzése érdekében. Az új politikai és gazdasági ideológia erőltetett bevezetésével a jogi karok képzésében ismét az

---

²⁰⁶ 77.993/1946. VI. VKM. rendelet

²⁰⁷ CSIZMADIA Andor, *Az alkalmazottak jogi és közigazgatási képzésének és képezésének fejlődése 1929-1944-ig* = A jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében, Budapest, 1984, 46-49.

²⁰⁸ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1945/46. XX. rk. ü. (júl. 8.) 637.

igazgatási jellegű tárgyak kerültek előtérbe, míg a jogtudománynak (elsősorban a magánjog tudományának) kisebb szerepet szántak a gazdaság életében.²⁰⁹

A jogászképzés átszervezésének legfontosabb jogszabálya²¹⁰ ismét átalakította – a fentebb kifejtett elkülönítésnek megfelelően – a főkéllégiumok rendszerét. Az újabb „társadalomtudományosítási” hullám keretében előírták a szociológia, a gazdaságtörténet, gazdaságpolitika, illetve új szakjogok, a munkajog és a szövetkezeti jog oktatását. A korábbi fő tárgyak közül a politikát államtanra, a jogfilozófiát állam- és jogelméletre, a kereskedelmi jogot gazdasági jogra változtatták.

A jogászképzés gyakorlatiasabbá tételét és a tanulmányi színvonal emelését a gyakorlati órák rendszeresítésétől remélték. A legtöbb előadáshoz gyakorlati órákat kapcsoltak, amelyek keretében a hallgatók jogeseteket és módszertani kérdéseket vitattak meg a tanárok vezetésével.

Megszüntették az államvizsgát, és helyette a végbizonyítvány megszerzéséhez kollokviumok és szigorlatok letétele vált szükségessé, illetve eltörölték a doktori címek adományozását.

Mindez Debrecenben azonban már alig érezte hatását, mivel a szüneteltetés kimondása nem engedett kifutási lehetőséget a reformoknak.

IV. Jogtanárok és tudósok a debreceni katedrákon

Mint szó volt róla, a karnak kezdetben 12, majd 13 tanszéke volt. Jellemző adat, hogy a jogi kar II. világháború előtti történetének 35 tanévéből mindössze hat olyan volt, amikor nem kellett egyetlen professzort sem helyettesíteni, vagyis minden tanári állás be volt töltve. A legelső (1914/15.) tanév ugyan teljes tanári karral kezdődött, de Iványi és Márffy professzorok a fronton szolgáltak, míg Jászi Viktor már nem élte meg a második félévet. Az 1933/34. tanév végéig a tanszékek száma 13 volt, s mindössze két tanév (1917/18. és 1930/31.) volt, amikor ez a létszám fel volt töltve. De hiába csökkent a finanszírozott professzori helyek száma az 1934/35. tanévtől kezdődően 11-re, ezután is nehézségekbe ütközött még ezeket a helyeket is betölteni, s ez csak négy további tanévben sikerült. Ekkortól tulajdonképpen kényszerű szabállyá vált egyes tárgyak (kereskedelmi- és váltójog, közigazgatási- és pénzügyi jog, közjog) esetében a helyettesítés. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy ezen időszakban folyamatosan oktatták mindazon fő tárgyakat is, amelyeket korábban a 13 tanszékhez

²⁰⁹ NAGY, *A jogi oktatás fejlődése...*, i. m., 64.

²¹⁰ 206.693/1948. VKM. rendelet

rendeltek, vagyis a tanárok – különösen a helyettesítéssel megbízottak – meglehetősen le voltak terhelve. Elmondható, hogy a kar által fontosnak ítélt tanszékeket – lehetőség szerint – folyamatosan betöltötték, a vakánsokat pedig a sokoldalúságukról híres kollégák teljes szakszerűséggel tudták ellátni.²¹¹

	1914-1920	1921-1925	1926-1930	1931-1935	1936-1940	1941-1945	1946-1949
Büntetőjog és bünvádi eljárás	■	■	■	■	■	■	■
Kereskedelmi és váltójog	■	■	■	■	■	■	■
Jogbölcsélet és nemzetközi jog	■	■	■	■	■	■	■
Közgazdaságtan - pénzügytan	■	■	■	■	■	■	■
Egyházjog	■	■	■	■	■	■	■
Magyar magánjog	■	■	■	■	■	■	■
Magyar polgári törvénykezés	■	■	■	■	■	■	■
Magyar közjog	■	■	■	■	■	■	■
Politika	■	■	■	■	■	■	■
Magyar/európai jogtörténet	■	■	■	■	■	■	■
Közigazgatási- és pénzügyi jog	■	■	■	■	■	■	■
Római jog	■	■	■	■	■	■	■
Statisztika és gyak. közgazdaságtan	■	■	■	■	■	■	■

Áttekintés az egyes tanszékek betöltöttségéről és a szükséges helyettesítésekről
(világos színnel a helyettesítések)

Ha a tanrendekeket vizsgáljuk, azt állapíthatjuk meg, hogy teljes számú tanári kar esetén egy-egy professzorra hozzávetőleg 8 óra jutott hetenként (pl. 1930/31. 2. félév). Ha egy vagy két tanszék nem volt betöltve, az órák átlaga 10-11 órára is felfutott, de meglehetősen egyenlőtlenül megoszolva: a sokat helyettesítő tanárok (pl. Bacsó Jenő, Teghze Gyula) óraszámja a heti 16 órát is elérhette. A két világháború között sokan vitatták a jogakadémiák szükségességét, lebecsülték az akadémiai jogoktatás színvonalát, az azonban vitathatatlan, hogy a jogi karok tanárutánpótlásának biztosításában kiemelkedő szerepet töltek

²¹¹ Az egyes tanszékeknél szükségessé vált helyettesítésekre, valamint a legszorgalmasabb helyettesítőkre vö. a Függelékben található adatokat.

be.²¹² Ennek egyik legjobb példája a debreceni jogi kar, hiszen az itt 35 év alatt oktató tanárok több mint fele (17 fő) a jogakadémiákról érkezett Debrecenbe. (Igaz, hogy ezek közül hét professzor eredetileg a debreceni jogakadémia tanára volt az egyetem létrehozása előtt, tízen azonban más jogakadémiáról jöttek – négyen Kecskemétről, hárman Miskolcra, ketten Nagyváradról és egy Sárospatakról.)²¹³ Ezzel szemben más egyetemről egyetlen későbbi professzor érkezett. A debreceni jogtanárok másik fele a gyakorlatból jött: a többség valamilyen minisztériális állást cserélt fel (vagy osztott meg) a katedráért, a két jogtörténész korábban levéltáros volt, míg a negyvenes években három korábbi ügyvéd kapott tanszéket a Nagyerdőn. Érdekes, hogy az új professzorok közül mindössze négy volt a karon habilitált magántanár (Nizsalovszky, Szontagh, Schultheisz és Dezső).

Nyolc professzor haláláig oktatott, tízen pedig innen mentek nyugdíjba. Ugyanennyien kaptak lehetőséget arra, hogy más egyetemen folytassák oktatói pályafutásukat: a felfüggesztés alkalmával öten kerültek Szegedre, illetve Pécsre, de a korábbi évtizedekben is ugyanennyien folytatták tanári pályafutásukat más egyetemeken (Kovács, Márffy, Nizsalovszky és Marton Budapesten, illetve Iványi Szegeden).

Debrecen előtt	név	Debrecen után
minisztérium	Bernolák N.	ügyvéd
nagyvárad	Mártonffy M.	nyug.
debreceni jogakadémia	Teghze Gy.	nyug.
debreceni jogakadémia	Kovács G.	másik egyetem
debreceni jogakadémia	Kun B.	nyug.
debreceni jogakadémia	Tóth L.	(†)
debreceni jogakadémia	Bacsó J.	nyug.
debreceni jogakadémia	Jászi V.	(†)
levéltár	Iványi B.	másik egyetem
minisztérium	Márffy E.	másik egyetem
nagyvárad	Kiss G.	állásától megfosztva
sárospataki jogakadémia	Illyefalvy G.	(†)
debreceni jogakadémia	Haendel V.	nyug.
minisztérium	Kun J.	nyug.
kecskeméti jogakadémia	Marton G.	másik egyetem
kecskeméti jogakadémia	Kovács A.	(†)
nagyvárad	Bozóky F.	nyug.

²¹² Hasonlóan vélekedik MARTON Géza, *Visszapillantás jogi oktatásunk utolsó évtizedére*, Magyar Jogi Szemle, (1927), 234.

²¹³ Ebben a tekintetben mindenképpen ellent kell mondanunk Pető Ernő megállapításainak, aki szerint az I. világháború után a jogakadémiai tanárság megszűnt az egyetemi professzorság előszobájának lenni. Vö. PETŐ, *i. m.*, 24-25.

levéltár	Baranyai B.	(†)
m.-tanár - minisztérium	Nizsalovszky E.	másik egyetem
e. adjunktus	Szádeczky-Kardoss T.	nyug.
nyug. bíró	Zachár Gy.	(†)
m.-tanár - misk. jogak.	Szontagh V.	nyug.
miskolci jogakadémia	Sztehlo Z.	nyug.
miskolci jogakadémia	Hacker E.	(†)
minisztérium	Flachbart E.	másik egyetem
minisztérium	Schulteisz E.	másik egyetem
ügyvéd	Kauszer L.	másik egyetem
m.-tanár - kecsk. jogak.	Dezső Gy.	másik egyetem
ügyvéd	Juhász-Nagy S.	(†)
ügyvéd	Vas T.	másik egyetem

A professzorok provenienciája és későbbi sorsa

Ha a debreceni professzorok tudományos és oktatói tevékenységéről szeretnénk egy bizonyos képet felvázolni, bizonyosan nem tévedünk, ha abból indulunk ki, hogy a harminc professor között találhatunk néhány kiemelkedő – nemzetközi és hazai viszonylatban (ma) is számon tartott – jogtudóst, gyakorlati és elméleti ismereteit az oktatásban kiválóan kamatoztató jogászt és igazi „schulmeister-eket” is, akiknek tudományos teljesítménye sem korokban, sem az utókor értékelése alapján nem volt ugyan kiemelkedő, de akik tanári tevékenységükkel joghallgatók nemzedékei számára nyújtottak a kor követelményeinek megfelelő tudást. Ha az utókornak joga van ítéletet alkotni a két háború között Debrecenben oktató tanár-nemzedékről, akkor kijelenthetjük, hogy az utóbbi két csoportba tartozó jogtanárok voltak talán többségben, de ez egyáltalán nem jelenti a kar tudományos teljesítményének bármiféle leértékelését. Bár elfogulatlan tudománytörténeti értékelések híján biztos ítéletet hozni nem tudunk, de kiindulhatunk abból, hogy a vidéki jogi karoktól elvárható tudományos színvonalat a debreceni professzorok is fel tudták mutatni, az oktatásban mutatott módszereik és – mint alább látni fogjuk – következetességük, valamint elért eredményeik pedig átlagon felülinek tekinthetők.

A kortársaik értékelése szerint (is) kiemelkedő tudósnak kell tekintenünk a kar két akadémikusát, az 1920-ban levelező taggá választott történész-jogtörténész Iványi Bélát (1878-1964), és a magánjogász Tóth Lajost (1876-1936). Iványi a levéltári kutatásokat előtérbe helyező pozitívista jogtörténeti kutatási gyakorlat egyik jeles, és rendkívül termékeny képviselője volt, aki forrásfeltárásaival és összefoglalásaival máig meghatározó hatású a hazai jog- és kultúrtörténeti kutatásokra.²¹⁴ A másik akadémikust, Tóth Lajost talán már inkább elfeledte az utó-

²¹⁴ Vö. BALOGH Judit, *Iskolateremtők...*, i. m., 85-89.; VARGA Zoltán, i. m., 205.

kor annak ellenére, hogy korának elismert elméleti magánjogásza volt, aki filozófikus megalapozottságú, az olvasótól komoly odafigyelést és felkészültséget igénylő műveivel méltán sorolható be a 20. század első felének nagy magyar magánjogászai közé.²¹⁵

Debrecenből való távozása után lett akadémikus a magyar civilisztika-tudomány két kiemelkedő alakja, Marton Géza (1880-1957) és Nizsalovszky Endre (1894-1976). Mindketten 1939-ben lettek az akadémia tagjai, de tudományos teljesítményük ezen elismerésében a Debrecenben töltött munkás éveiknek is nagy része volt. Marton a római jog, és rövid ideig a kereskedelmi jog professzora legmaradandóbb elméleti műveit Debrecenben alkotta, itt alapozta meg a polgári jogi felelősség azon egységes tanrendszerét, amely máig meghatározó a magyar civilisztikában, s amelynek jelentőségét mindmáig külföldön is elismerik.²¹⁶ Nizsalovszky, aki a 20. század egyik legjelentősebb hazai magánjogászának tekinthető, az egyetlen „helyi nevelésű” professzora volt a karnak. Már debreceni évei előtt és alatt is jelentős munkákban foglalkozott a valorizáció, a kereskedelmi társaságok és mindenekelőtt a zálogjog kérdéseivel. Kutatásai során előszeretettel alkalmazta a komparatív, különösen a német jogfejlődést figyelemmel kíséző összehasonlító módszert. Jelentőset alkotott a dologi jog, a kötelmi és kereskedelmi jog terén is. Az ún. érdekkutató jogtudomány egyik jeles hazai képviselője volt.²¹⁷

A korabeli hazai jogtudomány élvonalába tartozónak tekinthető még a debreceni professzorok közül az egyházjogász Szentpéteri Kun Béla (1874-1948), a római jogász Kiss Géza (1882-1970), a büntetőjogász Bernolák Nándor (1880-1951), a nemzetközi jogász Flachbart Ernő (1896-1955), a közigazgatási és pénzügyi jogász Márffy Ede (1885-1947), és a legkorábban eltávozott közjogász, Jászi Viktor (1868-1915).

Szentpéteri Kun alapos teológiai ismeretekkel rendelkező szakértője volt a református egyházjognak és egyházalkotmánynak, aki református elfogultság nélküli liberális konzervativizmussal tudta szemlélni kora társadalmi kérdéseit, és tudományos tevékenysége mellett nagyon széles közéleti és ismeretterjesztő tevékenységet is folytatott, és a debreceni közélet ismert személyisége volt.²¹⁸

---

²¹⁵ BALOGH Judit, *Tóth Lajos...*, i. m., 163-200.; VARGA Zoltán, i. m., 182-183.

²¹⁶ Vö. ASZTALOS László, *Marton Géza tanainak hatása a magyar jogtudományra* = Tanítványok Marton Gézáról, szerk. HAMZA Gábor, Budapest, 1981, 9-25.; ZLINSZKY János, *Marton Géza, a civilista* = Uo. 43-52.; CSEHI Zoltán, *Marton Géza munkássága 1907-1934* = Uő., *Diké kísértése: Magánjogi és kultúrtörténeti tanulmányok*, Budapest, 2005, 315-375.; VARGA Zoltán, i. m., 194-195.

²¹⁷ BALOGH Judit, *Nizsalovszky...*, i. m., 88-136.; VARGA Zoltán, i. m., 195-196.

²¹⁸ Vö. CSOHÁNY, i. m., 141-147.; VARGA Zoltán, i. m., 181-182.

Kiss Géza tehetsége és fiatalkori munkái alapján a hazai római jogi tudomány egyik kiemelkedő alakja lehetett volna, ha pályáját nem töri ketté a politika. Munkáiban a német jogtudomány erőteljesen érzékelhető hatása mellett már korán jelentkezett egy rendkívül kiforrott kritikai hangvétel, amely bátran állított fel új elméleteket, akár a korabeli *communis opinio*-val szemben is. A római jog mellett izgalmas elméleti és hatályos jogi munkái is voltak.²¹⁹

A kiváló elméleti és gyakorlati büntetőjogász Bernolák munkásságának kétségtelenül legnagyobb, legmaradandóbb része az 1908-as I. Büntetőnovella előkészítésében végzett tevékenysége, illetve a hozzá kapcsolódó egyéb jogszabályok megalkotásában és kommentálásában játszott szerepe.²²⁰ Emellett azonban kiemelkedő tudományos értékűnek tekinthető két nagyobb szabású monográfiája is, melyek meghatározóan járultak hozzá a hazai büntetőjog európai színvonalra emeléséhez.²²¹

Jelentős nyereség volt tudományos szempontból a kar számára Flachbart Ernő, aki a kisebbségi jog elméleti és gyakorlati problémáinak egyik legelismerettebb korabeli szakértőjének bizonyult, sőt tudását nem csak jelentős tudományos közlemények megírására használta, hanem az utódállamok magyar kisebbségeinek jogaiért küzdő politikusként is kamatoztatta mindaddig, míg ezt tehetette.²²²

Márffy korának egyik kiemelkedő elméleti és gyakorlati szakembere volt, akinek közigazgatási jogi és elsősorban pénzügyi jogi munkássága jelentős korabeli visszhangot kapott. Egyik legjelentősebb munkája *A magyar pénzügyi jog kézikönyve*²²³ az első olyan hazai munkák közé sorolható, amelyek a pénzügyi kérdéseket nem az addig előtérben álló elméleti pénzügytani alapon vizsgálták, hanem szigorúan jogi aspektusból közelítették meg azokat. Márffy abból az előfeltevésből indult ki, hogy a pénzügyi közigazgatás és az általános közigazgatás egymással szoros összefüggésben állnak, azok egymástól való elválasztása ellenében állna a jogállam eszméjével.²²⁴

A sajnálatosan rövid életű Jászi Viktor a korszak egyik legfelkészültebb és a legmagasabb szakmai színvonalat képviselő közjogászának tekinthető, akinek közjogi, közigazgatási jogi valamint társadalmi jelenségeket vizsgáló monográfi-

²¹⁹ MADAI, *Kiss Géza...*, i. m., 57-72.; VARGA Zoltán, i. m., 179.

²²⁰ A büntető jogszabályaink gyűjteményének második kötetét, amely az eljárási, szervezeti és hatásköri jogszabályokat tartalmazza (Pécs, 1918) szintén Bernolák látta el utalásokkal és magyarázatokkal. A bűnvádi perrendtartás és novellái későbbi kiadásának (Budapest, 1928) összeállítása szintén az ő nevéhez köthető.

²²¹ BERNOLÁK Nándor, *A visszacsésés dogmatikai és büntetőpolitikai szempontból*, Budapest, 1903.; UÓ., *A tévedés tana a büntetőjogban*, Kassa, 1910.

²²² SISKA Katalin, SZABÓ Krisztián, i. m., 126-148.

²²³ MÁRFFY Ede, *A magyar pénzügyi jog kézikönyve*, Budapest, 1930.

²²⁴ VÖ. SZABÓ Anita, i. m., 22-32.; VARGA, i. m., 186-187.

áiból, tanulmányaiból és tudományos előadásaiból rendkívüli tudományos alaposág és jogászai precizitás sugárzik. Kiváló analitikusként és ugyanakkor a közigazgatási folyamatok szociológiai hátterét is feltárni akaró tudósként a liberális jogállam kialakításának és a jogbiztonság megteremtésének garanciáját a dogmatikailag legkövetkezetesebben kidolgozott tételes közigazgatási jogban látta.²²⁵

A kar történetében meghatározó szerepet betöltő debreceni jogászprofesszorok túlnyomó többsége kiváló tanárként szerzett megbecsülést magának, tudományos munkásságuk mennyisége és minősége nem volt az átlagosnál kiemelkedőbbnek értékelhető. Ez természetesen nem csorbítja a jogásznemzedékek kiművelésében játszott múlhatatlan érdemeiket. Így a perjogász Bacsó Jenő (1877-1955) is inkább a kiváló oktató volt, mint a tudományterülete akadémiikus mélységeiben elmerült kutató. Tudományos igényű műveiben is inkább az oktató rendszerező, világos gondolkodása, mint a kutató elme új utakat kereső csapongása érhető tetten. Kiváló felkészültsége révén értékes résztvevője volt több jogszabály-előkészítő folyamatnak, és részt vett az országos tudományos közéletben is.²²⁶

Ma már két egymástól meglehetősen távol került diszciplína oktatásában és kutatásban ért el említésre méltó eredményeket Teghze Gyula (1867-1939). A jog- és állambölcselet terén kifejtett munkásságát sajátos kettősség jellemezte: megőrizve történeti-szociológiai indíttatását az 1910-es évek elejétől egyre inkább elfogadta a neokantiánus szemléletmódot és paradigmákat, és ezzel a két világháború közötti magyar jogbölcseleti gondolkodás sokszínű neokantiánus tradíciójának részesévé vált. A nemzetközi jog terén tankönyvein kívül elsősorban a háború és a nemzetközi jog kapcsolatát és a világbéke-törekvéseket áttekintő munkái emelhetők ki.²²⁷

A két tanszéken is hosszabb ideig oktató Illyefalvy Vitéz Géza (1871-1931) kutatói érdeklődése igen széleskörű volt, a közigazgatástól kezdve a pénzügytanon át a statisztikáig ívelt. Különösen ez utóbbi területén számítanak művei figyelemreméltónak. Korrekt tudományos szemlélete következtében különösen nyitott volt a statisztika által feltárt társadalmi problémákra, kiváló szintetizáló képessége jelentős összefoglaló munkákat eredményezett.²²⁸

A jogász és statisztikus Bozóky Ferenc (1886-1961) a közgazdaságtan professzoraként, annak ellenére hogy a statisztika elméletének művelője és előadója volt, azok közé tartozott, akik a statisztikát nem tartották önálló tudománynak, hanem csak a tudományos megismerés sajátos módszerének. Munkáiban tetten

²²⁵ Vö. SZABÓ Szilárd, *i. m.*, 20-40.; VARGA, *i. m.*, 178.

²²⁶ BALOGH Judit, *Bacsó Jenő...*, *i. m.*, 215-232.;

²²⁷ SZABADFALVI, *Teghze Gyula...*, *i. m.*, 80-98.

²²⁸ FÓNAI Mihály, *i. m.*, 105-127.

érhető a szociális felelősségérzet egy bizonyos foka, ami a kapitalista fejlődés óvatos kritikájával párosult.²²⁹

A tanári kar közéletileg egyik legaktívabb tagja volt a büntetőjogász Kovács Andor (1888-1942), aki büntetőjogi szakirodalmi munkássága mellett – amelyben példátlan alaposággal járta körül az elévülés jogintézményével kapcsolatos dogmatikai és gyakorlati problémákat, valamint adott kivételes tudásról tanúszkodó áttekintéseket a korszak büntető jogszabályainak változásairól – az egyetem Kisebbségjogi Intézetének létrehozásával és elkötelezett vezetésével írta be nevét az egyetem jelentős tudós és tanáregyéniségeinek sorába.²³⁰

A közjogász Kun József (1875-1945) a századforduló nagy közjogászának Concha Győzőnek volt a tudományos követője. Az ő közjogi nézeteire több alkalommal hivatkozott. Értekezéseinek legnagyobb része a politikatudományhoz volt kapcsolható. A *Bevezetés a politikába* című monográfiája aprólékosan bemutatja az államtan alapjait és a politika történetének vázlatát. Közjogi munkáiban a történeti alkotmány alapján állt, de ez nem zárja ki, hogy az állam célját – Eötvös József nyomán – az egyéni szabadság mind teljesebb biztosításában lássa. A tekintélyelvű magyar liberalizmus egyik nagy szakismerettel rendelkező közjogásza volt.²³¹

Baranyai Béla (1881-1945) mint történész, jogtörténész és levéltáros a magyar jogtörténeten belül elsősorban a középkori és újkori jogtörténettel és egyház-történettel foglalkozott. Munkáiban meghaladja a forrásfeltáró és –lejegyző módszert, kritikai szemlélettel tekint valamennyi, hitelesnek tűnő kútfőre is.²³² Viszonylag keveset publikált, de munkájának utókor általi elismertségét és egyediségét mutatja, hogy legjelentősebb munkáját – sok hányódásából megmentett kézírata alapján – halála után 65 évvel is érdemesnek tartották a megjelenésre.²³³

A magánjogász Zachár Gyula (1875-1964) egyetemi oktató munkájában és tudományos műveiben is kiválóan ötvözte az elméleti és gyakorlati megközelítést, nagy gondot fordított a jogfejlődés elméleti, történeti alapjainak és elemeinek kiemelésére, valamint a külföldi irodalom figyelembe vételére. Táblabírói múltja egyetemi oktatói tevékenységét is meghatározta, gyakorlatias gondolkodásmódjának köszönhetően a tananyagot könnyebben befogadhatóvá és tanulhatóbbá

---

²²⁹ VARGA Zoltán, *i. m.*, 183-184.

²³⁰ SZABÓ Krisztián, *i. m.*, 81-94.; VARGA Zoltán, *i. m.*, 182.

²³¹ VARGA Norbert, *Barabási...*, *i. m.*, 41-59.; VARGA Zoltán, *i. m.*, 192-194.

²³² BALOGH Judit, *Iskolateremtők...*, *i. m.*, 89-91.

²³³ *Einrichtungswerk des Königreichs Ungarn (1688-1690)*, hg. János KALMÁR, János VARGA J., Stuttgart, 2011.

tette. Tankönyvében²³⁴ és egyéb munkáiban állandó figyelemmel volt a bírói gyakorlatra.²³⁵

Szádeczky-Kardoss Tibor (1898-?) széleskörű tudományos munkásságot folytatott a közgazdaságtan, a pénzügytan és a statisztika körében.²³⁶ Tudományos eredményei megjelentek német, francia, angol, olasz, svéd és finn nyelven is. Legjellegzetesebbek adópolitikával kapcsolatos nézetei, melyek keretében kifejti: a mindenkori pénzügyi kormányzatnak törekednie kell arra, hogy az adóterher megosztása igazságosabb és arányosabb legyen, a szociális gondolatnak az adópolitikában egyre inkább teret kell hódítania. Az adó- és illetékrendszer megreformálására, a közterhek igazságos és arányos elosztására kell törekedni, annak érdekében, hogy a túladóztatás megszűnjön, a gazdaság helyreálljon és a lakosság életszínvonala emelkedjen.²³⁷

Szontagh Vilmos (1885-1962) tudományos munkássága a közjogtudományokhoz kapcsolódott. A közigazgatás területén a szabad belátás jogi definíciójának megalkotásával alkotott maradandót. Pénzügyi jogi és alkotmányjogi munkáiban naprakészen reagált a kor politikai, gazdasági és társadalmi viszonyai által felvetett kérdésekre, de állásfoglalásai mindvégig szigorúan jogi megközelítésűek maradtak.²³⁸

Évtizedeken át meghatározó alakja volt a jogi karnak Haendel Vilmos (1874-?) politikaprofesszor, aki nem volt nagy tudós, de korának gyermekeként, korára rendkívül jellemző műveket hagyott hátra.²³⁹ A parlamentarizmusról, a „*Pragmatica Sanctio*”-ról és a nemzetiségekről szóló politika- és közjogtudományi munkáira, valamint csaknem ezer oldalas politika-jegyzetére erős konzervativizmus, de ugyanakkor a közjogi terminológia szabatos alkalmazása volt jellemző.²⁴⁰

Feltűnő a tény, hogy a debreceni jogi karon meglehetősen kevés magántanárt habilitáltak: a harmincöt év alatt mindössze tizenhetet,²⁴¹ aki közül mindössze négy lett később a kar professzora. A már említett kormányzati tilmak mellett

---

²³⁴ ZACHÁR Gyula, *A magyar magánjog alaptanai*, Budapest, 1912¹; Budapest, 1917²; Budapest, 1923³; teljesen átdolgozott kiadásként: Budapest, 1928⁴.

²³⁵ SZIKORA, *i. m.*, 241-247.

²³⁶ NAGY, CSÚRÖS, *i. m.*, 170-202.

²³⁷ SZÁDECZKY-KARDOSS Tibor, *A közterhek alakulása Csonka-Magyarországon*, Budapest, 1933.

²³⁸ CSÚRÖS, *i. m.*, 104-111.

²³⁹ P. SZABÓ, *Szepesváraljai Haendel...*, *i. m.*, 251-278.

²⁴⁰ Az említettekén kívül természetesen a többi, Debrecenben katedrához jutó tanár is folytatótt többé-kevésbé jelentős tudományos tevékenységet. A feltárt életutakra és munkásságra vö. a többször idézett sorozatot: *A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915-1947)*, szerk. P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor, Debrecen, 2002.; *A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949) I.*, szerk. P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor, Debrecen, 2004.; *A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949) II.*, szerk. P. SZABÓ Béla, Debrecen, 2006.

²⁴¹ Listájukat lásd a Függelékben.

talán a magántanárok csekély száma is egyik oka volt a negyvenes években annak, hogy a kar – előregedő – tanári karát nem tudta megújítani. A kellő számú magántanár lehetőséget kínált volna arra, hogy egy kieső professzor helyére, gyorsan – a hosszadalmas pályázati eljárást kikapcsolva – meghívás útján kerülhessenek alkalmas tanerők.²⁴²

V. A joghallgatók világa

A Jog- és Államtudományi Kar a II. világháború előtt a hallgatói létszámokat és a tanszékek számát tekintve szinte mindvégig a debreceni m. kir., majd Tisza István Tudományegyetem legjelentősebb karának volt tekinthető.

A jogászképzés meghatározó szerepe a debreceni egyetem életében szinte leképezte az országos viszonyokat, hiszen a dualizmus időszakától kezdve a hazai felsőoktatáson belül a joghallgatók aránya – igaz ingadozásokkal – szinte mindvégig a legnagyobb volt. A 19. század utolsó évtizedeiben és a 20. század első felében Magyarországot joggal tekinthetjük a jogászok, de még inkább a joghallgatók országának,²⁴³ hiszen az első világháború előtti Magyarországon rendkívül magas volt a joghallgatók aránya. A 19. század utolsó harmadában az összes egyetemi és főiskolai hallgató 48 %-a volt jogász (ezek kétharmada a jogakadémiákon tanult), de az első világháború előtt még mindig 37 %-os volt a joghallgatók aránya. Egészen kiemelkedő volt pl. 1895-ben az arány: ekkor a felsőoktatásban tanulók 60%-a volt joghallgató. Ezzel korrelációban a többi kar hallgatóinak száma a dualizmusban jóval alatta maradt a későbbiekben tapasztaltaknak.

tanév ill. tanévek átlaga	összes hallgatók	jogi karok és jogakadémiák	arány %
1865/66	3.300	2.277	69
1870/71-1874/75	4.428	3.087	70
1875/76-1879/80	4.734	2.515	53
1880/81-1884/85	4.721	2.442	52
1885/86-1889/90	5.129	2.560	49
1891/92-1894/95	5.609	3.075	55
1895/96-1899/90	7.940	4.784	60
1900/01-1904/05	10.233	6.080	59
1905/06-1909/10	11.298	6.220	55

²⁴² A kényszerű felfüggesztés egyik okát ebben látja HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 284.

²⁴³ VILÁGHY Miklós, *A jogászj bivatás problémája*, Valóság, (1978/2), 1.; KULCSÁR Kálmán, *Gazdaság – társadalom – jog*, Budapest, 1982, 9.; Utóbbi a megállapítást a két világháború közötti időre alkalmazza.

1910/11-1914/15	11.893	5.354	45
1915/16-1919/20	11.312	3.467	30
1920/21-1924/25	15.126	3.781	25
1925/26-1929/30	12.778	4.893	38
1930/31-1934/35	16.959	5.950	35
1935/36-1939/40	14.766	6.121	41

A felsőoktatásban tanulók és a joghallgatók átlagos száma és aránya ötéves bontásban.²⁴⁴

A fenti táblázatból látható, hogy a joghallgatók abszolút száma a két háború között elmaradt a korábbiaktól, de figyelembe kell venni, hogy az ország kivételesen nagy területi- és népességvesztést szenvedett el. Ugyanakkor a hallgatói létszám a népesség arányához viszonyítva nőtt,²⁴⁵ bár ez nemcsak a jogászokra volt igaz, hanem általában a felsőoktatásban részt vevőkre is. Mindenesetre a joghallgatók – az összes felsőoktatásban tanuló hallgatóhoz viszonyítva a világháború után is – végig (kis visszaeséssel a '20-as évek első felében) 30% körüli arányt képviseltek, ami európai viszonylatban még ekkor is kiugróan magas volt.

7. kép - Joghallgatók auditórium a Kollégiumban, 1928.

²⁴⁴ A táblázat a felsőoktatásban tanulók és a joghallgatók arányát mutatja ötéves bontásban (kivéve a kezdő adatot) átlagolva a quinquenniumok hallgatói létszámát. Forrás 1930-ig: LAKY Dezső, *A magyar egyetemi hallgatók statisztikája 1930* = Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 86. kötet. Vö. PETŐ, *i. m.*, 203.; Az 1929/30. utáni adatok forrása: *Magyar Statisztikai Évkönyv* és *Magyar Statisztikai Zsebkönyv* megfelelő évfolyamainak adatai. Vö. VÍGH József, *A jogászképzés tizenegy éve (1945-1956) a statisztikai adatok tükrében*, Budapest, 1958, 8. Az 1938/39. tanév után a létszámadatok az ország területi változása és a háború hatása miatt nem szerepelnek a forrásokban.

²⁴⁵ A dualizmus alatt megközelítőleg 2893 lakosra jutott egy joghallgató, a „nagy háború” utáni Magyarországon azonban már 1839 lakosra. Vö. NAGY Zsolt, *Hallgatói létszámadatok a jogászképzésben*, Jogelméleti Szemle, (2003/4), <http://jesz.ajk.elte.hu/nagy16.html>

A korabeli közvélemény különösen a '20-as évek visszaesését fogadta bizonyos meglepetéssel: „*Látszólag most szűnőben volt a varázslatos magnetikus erő, amely annyi évtizeden át szinte ellenállhatatlan erővel vonzotta a magyar fiatalság ezreit a jog- és államtudományi fakultások felé. Megdőlt, – átmenetileg, – a jogásznemzet bálványa, melyet olyan szívóssággal és kitartással építettek meg.*”²⁴⁶

De miért is alakult ki, és miben állt a fennebb emlegetett „magnetikus erő” hosszú évtizedeken át? Az egyetemi hallgatóság létszámának növekedése a kiegyezés után a korszak társadalmi és gazdasági változásaihoz kötődött. A dualista államban minden diplomás szakon egyöntetűen növekedtek a hallgatói létszámok. Az akkori „modern” társadalom minden szférájában kiemelkedő szerepet játszott az értelmiség.

Az értelmiségen belül a jogászság az igazgatási-hivatalnok hagyományokból, az abszolutista tradíciókból táplálkozva magától értetődően kapott kiemelkedő szerepet, és e folyamat töretlensége megfigyelhető a két háború között is. Az államhatalom általában támaszkodhatott a szakképzett hivatalnokgárdára, s ennek fejében az állam biztosította a megfelelő anyagi és társadalmi megbecsülést. A jogászság presztízséhez ezekben az évtizedekben kétség sem férhetett, a jogi diploma eredményesen konvertálható volt a különböző szakterületek között. A hatalmas szakigazgatási apparátus egy-két időszaktól eltekintve az egész korszakban biztos munkalehetőséget és magas tekintélyt biztosított, amely a korabeli politikai-társadalmi berendezkedésben jelentős individuális előnyt jelentett a jogvégezettek számára. Összességében elmondható, hogy a tanulás, az oklevél a társadalmi mobilitás egyik legfontosabb eszköze volt. S a humán területen belül a jogászdiploma meglehetősen jó érvényesülést biztosított. A doktori cím a hazai „kettős társadalom” mindkét szférájában lehetőséget adott a jogvégezetteknek: a „modern polgári” társadalomhoz tartozó szellemi szabadfoglalkozásokhoz és vállalkozói (tőkés) réteghez is belépést jelentett, ugyanakkor a „történelmi”, rendi világban (ide tatóztak az államhivatalnokok) is érvényesüléssel kecsegtetett. (Ellentétben a bölcsészdiplomával, amely ugyan az előbbi kategóriában megfelelő mobilitási esélyhez juttatta az értelmiséget, az utóbbiban azonban csak korlátozottan biztosította a megélhetést.) Ez a – mai közkeletű kifejezéssel – „konvertálhatóság” eredményezte a jogászi presztízs fennmaradását, sőt további emelkedését, s ez hozta, hogy a jó mobilitási esélyek következtében a joghallgatók létszáma a lakossági arányhoz viszonyítva végig magas volt.²⁴⁷ Annak ellenére így volt ez, hogy a társadalom széles rétegei nem engedhették meg maguknak gyermekeik taníttatását, másrészt pedig a szakminiszter

²⁴⁶ LAKY, *i. m.*, 32.

²⁴⁷ NAGY, *Hallgatói létszám adatok...*, *i. m.*, passim.

minden évben rendeletben határozta meg a felsőoktatásba, így a jogászképzésbe felvehető jelentkezők számát.

A jogászképző helyek számára a fentebb vázolt előnyös helyzet nem állt fenn folyamatosan, hiszen időszakonként megfigyelhetők jelentős hullámvölgyek a jogra jelentkezők számának és az elhelyezkedési lehetőségeknek az alakulásában is.

Előbb vegyük górcső alá az utóbbi tényezőt. Közismert, hogy az első háború utáni Magyarországon jelentős alsó- és középszintű hivatalnok-felesleg keletkezett. Ez elsősorban Trianon közvetlen következményeként jelentkezett, hiszen az elcsatolt területeken hivatalukat és így egzisztenciájukat veszítő kis- és középhivatalnokok erkölcsi vagy politikai okból tömegesen repatriáltak, és munkához juttatásuk ilyen mértékben lehetetlen volt. Egyértelmű, hogy a történelmi Magyarország összeomlása, az ország területe kétharmadának az elvesztése – ebben az összefüggésben – az állami tisztviselők rétegét érintette a legközvetlenebbül.²⁴⁸ Emellett a '20-as évek elején az állam törekedett a felduzzadt, ezáltal költségvetési gondokat okozó „túlnövekedett” hivatalnokréteg – sok esetben politikai szempontokat is követő – leépítésére, amely – az előbbi tényezővel együtt – széles rétegeket érintő „jogász-munkanélküliséget” eredményezett. Ehhez hozzájárult a '30-as évek elején bekövetkezett gazdasági visszaesés is. E tényezők következtében fellépő munkanélküliséget a szellemi foglalkozásúak között mintegy 10%-osra becsülik, amelynek körülbelül a fele jogi végzettséggel rendelkezett.²⁴⁹ Azonban az 1930-as évek közepére a pályakezdő jogászokra leselkedő munkanélküliség veszélye határozottan csökkent, s később teljesen eltűnt. Olyannyira, hogy 1938-tól – az ország-gyarapítások következtében is – a tisztviselők és a jogászártalmiság körében egyértelmű munkaerőhiány jelentkezett, annak ellenére, hogy a joghallgatók létszáma ismét megnövekedett. A háborús „konjunktúra” különösen a köztisztviselői, állami alkalmazotti csoportokban állandósította a munkaerőigényt, s ez biztos elhelyezkedési lehetőségeket nyújtott a frissen végzetteknek, stabil munkahelyet a régebben dolgozóknak. Előrelépési és karrierlehetőségek nyíltak a váltani kész, a visszacsatolt országrészekben munkát vállaló tisztviselők, bírók, ügyészek számára.²⁵⁰

A fentiekben ismertetett elhelyezkedési nehézségeket, a munkanélküliség veszélyét természetesen érzékelt a társadalom, és ez a jelentkezők számának jelentős csökkenésében mutatkozott meg. Ez persze azt idézte elő, hogy a jogászképző intézmények egyre alacsonyabb szintre helyezték a szelekciót biztosító felvételi követelményeket, hiszen növekedett az elégséges érettségivel ren-

²⁴⁸ PETŐ, *i. m.*, 57.

²⁴⁹ A magánszférában bekövetkezett munkanélküliséget ennél nagyobb arányúra, mintegy 12%-osra becsülték. Vö. NAGY Zsolt, *Hallgatói létszám adatok...*, *i. m.*

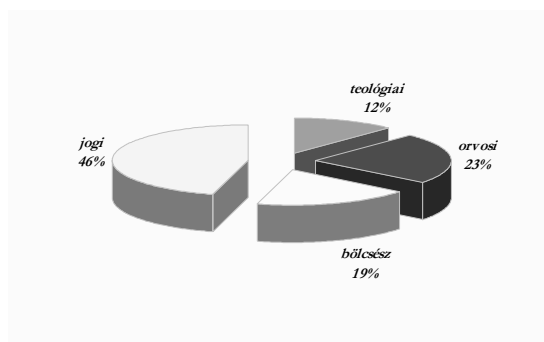
²⁵⁰ PETŐ, *i. m.*, 124.

delvezők aránya. (A pesti egyetemen 1932-ben az elégséges érettségivel rendelkezők aránya 32,1 %. Ugyanezek az adatok a vidéki karokon: Szegeden 66,5 %, Pécsen és Debrecenben egyaránt 59,2 %.) A jogakadémiákon még rosszabb volt a helyzet. Megjegyzendő, hogy az előbbieket szerint jelentkező diplomás létbizonytalanság leginkább a hagyományosan értelmiségi szülőket és gyermekeiket érintette.²⁵¹

Az imént ismertetett országos tendenciák természetesen többé-kevésbé Debrecenben is éreztették hatásukat. Vizsgáljuk meg először a debreceni joghallgatókról a II. világháború előtről fennmaradt statisztikai adatokat.

A rendelkezésünkre álló adatok szerint megállapítható, hogy az 1941/42. tanévvel bezárólag beiratkozott debreceni egyetemi hallgatók közel 46 %-a a jogi karra iratkozott be.²⁵²

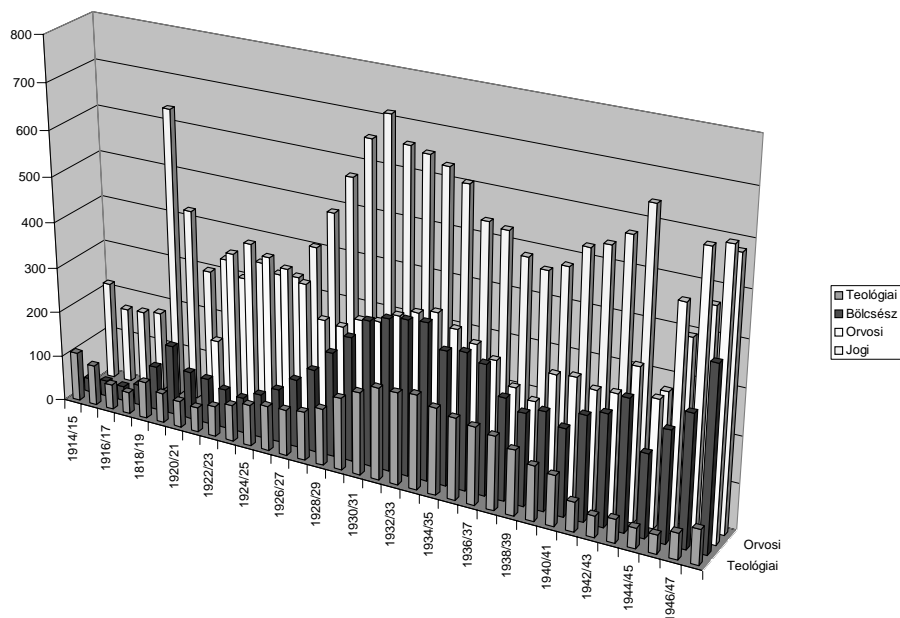
A beiratkozott hallgatók karok közötti megoszlása (1914/15-1941/42)

A jogi kar – a '20-as évek első felétől és a II. világháború utáni évektől eltekintve (mikor az orvostanhallgatók többen voltak) – minden tanévben az egyetem legtöbb hallgatóját felmutató karának mutatkozott. Az egyes tanévekben a hallgatói létszám alakulását az alábbi diagram mutatja:

²⁵¹ A hagyományos értelmiségi családokban a felsőoktatási tanulmányok folytatása, ezen belül is a jogász pálya rendkívül jelentős szerepet játszott: 1914-ben a szellemi foglalkozású szülők gyermekeinek 57,2 %-a végzett jogot, 1925-ben 63,2%-a, és 1941-ben 56,4%-a. PETŐ, *i. m.*, 166.

²⁵² Az egyetemi Évkönyvek nem mindig megbízható adatai alapján. Vö. *ÉK.* 1941/42., 360.

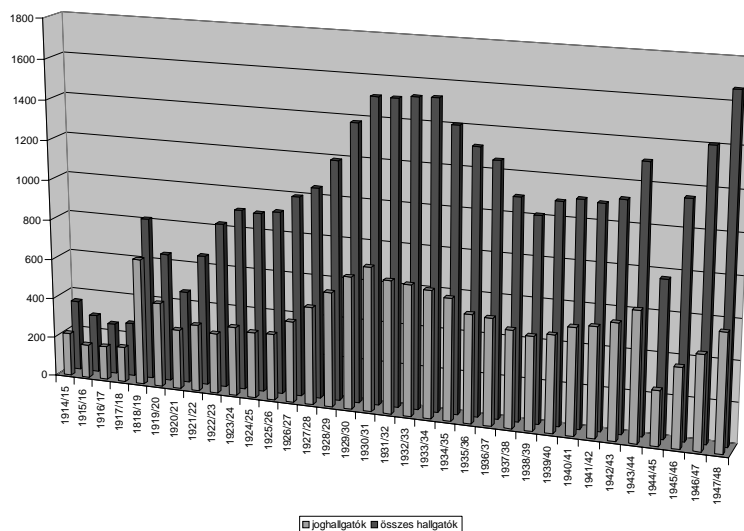
Az egyes karok első félévre beiratkozott hallgatóinak összehasonlítása (1914/15-1947/48)²⁵³

Mint látható, a joghallgatók az orvosi kari oktatás megindulásáig (1921) a hallgatók 60-75 %-át tették ki. A '20-as években az orvostanhallgatók arányának megnövekedésével ez az arány 40 % alá süllyedt, és az évtized első felében az orvostanhallgatók száma évről-évre meghaladta a jogászok létszámát. A harmadik decennium közepétől azonban ismét a joghallgatók törtek az élre, és arányuk egészen a háborúig 40 és közel 50 % között ingadozott, vagyis a jogi kar vitathatatlanul domináns szerepet játszott.²⁵⁴ Ugyanakkor megjegyzendő, hogy például az 1929/30. tanévben, amikor a joghallgatók aránya 48 %-os volt, az elméleti és gyakorlati oktatás szükségleteire az állami költségvetésből a jogi kar mindössze 10 % erejéig részesült.

²⁵³ Vö. MUDRÁK József, *A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának története*, Disszertáció, 2007, DE BTK, 124. Az adatok egy részére VARGA Zoltán, *i. m.*, 65. A joghallgatók létszámára: HOLLÓSI, *A debreceni...*, *i. m.*, 182. Ezen adatoktól jelentős mértékben (bár nem arányaiban) eltér Király Sándor éves kormányjelentések alapján összeállított statisztikája. Vö. KIRÁLY Sándor, *Az egyetemi hallgatóság társadalmi arculata Magyarországon a két világháború között*, Disszertáció, 2009, DE BTK, 29.

²⁵⁴ KIRÁLY, *i. m.*, 30-31. és 41.

A joghallgatók és az összes beiratkozott hallgatók az adott tanév I. félévében²⁵⁵

Az előző táblázatokból is látszik, hogy a kar sohasem érte el a számára elvileg megengedett évi felvehető keretszám négyszeresét, a hozzávetőleg 800 főt. Az 1920/21-es tanévben a miniszter Budapestre 500, a vidéki egyetemekre 200-200, a jogakadémiákra pedig 60-60 fős joghallgatói keretet engedélyezett. Ez a 200-as keretszám Debrecenben zsinórmérték lett, bár a keretszám az elkövetkező két évtizedben 162 és 260 között mozgott.²⁵⁶ Az engedélyezett létszámokat figyelembe véve²⁵⁷ a '20-as évek vége felé lehetett a legnépesebb a kar, és ez így is volt, de a csúcsevnek minősíthető 1930/31. tanévben (715 joghallgató) is csak az elvileg lehetséges létszámnak (870) mintegy 80%-a volt feltöltve. A kar ennek ellenére sérelmezte, amikor a miniszter 1933-ban 180-ra szállította le a felvehető hallgatók létszámát.²⁵⁸ A legkevesebb hallgatót a '30-as évek második felében lett volna joga felvenni a karnak (évi 162-180 hallgató). Például 1938/39-ben a lehetséges 664 fő helyett csak 463 joghallgató (nem egészen 70%) járt a karra. Általánosságban az mondható tehát, hogy néhány tanév kivételével (1930/31., 1932/33.; 1940/41.) a jogi kar „kapacitása” nem volt kihasználva.²⁵⁹

²⁵⁵ ÉK. 1941/42., 360.

²⁵⁶ A részletekre vö. HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 181.

²⁵⁷ Sajnos több tanévre nem rendelkezünk adatokkal az engedélyezett keretszámok vonatkozásában.

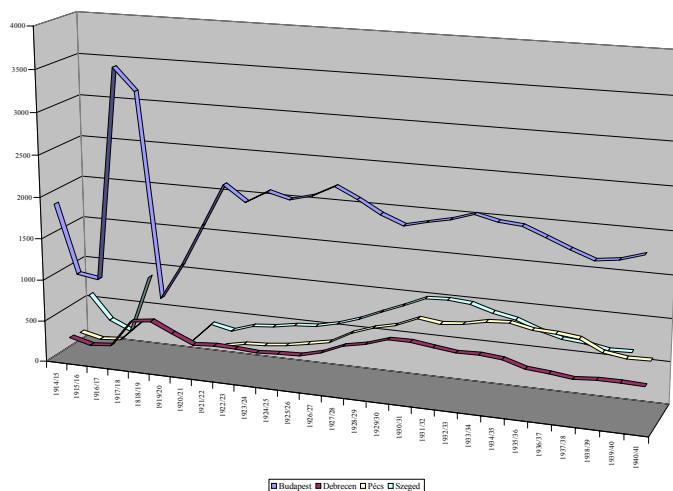
²⁵⁸ *Kari-Jegyzőkönyv*, 1933/34. II. r. ü. (szept. 27.) 3. és I. rk. ü. (szept. 12.) 1.

²⁵⁹ HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 183.

Mіндеzt figyelembe véve igazat adhatunk Marton Gézának, aki szerint a '20-'30-as években a debreceni egyetem – annak ellenére, hogy a vidéki egyetemek közül a legnagyobb földrajzi gyűjtőterülettel rendelkezett – a legkevésbé volt zsúfolt, joghallgatóinak a száma is a legkisebb volt. Marton adatai szerint a '20-as évek elején a debreceni hallgató létszámok még lépést tartottak a pécsivel, de a szegedivel már nem, nem is beszélve a pesti karról, ahol ekkoriban kétszer annyian tanultak, mint a másik három karon együttvéve.²⁶⁰ Később azonban valóban a legkisebb hallgatói létszámmal működött a debreceni kar. A rendelkezésre álló adatok szerint azt állapíthatjuk meg, hogy általában a hazai joghallgatóknak (figyelembe véve a jogakadémiák diákjait is) mintegy tizede tanult Debrecenben.²⁶¹

Ez az országos viszonylatban szerénynek tűnő hallgatói létszám – mint azt korábban láttuk – azonban mégis elegendő volt ahhoz, hogy a kar egyetemi viszonylatban meghatározó szerepet játsszon.

A négy jogi kar hallgatói létszámának összevetése a 2. félévek alapján (1914/15-1940/41)²⁶²

²⁶⁰ Ebből a szempontból tehát megállapítható, hogy az új egyetemek alapítása nem vonta el a joghallgatói tömegeket Budapestről. A '20-as évek első felében az egyetemi joghallgatók több mint kétharmada Budapestre iratkozott be, míg Szeged 13 %-ban, Pécs és Debrecen – közel egymáshoz – 10-10 %-ban részesedett. Vö. MARTON, *Visszapillantás...*, i. m., 232.

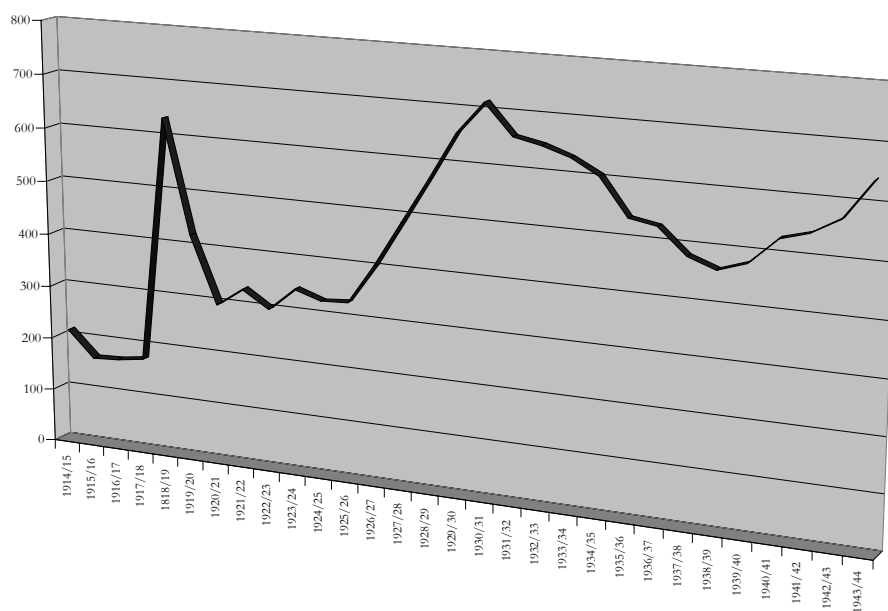
²⁶¹ Az 1920/21. tanévben a joghallgatóknak csupán 10,4, az 1930/31. tanévben 11,6, az 1940/41. tanévben pedig 10,7 %-a tanult Debrecenben. A középső adatra vö. MARTON, *A debreceni egyetem része...*, i. m., 26.

²⁶² KIRÁLY, i. m., 25-38. Király Sándor adatait visszaigazolják Marton Géza 1927-ben közölt adatai. Vö. MARTON, *Visszapillantás...*, i. m., 232.

Az alacsonyabb hallgatói összlétszámok kifejezetten előnyös következménye volt, hogy az egy professzorra eső joghallgatók aránya országos átlagban Debrecenben volt a legkedvezőbb: az 1914/15. és 1940/41. közötti tanévek adatait összegezve átlagosan 36 hallgató esett egy professzorra, (A tényleges arányok 12 és 55 között ingadoztak, az éppen katedrával rendelkező tanárok és a beiratkozott hallgatók számának függvényében.)

A hallgatói létszám, a beiratkozások száma egyébként nagyjában-egészében az országos tendenciáknak megfelelően ingadozott. Az alábbi ábra mutatja, hogy mikor voltak a mélypontok: míg az I. világháború alatt arányosan, addig a '20-as évek elején jóval nagyobb arányban csökkent a joghallgatók száma Debrecenben, mint országosan.

A hallgatói létszám ingadozása²⁶³

A 30-as évek az állandó csökkenés jegyében teltek, melynek okát a kar oktatói is kutatták. Legfontosabb tényezőkként az évtized közepén a következőket fogalmazták meg: a visszaesés egyik oka az 1915. évi alacsony születésszám. Másrészt az utóbbi években a Tiszántúlt – ahonnan a debreceni joghallgatók túlnyomó többsége kikerül – rendkívül kedvezőtlen gazdasági viszonyok jellemzik, és ezért egyre többeknek esik nehezebbé, egyre többeknek válik lehetet-

²⁶³ HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 182.

lenné az egyetemi tanulmányokkal járó tetemes költségek előteremtése. Harmadrészt a kar számára rendkívül károsnak tekintették, és a hallgatói létszám csökkenésének egyik fő okaként jelölték meg az „iparszerűleg” tevékenykedő vizsga-előkészítő jogi „szanatóriumok” működését. Mások ezt azzal egészítették ki, hogy a jogakadémiák jelentékeny hallgatóságot vonnak el Debrecentől. További ok volt az is, hogy a többi egyetemeken – nemcsak Budapesten, hanem Szegeden és Pécsen is – a diákszociális viszonyok jóval kedvezőbbek voltak, mint Debrecenben. Ugyanakkor a debreceni egyetem hallgatói többnyire az ország legszegényebb részéből származtak.²⁶⁴

További szempontot fogalmazott meg Marton Géza egy cikkében 1934-ben. Rámutatott arra, hogy a '20-as évek végén az alapvizsgákon a bukási arány Debrecenben volt a legmagasabb az egész országban. A három alapvizsga eredményeit véve 33,7 % volt a sikertelen vizsgák aránya (ugyanaz az arány Budapesten 31,9 %, Pécsen 31,3 %, és Szegeden csupán 22,9 % volt). Ugyanakkor a szigorlatok esetében az arányok Debrecenben voltak a legkedvezőbbek: a szigorlatoknak csak 15,9 %-a volt sikertelen, míg máshol ez jóval magasabb volt (Budapesten 39,2 %, Pécsen 22,6 %, Szegeden 24,2 %).²⁶⁵ Az adatokból az tűnik ki, hogy Debrecenben nagyon szigorúan vizsgáztattak, és ez a gyengébb képességű hallgatók elvándorlását (amit a szabályok ekkor lehetővé tettek) idézte elő. A Debrecenben maradó tehetségesek ezért már természetesen jobb szigorlati eredményeket produkáltak. Az elvándorlás nagy mértékére utal, hogy míg a joghallgatók 11,6 %-a tanult 1930/31-ben Debrecenben, a diplomát szerzettek aránya csak 3,8 % volt az országban szerzett összes (1139) jogi oklevélből. „*Vagyis a debreceni joghallgatók kétharmada más egyetem pecsétje alatt szerez magának diplomát.*”

„*Ismét eljutott tehát a debreceni jogtanítás a háborúelőtti állapothoz, mikor hallgatói jórésze más főiskolákon szerzett diplomákkal ment ki az életbe; – de akkor a java ment el az egyetemekre doktorátust tenni, a gyengéje maradt itthon az államvizsgálatokra; most meg a java marad itthon s a gyengéje vél magának másutt kedvezőbb feltételeket találhatni.*”²⁶⁶

Az elvándorlás valóban magas volt a '20-as évek végén és a '30-as évek elején: a távozási bizonyítványok viszonylag magas száma mutatja ezt. De a jelenséget (teljesen egybecsengően Marton szavaival) már korábban is észlelte az egyetem vezetése, hisz Pap Károly bölcsészprofesszor 1924/25. tanévi rektorsága idején felemlítette a problémát: „[...] *régóta divatos szokás, mely a könnyebb elhelyezkedés*

²⁶⁴ Bozóky és Szentpéteri Kun véleménye: *Kari-Jegyzőkönyv*, 1935/36. V. r. ü. (jan. 27.), idézi HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 183.; Vö. VARGA Zoltán, i. m., 70-72.

²⁶⁵ Ugyanezek a tendenciák és hasonló arányok mutatkoztak meg már a '20-as évek elején: ekkor kezdtek ugrásszerűen romlani az alapvizsga átlagok, és javulni a szigorlati mutatók. Vö. MARTON, *Visszapillantás...*, i. m., 237-238.

²⁶⁶ MARTON, *A debreceni egyetem része...*, i. m., 26.

vagy a könnyebb szigorlatozás reményében 2-3 egyetemet is összejárt a szemfüles diákkal [...] Valóban, főként joghallgatóink gyöngébb fajsúlyú eleme a VII-ik és a VIII-ik szemeszterben rendszerint Pécs és Szeged felé gravitál [...]”²⁶⁷

A helyzet oly súlyossá vált, hogy a kar a minisztertől kérte az átiratkozások korlátozását, de helyette végül a vizsgaeredmények javításával (a szigor enyhítésével) érte el az elvándorlás csökkentését.²⁶⁸

De térjünk vissza röviden egy másik fájó ponthoz, a „jogi szanatóriumok” kérdéséhez. A 20. századi hazai jogászképzés egyik jellemző vonása és állandóan támadott nagy rákfenéje az „*in absentia*” hallgatás volt: a hallgatók nagy többsége nem járt az előadásokra, igen sokan nem is tartózkodtak az egyetem székelyén. E „mezei jogászok” a vizsgákra a hírhedt „jogi szanatóriumok” (szemináriumok) párhetes magoltatása után készültek fel úgy-ahogy, doktori értekezésüket pedig megvásárolták, és a jogi karok e gyakorlattal szemben teljesen tehetetleneknek bizonyultak. A szanatóriumok a minél kevesebb idő alatt minél nagyobb eredmény elve alapján működtek. Egy ilyen szeminárium – 1927-28. tanévre kiadott prospektusa szerint – a kollokviumokra két hét alatt, alapvizsgára négy hét alatt, szigorlatra és államvizsgára öt hét alatt készítette fel. Minden fontosabb tanár előadásáról jegyzetet készítettek és ezeket ajánlották a vizsgákhoz történő felkészüléshez. (Például: az egyházjoghoz 47 oldalas, alkotmány és jogtörténethez 48 oldalas, közigazgatási joghoz 24 oldalas jegyzetet ajánlottak.) Országos szinten nyilvántartották, hogy a tanárok közül kik olvasnak rendszeresen katalógust és kik csak esetenként. Statisztikai anyagot gyűjtöttek az egyes előadókról, a vizsgák sikerességéről, s ahhoz a tanárhoz irányították a jelölteket, ahol kisebb volt a veszély: „*Ez idő szerint a legjobb és legkönnyebb Budapesten szigorlatozni, mert itt a nehezebb cenzorokat ki lehet kerülni, mert egy tárgyból többen is kérdeznek. De például Szegeden Tóthot, Pécsen Pázmányt nem lehet kikerülni, akik felettébb szigorú cenzorok. Debrecenben pedig a legnehezebb a szigorlatozás kivétel nélkül minden tárgyból.*”²⁶⁹

A szigorlatoknál, a doktori cím megszerzésénél maradván nem tudjuk, hogy a jogi karra beiratkozottak milyen arányban zárták sikeres szigorlattal tanulmányukat. A fennebb említett elvándorlás mellett jelentősen befolyásolhatta ezt a lemorzsolódás, melynek mértékéről nincsenek adatok. Csak hozzávetőleges és korántsem biztosan korrekt becslésekbe bocsátkozhatunk ebben a vonatkozásban. Ha abból az ideális helyzetből indulunk ki, hogy az 1914/15 és 1946/47 közötti joghallgatói létszámban (14.999) minden joghallgató 4-szer jelenik

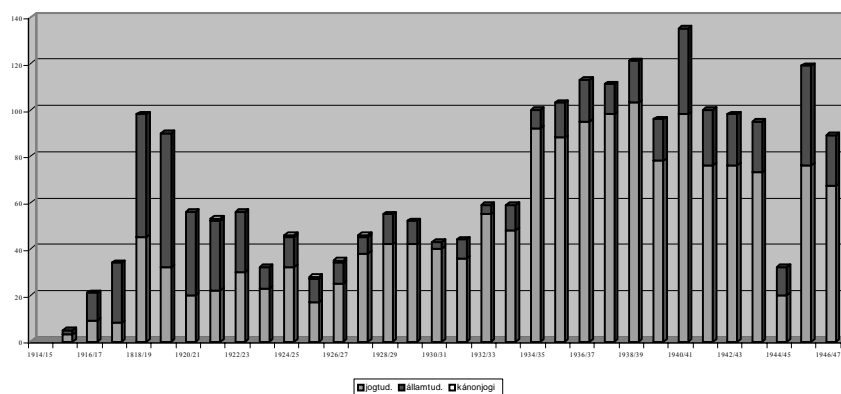
²⁶⁷ Pap Károly irodalomprofesszor szavai. Vö. *ÉK.* 1924/25., 106-107.; Idézi MUDRÁK, *i. m.*, 138.

²⁶⁸ A kar kéri az átiratkozások korlátozását: *ÉK.* 1932/33., 242. *ET-Jegyzőkönyv*, 1932/33. II. r. ü. (nov. 14.) 85.

²⁶⁹ Egri Érseki Levéltár. *Lycæi Facultas Justidicia 1923-1932.*, 410/1927. Vö. PETŐ, *i. m.*, 103.

meg, hiszen mindenki elvileg négyéves képzésben vett részt, akkor minimum 3.750 individuummal kell számolnunk. Ugyanakkor 1.605 jogtudományi, 612 államtudományi és 7 kánonjogi jogszigorlót ismerünk.²⁷⁰ Közöttük – igaz csekély számban – voltak olyanok, akik két doktori címet is szereztek, ez tehát valamivel csökkenti a doktori címet szerzettek maximális 2224-es számát. Mindent összevetve – valószínűleg alulbecsülve a valóságot – azt mondhatjuk, hogy a jogi karra beiratkozott hallgatók közül közel 45-50 % nem fejezte be szigorlattal tanulmányait, tehát igen nagy lehetett a lemorzsolódás.

. ábra. A oklevelek jellege (1915/16-1948/47)²⁷¹

Tovább színesíti a képet, hogy a kor szabályaihoz igazodva a jogakadémiákat abszolválók csak az egyetemeken szigorlatozhattak és szerezhettek doktori címet. A Magyary-féle tervezet ezt a lehetőséget el akarta törölni, vagyis a jogakadémiát végzetteket el akarta zárni a jog- vagy államtudományi doktorátus megszerzésétől. Bár a vallás- és közoktatásügyi miniszter jogakadémiákról szóló 1933-as rendelete nem törölte el a jogakadémiát végzettek doktorálási jogát, de szigorított a feltételein. Megszabta, hogy egy adott jogakadémián végzett hallgató mely egyetemen tehet szigorlatot. Az egrieknek Pécsre, a kecskemétieknek Budapestre, a miskolciaknak Debrecenbe kellett menniük. Elrendelték továbbá, hogy a hallgatók csak abban az intézményben tehetik le vizsgáikat, amelybe eredetileg beiratkoztak. Ezzel nemcsak a jobbára eddig is inkább elméleti lehetőségként élő jogakadémiákról egyetemre történő átiratkozást tiltották meg, de a gyengébb, esetleg bukott tanulóknak az egyetemektől a jogakadémiák felé való áramlását is lezárták. Így stabilizálták a vidéki egyetemek helyzetét is, ahol

²⁷⁰ HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 187.

²⁷¹ Forrás: HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 187-188.

visszatérő panasz volt, hogy hallgatóik egy része egy-két félév lehallgatása után átiratkozik a budapesti egyetemre.²⁷²

A jogakadémiákról érkező jogszigorlók száma tehát tovább csökkentette a tanulmányaikat végig Debrecenben abszolváló, a doktori címet is helyben szerző joghallgatók arányát.

A korban egyébként a debreceni jogszigorlók a jogtudományi és az államtudományi képzés közül rendszerint csak az egyiket szerezték meg. Ha valaki mindkettőt megszerezte, akkor ez egymás után történt. 1922-ig az államtudományi képzést részesítették előnyben, utána azonban jelentős mértékben eltolódott az arány a jogtudományi doktori címek felé. Kánonjogi doktorátus viszont mindössze hétszer fordult elő a kar történetében. Ezek közül az egyik egy izraelita felekezetű kérelmező honosított diplomája volt.²⁷³

A diplomák minősítését („*summa cum laude*”, „*cum laude*” és „*rite*”) csak az 1937/38. tanévben vezették be, a Pázmány Péter Tudományegyetem indítványára. A rendelkezésre álló – valószínűleg nem teljesen pontos – adatok szerint a minősítés ezután az esetek többségében „*rite*” volt. Az is feltűnő, hogy az államtudományi oklevelek általában rosszabb eredményűek voltak,²⁷⁴ ami alátámasztja a „kis doktori” cím devalvált tekintélyéről a korban kialakult vélekedést.

8. kép - Kitüntetéses doktoravatás 1938. december 15-én.

A kép jobb oldalán két jogász: Pagonyi Jenő és a későbbi római jogász professzor Brósz Róbert.

²⁷² MOL. K. 636. 557. csomó. PETŐ, *i. m.*, 121.

²⁷³ HOLLÓSI, *A debreceni...*, *i. m.*, 187.

²⁷⁴ HOLLÓSI, *A debreceni...*, *i. m.*, 188.

Az 1928/29. tanév II. félévére vonatkozó adatok alapján szembeűnő, hogy a joghallgatók 37 %-a Debrecenből (167 fő) és Hajdú, valamint Bihar megyéből (19+16 fő); 17 %-a Nyíregyházáról (28 fő) és Szabolcs valamint Szatmár megyéből (49+16 fő); 10 %-a pedig Budapestről (43 fő) és Pest megye (14 fő) más településeiről jelentkezett a tudományegyetemre.²⁷⁵ Budapestről ekkoriban azért érte meg ingázni, mert a hallgatók így a tanárok tudta nélkül vállalhattak munkát, s csak a vizsgákra jártak le Debrecenbe.

Az arányok alig változtak az 1934/35-ös tanévben, midőn szűleik lakhelye szerint a debreceni joghallgatók csaknem 44 %-a Hajdú és Bihar (216+28 fő), közel 21 %-a pedig Szabolcs és Szatmár megyéből (97+18 fő) származott. Budapest és Pest megye (26+17 fő) aránya azonban visszaesett a korábbiakhoz képest (közel 8 %), igaz Jász-Nagykun-Szolnok megye részesedése jelentősen megnőtt (több mint 7 %). Összességében megállapítható, hogy a kar már ekkoriban is regionális hatókörrel rendelkezett.²⁷⁶ A debreceni lakóhelyűek aránya 33 % volt. Ebben az évben egyébként az egyetem debreceni lakhelyű hallgatóinak 45 %-a (178 fő) jogásznak tanult (míg az orvostan- és bölcsészhallgatóknál ez az arány mindössze 25-25 % tett ki.)²⁷⁷

A hallgatók származás szerinti megoszlására is meglehetősen töredékes adataink vannak (az I. világháború idejéből, az 1920/21. tanévből, és az 1933/34. tanévtől 1940-ig). Mindegyik kimutatásból az tükroződik, hogy a joghallgatók nagy része tisztviselő; tanár és lelkész; kiskereskedő, kisiparos és kisvállalkozó gyermeke volt. Alig volt számottevő a nagykereskedő, nagyvállalkozó és nagybirtokos, illetve a munkás apától származó joghallgatók száma. A debreceni joghallgatók tehát elsősorban a középosztályból, inkább az alsó középosztályból származtak.²⁷⁸ Ezt a helyzetet konzerválta a kor diáktámogatási rendszere, hiszen a köztisztviselői egész és fél tandíjmentességen, a köztisztviselői szigorlati díjkedvezményen, a köztisztviselői ösztöndíjon, majd az ezen ösztöndíjat pótló segélyen keresztül a jogi felsőoktatásban az egyébként is stabil bázist szilárdította tovább.²⁷⁹

Fontos ugyanakkor megjegyeznünk, hogy Debrecenben a joghallgatók éltek az egyetemisták közül a legjobb életkörülmények között. Erre abból lehet következtetni, hogy az 1934/35-ös tanév adatai szerint őik igényeltek legkevésbé támogatást az egyetemtől: leginkább tandíj- és vizsgadíj-támogatást kértek, étkezési támogatást pedig az országos átlagnál is kisebb arányban igényeltek. Mind-

²⁷⁵ HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 195.

²⁷⁶ KIRÁLY, i. m., 112.

²⁷⁷ KIRÁLY, i. m., 125.

²⁷⁸ HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 191.; Varga Zoltán az 1935/36. tanév adatait hozza. Vö. VARGA Zoltán, i. m., 66-67.

²⁷⁹ A segélyezési rendszerre részletesen vö. HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 201-221.

azonáltal a debreceni joghallgatók szegényebbek voltak, mint az ország többi jogi karának hallgatói,²⁸⁰ amint arra éppen ebben az időben már Szentpéteri Kun Béla is utalt, mint „versenyhátrányra” a többi jogi karral szemben.²⁸¹ Szintén a joghallgatók jobb szociális körülményeire utal, hogy míg 1934/35-ben a debreceni egyetemisták 4,2 %-a kapott állami ösztöndíjat, addig a joghallgatóknak csak 1,8 %-a (10 fő) részesült ilyenben. Más (egyetemi, törvényhatósági) ösztöndíjban még két joghallgató részesült, de ezzel a szerény támogatási aránnyal (2,2 %) is a debreceniek voltak az ösztöndíjjal leginkább támogatott joghallgatók az országban.²⁸²

Úgy tűnik egyébként, hogy a '30-as évek közepén országos viszonylatban is a joghallgatók szociális körülményei voltak a legmegnyugtatóbbak, bár közöttük a debreceniek voltak a legnehezebb helyzetben.

A hallgatók vallási megoszlásával kapcsolatban sem áll rendelkezésre teljes adatsor a II. világháború előtti időkről.²⁸³ Minden rendelkezésre álló adat szerint a reformátusok kimagasló arányt képviseltek. A '30-as évek elején érdekes az izraelitáknak a római katolikusokét is elérő, sőt néha meghaladó száma, ami a *numerus clausus* elnéző kezelését igazolja a debreceni egyetemen és a jogi karon.²⁸⁴ Marton szerint ekkoriban a joghallgatók 42 %-a volt református, 30 %-a római és görög katolikus, 4%-a evangélikus és 24 %-a izraelita.²⁸⁵

Az 1934/35-ös tanévben a joghallgatók (543 fő) fele református vallású volt, míg a katolikusok aránya 30, az izraelita vallásúaké pedig 16 %-os (90 fő) volt. Utóbbiak aránya ekkor kétszerese a budapesti és a szegedi jogi kari arányoknak és a debreceni bölcsészkarénak is.²⁸⁶ Egyébként a vidéki egyetemeken az izraelita vallású hallgatók beiratkozására a korban sokkal nagyobb esély volt, mint Budapesten. Épp ezért a zsidó fiatalok jó része a vidéki egyetemeken folytatta

---

²⁸⁰ KIRÁLY, *i. m.*, 275.

²⁸¹ Lásd fennebb.

²⁸² A bölcsészhallgatók 13,4 %-a, a teológusok 5,4 %-a valamint az orvostanhallgatók 4,7 %-a részesült valamilyen ösztöndíjban. KIRÁLY, *i. m.*, 294. és 297.

²⁸³ HOLLÓSI, *A debreceni...*, *i. m.*, 197. A '20-as évek második felében az évkönyvek konfessionális kimutatást csak az oklevelet szerzettekről közölnek, 1945 októberében pedig a beiratkozók vallás szerinti nyilvántartását a vallás- és közoktatásügyi miniszter eltörölte.

²⁸⁴ A zsidó hallgatók aránya országosan 1917/18-ban érte el a tetőpontját, amikor a magyar felsőoktatásban tanulók 40 %-a volt zsidó származású. Vö. BIHARI Péter, *Lövészárkok a háború országban: Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első világháború Magyarországon*, Budapest, 2008. 157.; KEREPSZKI Róbert, *A Turul Szövetség országos és debreceni szervezete (1914-1945)*, Disszertáció, 2009, DE BTK, 33.

²⁸⁵ MARTON, *A debreceni egyetem része...*, *i. m.*, 26.

²⁸⁶ KIRÁLY, *i. m.*, 92-93.

tanulmányait: a pécsi és debreceni egyetemeken 15-20 % volt az arányuk, sőt egyes karokon – mint láttuk – még ennél is magasabb arányban voltak jelen.²⁸⁷

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a joghallgatók toleránsak lettek volna. A '20-as és '30-as években a joghallgatók is aktív részesei voltak ugyanis azoknak a megmozdulásoknak, amelyek a zsidó hallgatók egyetemekről való kiszorítását célozták. Így 1923. március 19-ről arról maradt fenn híradás, hogy joghallgatók tüntettek a zsidó származású hallgatók felvétele ellen.²⁸⁸ 1928. október 24-én nagyszabású demonstrációra került sor, amelynek során a közbiztonságot fenyegető egyetemisták a *numerus clausus* mellett, a zsidóság és Klebelsberg miniszter ellen tüntettek, és benyomultak a Református Kollégium udvarára. A rendőrség körülvette az épületet. A másnap igazoltatott 123 hallgató többsége orvostanhallgató és jogász volt (előbbi 40, utóbbi 57 fő), kisebb részük bölcsész (16-an). A zavargások napjaiban ekkor mintegy 15-20 izraelita egyetemistát ért kisebb-nagyobb inzultus.²⁸⁹

Az 1928. októberi tüntetések után néhány nyugodtabb év következett, köszönhetően az Egyetemi Tanács intézkedéseinek és annak, hogy a Turul Szövetséghez tartozó bajtársi egyesületek is törekedtek a rendet fenntartani, annak ellenére, hogy a végzett hallgatók egyre kilátástalanabb egzisztenciális helyzetbe kerültek az elhelyezkedési nehézségek miatt. A jogászok Werbőczy Bajtársi Egyesületének 1929/30-as jelentése így szól: „*figyelő szemmel örködtünk azon is, hogy a bajtársak ne az izgatók és légvárakat építők, fantaszták elhajlásai után induljanak. Higgadt mérsékellet, megfontolást hirdettünk minden kérdésben és igyekeztünk nem érzelmeink alapján mérlegelni az ifjúságot érintő problémákat. Hála a fegyelemnek és az összetartásnak, a fakultásunkon semmi néven nevezendő zavargás vagy rendbontás nem volt. Azonban mindig méltósággal és higgadt önmérséklettel utasítottunk vissza mindennemű provokációt.*”²⁹⁰

1932 őszén azonban ismét fellángoltak az indulatok. A tűzfészek a jogi karon volt, hiszen bár az okok szerteágazóak voltak, de a kiváltó szikra az elhíresült „kutyá-ügy” volt: november 14-én Marton Géza elsőéveseknek tartott előadása előtt valaki egy kutyát vitt be a tanterembe, ami miatt a jogászprofesszor felháborodottan távozott, és az óra elmaradt. A félresikerült diákcsíny miatt a keresztény hallgatók küldöttsége Marton professzor előtt a zsidó hallgatókra hárította a felelősséget, és bár az igazi tettes soha nem került elő,²⁹¹ mindez elég

²⁸⁷ LAKY, *i. m.*, 56.

²⁸⁸ GAZDAG István, *Debrecen város történeti kronológiája IX. 1921-1925*, Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XX. (1993), 192. o.

²⁸⁹ KEREPESZKI, *A Turul...*, *i. m.*, 233-234.

²⁹⁰ *A Werbőczy Bajtársi Egyesület működése az 1929/30. tanévben*, ÉK., 1929/30., 378-382. Idézi KEREPESZKI, *A Turul...*, *i. m.*, 238.

²⁹¹ *ET-Jegyzőkönyv*, 1932/33. III. rk.ü. (nov. 16.) 125.

volt ahhoz, hogy újra szikrát kapjon a zsidó hallgatókkal szembeni ellenszenv. Utcai tüntetések, a zsidó hallgatók (köztük nők) zaklatása, könyvtárból való kiűzése borzolta fel a város közvéleményét.²⁹²

9. kép - Werbőczy Bajtársi Egyesület dísztáborozása 1937. december 5-én.
Az első sor közepén Szádeczky-Kardoss és Kováts professzorok.

1933 végén még ennél is súlyosabb incidensek történtek, és a '30-as évek második felében is gyakran előfordultak olyan antiszemita megmozdulások Debrecenben, amelyekben a joghallgatók bajtársi egyesülete is részt vett, melynek akkor már a joghallgatók többsége tagja volt.²⁹³ A „Haza, becsület, szabadság” jelszó alatt a '20-as évek első felében zászlót bontó Werbőczy Bajtársi Egyesület tagjait öntudatos magyarokká és az újragesztett Magyarország méltó harcosává és értékes polgáraivá kívánta nevelni. Az egyesület igyekezett a tanári kart is bevonni a rendezvényeibe: Kováts Andor, Haendel Vilmos és Nizsalovszky Endre után a '30-as évek második felében patrónusává avatta Szádeczky-Kardoss Tibort és Zachár Gyulát is. A militarista minták alapján szerveződő egyesület elsősorban vitaesteket és előadásokat szervezett nem csak a hallgatóságnak, hanem vidéken is. De alapítottak kölcsönkönyvtárat és jegyzetkiadó társaságot is. Testületileg léptek fel az egyetemi és városi ünnepeken, a '20-as évek végétől közösen rendezték meg a jogászbált az Egyetemi Kör Jogász Szakosztályával.²⁹⁴

²⁹² KEREPESZKI, *A Turul...*, i. m., 240-241.

²⁹³ Az 1924/25-ös tanévben, a debreceni Turul-kerület kialakulásának elején, a jogi karon a hallgatók 38%-a volt tagja a Werbőczy Bajtársi Egyesületnek. Vö. KEREPESZKI, *A Turul...*, i. m., 256.; HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 224-225.

²⁹⁴ HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 225.

Ez utóbbi szervezet 1916-tól létezett és elsősorban kulturális jellegű rendezvényekkel, valamint sportversenyek szervezésével tette kellemesebbé az egyetemi életet, részt vett a diáksegélyezés megszervezésében és tagjai általában távol maradtak a zavargásoktól. 1938-ban helyébe a Jogász Ifjúsági Egyesület lépett, aminek elnöke és alelnöke a későbbi *Sub Auspiciis Gubernatoris* doktorrá avatott ifj. Bacsó Jenő és ifj. Vásáry István lettek. A jogászbálok megszervezése, segélyezés és szeminárium-jellegű önképző foglalkozások megszervezése említhető a viszonylag rövid életű szervezet tevékenységi körei között.²⁹⁵

Az itt kiemelt néhány mozzanat (és kép) is arról árulkodik, hogy a fennebb említett nehéz körülmények, a hallgatói élet viszonylagos túlpolitizáltsága és a tanulással járó kööttségek mellett is meglehetősen kellemes éveket tölthettek el a Debreceni Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán a joghallgatók.

10. kép - Jogászbál 1935. január 18-án.

Harminchat tanév, harminc professzor és több ezer hallgató. A debreceni jogi kar történetének első szakaszában – a Kollégium jogakadémiájának örökébe lépve – meghatározó regionális szerepet töltött be az ország felsőoktatásában, jelentősen hozzájárult a magyar jogtudomány fejlődéséhez és naprakész ismeretekkel rendelkező szakembereket bocsátott a hazai igazságszolgáltatás és közigazgatás rendelkezésére. Tradíciókat épített, szellemiséget közvetített és örökséget hagyott.

Más korban, hasonló és különböző nehézségekkel küzdve, nem lehet ezeknél több feladata és reménye egyetlen 21. századi jogi karnak sem hazánkban.

---

²⁹⁵ HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., 222-223. és 226-227.

FÜGGELÉK

Professzorok és szakelődök a Jog- és Államtudományi Karon²⁹⁶

Büntetőjog

Dr. haraszti Bernolák Nándor ny. r. tanár	1914. VIII. 26. – 1920. VI. 15.
<i>Dr. Teghze Gyula ny. r. tanár (helyettes)</i>	1920. IX. 1. – 1923. VIII. 13.
Dr. Kováts Andor ny. r. tanár	1923. VIII. 13. – 1942. II. 5.(†)
<i>Dr. Bacsó Jenő ny. r. tanár (helyettes)</i>	1942. II. 13. – 1943. III. 25.
Dr. Hacker Ervin ny. r. tanár	1943. III. 20. – 1945. XII. 27.(†)
<i>Dr. Fehértai Gyula (helyettes)</i>	1944. XII. 4. – 1945. II. 28.
<i>Dr. Flachbarth Ernő ny. r. tanár (helyettes)</i>	1945. III. 1. – 1946. I. 31.
<i>Dr. pilismaróti Bozók Ferenc ny. r. tanár (helyettes)</i>	1946. II. 28. – 1947. V. 3.
Dr. devecseri Schultheisz Emil ny. r. tanár	1947. V. 3. – 1949. VIII. 31.

Magyar és osztrák magánjog

Dr. Tóth Lajos ny. r. tanár	1914. VIII. 26. – 1936. XI. 25.(†)
<i>Dr. Marton Géza ny. r. tanár (helyettes)</i>	1936. IX. 29. – 1937. VI. 30.
<i>Dr. Szentpéteri Kun Béla ny. r. tanár (helyettes)</i>	1936. IX. 29. – 1937. VI. 30.
Dr. Zachár Gyula ny. r. tanár	1937. VI. 30. – 1945. V. 30.
<i>Dr. Miszti Károly (helyettes)</i>	1944. XII. 4. – 1945. II. 28.
<i>Dr. Szelebló Zoltán ny. r. tanár (helyettes)</i>	1945. III. 1. – 1946. VII. 12.
Dr. pusztarádóczi Dezső Gyula ny. r. tanár	1946. VII. 12. – 1949. VIII. 31.

Kereskedelmi és váltójog

Dr. krasznarécsei Mártonffy Marcel ny. r. tanár	1914. VIII. 26. – 1923. III. 1.
<i>Dr. Bacsó Jenő ny. r. tanár (helyettes)</i>	1923. IX. 1. – 1925. I. 10.
Dr. Marton Géza ny. r. tanár	1925. I. 10. – 1927. X. 8.
<i>Dr. Bacsó Jenő ny. r. tanár (helyettes)</i>	1927. XI. 23. – 1930. VIII. 9.
Dr. Nizsalovszky Endre ny. r. tanár	1930. VIII. 9. – 1934. VII. 18.
<i>Dr. Bacsó Jenő ny. r. tanár (helyettes)</i>	1932. I. 29. – 1932. VI. 30.
<i>Dr. Bacsó Jenő ny. r. tanár (helyettes)</i>	1934. IX. 10. – 1937. VI. 30.

²⁹⁶ Az összeállítás alapját képező munka: MUDRÁK József, *Szemináriumok, intézetek, klinikák vezetői és szakelődök a debreceni tudományegyetemen (1914-1950)*, Gerundium: Egyetemtörténeti Közlemények, (2010/1), 127-134. 1949 előtt egy-egy kar egyszemélyes tanszékekből állott, egy professzor maga volt a tanszék (azaz költségvetési állás). A jogi karon szinte kezdetektől adott volt a 13 tanszék, új alapításának igénye ugyan többször felmerült, de sohasem valósult meg. Olyan tárgyak esetén, melyek nem voltak egy már létező tanszékhez rendelve, a szakelődői rendszer szolgált megoldásul: ha az adott tantárgy előadására akadt helyben képzett szakember, a kar megválaszthatta őt szakelődónak, aki helyi pénzből kapta a tiszteletdíját. Mint látható a szakelődök jelentős része a jogi kar, vagy valamelyik másik egyetemi kar oktatói közül került ki.

<i>Dr. Zachár Gyula ny. r. tanár (helyettes)</i>	1937. IX. 3. – 1939. XI. 16.
<i>Dr. Szelehlo Zoltán ny. r. (1940. X. 19-ig ny. rk.) tanár (helyettes)</i>	1939. XI. 16. – 1944. X. 5.
<i>Dr. Szabó Miklós ügyvéd (helyettes)</i>	1944. XII. 4. – 1945. II. 28.
<i>Dr. Fehértai Gyula ügyvéd (helyettes)</i>	1945. III. 1. – 1945. IV.
<i>Dr. Szelehlo Zoltán ny. r. tanár (helyettes)</i>	1945. IV. – 1947. III. 11.
<i>Dr. Kauser Lipót ny. r. tanár</i>	1947. III. 11. – 1949. VIII. 31.

Perjog

<i>Dr. Bacsó Jenő ny. r. tanár</i>	1914. VIII. 26. – 1948. VI. 30.
<i>Dr. Szabó Miklós ügyvéd (helyettes)</i>	1944. XII. 4. – 1945. III. 31.
<i>Dr. Blaskovits Zoltán törvényszéki bíró (helyettes)</i>	1945. IV. 1. – 1946. V. 18.
<i>Dr. Bacsó Jenő nyug. ny. r. tanár (helyettes)</i>	1948. IX. 1. – 1949. VI. 30.

Közjog

<i>Dr. Jászi Viktor ny. r. tanár</i>	1914. VIII. 26. – 1915. II. 25.(†)
<i>Dr. Kiss Géza ny. r. tanár (helyettes)</i>	1915. III. 3. – 1917. VI. 30.
<i>Dr. barabási Kun József ny. r. tanár</i>	1917. VIII. 13. – 1938. VI. 30.
<i>Dr. szepesváraljai Haendel Vilmos ny. r. tanár (helyettes)</i>	1938. IX. 1. – 1943. XI. 11.
<i>Dr. iglói Szontagh Vilmos ny. r. tanár (helyettes)</i>	1943. XI. 11. – 1944. X. 5.
<i>Dr. Szentpéteri Kun Béla ny. r. tanár (helyettes)</i>	1944. XII. 4. – 1945. II. 28.
<i>Dr. Flachbarth Ernő ny. r. tanár (helyettes)</i>	1945. III. 1. – 1945. VI. 30.
<i>Dr. iglói Szontagh Vilmos ny. r. tanár (helyettes)</i>	1945. IX. 1. – 1948. XII. 31.
<i>Dr. Kauser Lipót ny. r. tanár (helyettes)</i>	1949. I. 1. – 1949. VI. 30.

Politika

<i>Dr. szepesváraljai Haendel Vilmos ny. r. tanár</i>	1915. VII. 28. – 1944. X. 5.
<i>Dr. pilismaróti Bozóky Ferenc ny. r. tanár (helyettes)</i>	1943. XI. 11. – 1944. IV. 1.
<i>Dr. Szentpéteri Kun Béla ny. r. tanár (helyettes)</i>	1943. XI. 11. – 1944. IV. 1.
<i>Dr. Blaskovits Zoltán (helyettes)</i>	1944. XII. 4. – 1945. II. 28.
<i>Dr. Juhász Nagy Sándor (helyettes)</i>	1945. III. 1. – 1945. VII. 20.
<i>Dr. Juhász Nagy Sándor ny. r. tanár</i>	1945. VII. 20. – 1946. V. 10.(†)
<i>Dr. Szádeczky-Kardoss Tibor ny. r. tanár (helyettes)</i>	1946. V. 14. – 1948. XII. 31.
<i>Dr. Vas Tibor szakelőadó (helyettes)</i>	1949. I. 1. – 1949. VI. 30.

Közigazgatás és pénzügyi jog

<i>Dr. szentkirálysabadjai Márffy Ede ny. r. (1918. I. 26-ig ny. rk.) tanár</i>	1914. VIII. 26. – 1934. VII. 18.
<i>Dr. Jászi Viktor ny. r. tanár (helyettes) (közigazgatás)</i>	1914. X. 14. – 1915. II. 25.(†)
<i>Dr. Illyefalvy Vitéz Géza ny. r. tanár (helyettes) (közigazgatás)</i>	1915. III. 3. – 1917. I.
<i>Dr. Kovács Gábor ny. r. tanár (helyettes) (pénzügyi jog)</i>	1914. X. 14. – 1917. I.
<i>Dr. szepesváraljai Haendel Vilmos ny. r. tanár (helyettes) (közigazgatás)</i>	1934. IX. 10. – 1938. VI. 30.
<i>Dr. Baranyai Béla ny. r. tanár (helyettes) (pénzügyi jog)</i>	1934. IX. 10. – 1935. VI. 30.
<i>Dr. pilismaróti Bozóky Ferenc ny. r. tanár (helyettes) (pénzügyi jog)</i>	1935. IX. 1. – 1940. X. 19.
<i>Dr. Szentpéteri Kun Béla ny. r. tanár (helyettes) (közigazgatás)</i>	1938. IX. 9. – 1940. X. 19.

Dr. iglói Szontagh Vilmos ny. r. tanár	1940. X. 19. – 1948. XII. 31.
<i>Dr. Zöld József helyettes polgármester (helyettes) (közigazgatás)</i>	1944. XII. 4. – 1945. II. 28.
<i>Dr. Pásztor József vm. aljegyző (helyettes) (pénzügyi jog)</i>	1944. XII. 4. – 1945. IV. 11.
<i>Dr. Pásztor József vm. aljegyző (helyettes) (közigazgatás)</i>	1945. III. 1. – 1945. IV. 11.
<i>Dr. pilismaróti Bozóky Ferenc ny. r. tanár (helyettes) (közigazgatás)</i>	1945. IV. 11. – 1945. VI. 28.
<i>Dr. Szádeczky-Kardoss Tibor ny. r. tanár (helyettes) (pénzügyi jog)</i>	1945. IV. 11. – 1945. VI. 28.
<i>Dr. Kauser Lipót ny. r. tanár (helyettes) (közigazgatás)</i>	1949. I. 1. – 1949. VI. 30.
<i>Dr. pilismaróti Bozóky Ferenc ny. r. tanár (helyettes) (pénzügyi jog)</i>	1949. I. 1. – 1949. VI. 30.

Jogbölcsélet és nemzetközi jog

Dr. Teghze Gyula ny. r. tanár	1914. VIII. 26. – 1937. VI. 30.
<i>Dr. Teghze Gyula nyug. ny. r. tanár (helyettes)</i>	1937. IX. 1. – 1937. XI. 26.
<i>Dr. Kováts Andor ny. r. tanár (helyettes)</i>	1937. XI. 26. – 1938. II. 28.
<i>Dr. Baranyai Béla ny. r. tanár (helyettes)</i>	1938. III. 10. – 1940. X. 19.
Dr. Flachbarth Ernő ny. r. tanár	1940. X. 19. – 1949. VIII. 31.
<i>Dr. Tamásy Jenő (helyettes)</i>	1944. XII. 4. – 1945. III. 11.

Jogfilozófia

<i>Dr. Flachbarth Ernő ny. r. tanár (helyettes)</i>	1947. IX. 1. – 1948. X. 12.
<i>Dr. Vas Tibor magántanár (helyettes)</i>	1948. X. 12. – 1949. II. 11.
Dr. Vas Tibor ny. r. tanár	1949. II. 11. – 1949. VIII. 31.

Egyházjog

Dr. (1919. IX. 1-től Szentpéteri) Kun Béla ny. r. tanár	1914. VIII. 26. – 1946. XII. 1.
<i>Dr. Szentpéteri Kun Béla nyug. ny. r. tanár (szakelőadóként)</i>	1946. XII. – 1949. I. 31.
<i>Dr. Sztéhló Zoltán ny. r. tanár (helyettes)</i>	1949. II. 1. – 1949. VI. 30.

Római jog

Dr. Kiss Géza ny. r. tanár	1914. VIII. 26. – 1920. VI. 24.
<i>Dr. Bacsó Jenő ny. r. tanár (helyettes)</i>	1919. VI. 5. – 1921. X. 11.
Dr. Marton Géza ny. r. tanár	1921. X. 11. – 1925. I. 10.
<i>Dr. Marton Géza ny. r. tanár (helyettes)</i>	1925. II. 10. – 1925. VI. 30.
<i>Dr. Bacsó Jenő ny. r. tanár (helyettes)</i>	1925. IX. 1. – 1927. VI. 30.
<i>Dr. Marton Géza ny. r. tanár (helyettes)</i>	1927. IX. 1. – 1927. XI. 1.
Dr. Marton Géza ny. r. tanár	1927. X. 8. – 1937. VI. 30.
<i>Dr. Bacsó Jenő ny. r. tanár (helyettes)</i>	1937. IX. 3. – 1938. VI. 30.
Dr. Sztéhló Zoltán ny. r. (1940. X. 19-ig ny. rk.) tanár	1938. VII. 28. – 1949. VIII. 31.
<i>Dr. Tamásy Jenő (helyettes)</i>	1944. XII. 4. – 1945. III. 22.

Jogtörténet

Dr. Iványi Béla ny. r. (1917. IX. 10-ig ny. rk.) tanár	1914. VIII. 26. – 1927. II. 8.
<i>Dr. Kun Béla ny. r. tanár (helyettes)</i>	1914. X. 14. – 1916. III.
<i>Dr. Szentpéteri Kun Béla ny. r. tanár (helyettes)</i>	1927. II. 1. – 1927. X. 14.

Dr. Baranyai Béla ny. r. tanár	1927. X. 14. – 1945. II. 3.(†)
<i>Dr. Szentpéteri Kun Béla ny. r. tanár (helyettes)</i>	1944. XII. 4. – 1946. XII. 1
<i>Dr. Flachbarth Ernő ny. r. tanár (helyettes)</i>	1946. XII. 1.(?) – 1949. VI. 30.

Közgazdaságtan és pénzügytan

Dr. Kovács Gábor ny. r. tanár	1914. VIII. 26. – 1918. VIII.
<i>Dr. Illyefalvy Vitéz Géza ny. r. tanár (helyettes)</i>	1918. IX. 25. – 1922. I. 12.
Dr. Illyefalvy Vitéz Géza ny. r. tanár	1922. I. 12. – 1931. VIII. 2.(†)
<i>Dr. pilismaróti Bozóky Ferenc ny. r. tanár (helyettes)</i>	1931. IX. 9. – 1935. VII. 6.
Dr. Szádeczky-Kardoss Tibor ny. r. (1937. VI. 30-ig ny. rk.) tanár	1935. VII. 6. – 1949. VIII. 31.
<i>Dr. Blaskovits Zoltán (helyettes)</i>	1944. XII. 4. – 1945. III. 29.

Statisztika és gyakorlati közgazdaságtan

Dr. Illyefalvy Vitéz Géza ny. r. tanár	1914. VIII. 26. – 1922. I. 12.
<i>Dr. Illyefalvy Vitéz Géza ny. r. tanár (helyettes)</i>	1922. II. 21. – 1922. X. 3.
Dr. pilismaróti Bozóky Ferenc ny. r. (1924. XI. 15-ig ny. rk.) tanár	1922. X. 3. – 1949. VIII. 31.
<i>Dr. Blaskovits Zoltán (helyettes)</i>	1944. XII. 4. – 1945. IV. 5.

Szakelőadók

Államháztartás- és pénzügyi szakelőadó

Dr. Jászi Viktor ny. r. tanár	1914. IX. 30. – 1915. I. 25.(†)
nagysolymosi Koncz Aurél számvevőszéki számvizsgáló	1915. IX. 1. – 1918. VI. 30.
Dr. szentkirályszabadjai Márfy Ede ny. r. tanár	1918. VII. 1. – 1934. VI. 30.
Dr. Baranyai Béla ny. r. tanár	1934. IX. 10. – 1935. VI. 30.
Dr. Szádeczky-Kardoss Tibor ny. r. (1937. VI. 30-ig ny. rk.) tanár	1935. IX. 9. – 1944. X. 5.
<i>Dr. Mátai Imre (helyettes)</i>	1944. XII. 4. – 1945. II. 28.
Dr. Szádeczky-Kardoss Tibor ny. r. tanár	1945. III. 1. – 1949. VI. 30.

Törvényszéki orvostan szakelőadó

Dr. Tüdös Kálmán tiszti főorvos	1915. II. 1. – 1919. VIII. 22.
Dr. Orsós Ferenc ny. r. tanár	1919. II. 1. – 1936. II. 8.
Dr. Jankovich László ny. r. tanár	1937. IX. 1. – 1944. X. 5.
Dr. Ökrös Sándor adjunktus, c. ny. rk. tanár	1945. IX. 1. – 1948. VI. 30.

Közegészségtan szakelőadó

Dr. Verzár Frigyes ny. r. tanár	1919. II. 1. – 1919. VI. 30.
Dr. Tüdös Kálmán tiszti főorvos	1919. IX. 26. – 1928. IV. 25.(†)
Dr. Belák Sándor ny. r. tanár	1928. IX. 1. – 1932. IX. 30.

Dr. Neuber Ede ny. r. tanár 1933. IX. 1. – 1935. VI. 30.

Törvényszéki elmekórtan szakelőadó

Dr. Benedek László ny. r. tanár 1922. II. 1. – 1922. VI. 30.

Egészségügyi közigazgatás szakelőadó

Dr. Pfeiffer Miklós budapesti tisztiorvos 1927. IX. 1. – 1930. VI. 30.

Társadalmi egészségtan szakelőadó

Dr. nagyenyedi Jency Endre ny. r. tanár 1935. IX. 1. – 1946. VI. 30.

Sexualhygiene szakelőadó

Dr. Preininger Tamás adjunktus, c. ny. rk. tanár 1938. II. 17. – 1940. VI. 30.

Bevezetés a jog- és államtudományba szakelőadó

Dr. Szentpéteri Kun Béla ny. r. tanár 1945. IX. 1. – 1946. I. 31.

Etika és filozófiai enciklopédia szakelőadó

Dr. Flachbarth Ernő ny. r. tanár 1946. II. 1. – 1946. VI. 30.

Gazdasági közigazgatás

Dr. Szontagh Vilmos ny. r. tanár 1945. IX. 1. – 1948. XII. 31.

Dr. Kóvári László tömegszervező 1948. IX. 1. – 1949. VI. 30.

Jóléti igazgatás

Dr. Benedek Jenő miniszteri tanácsos 1948. IX. 1. – 1949. VI. 30.

Közgazdaságtan szakelőadó

Dr. Kóvári László tömegszervező 1948. IX. 1. – 1949. VI. 30.

Salgó Árpád vállalati igazgató 1948. XI. 1. – 1949. VI. 30.

Magyar polgári törvénykezési jog

Dr. Bacsó Jenő nyug. ny. r. tanár 1948. IX. 1. – 1949. I. 31.

Dr. pusztarádóczy Dezső Gyula ny. r. tanár 1949. II. 1. – 1949. VI. 30.

Szociológia szakelőadó

Dr. Vas Tibor magántanár (1949. II. 11-től ny. r. tanár) 1948. X. 12. – 1949. VI. 30.

Előadók

A kánonjog hatása a magyar jogfejlődésre

Dr. Szentpéteri Kun Béla ny. r. tanár 1946. IX. 1. – 1948. VI. 30.

Bányajog

Dr. pusztarádóczy Dezső Gyula ny. r. tanár 1946. IX. 1. – 1948. VI. 30.

Börtönügy

Dr. Cséka Ervin bírósági jegyző 1947. IX. 1. – 1948. VI. 30.

Büntető ügyvitel

Dr. Böszörményi Imre főállamügyész 1946. IX. 1. – 1948. VI. 30.

Hitel és vámpolitika

Neubauer Pál nemzeti banki tisztviselő 1946. IX. 1. – 1948. VI. 30.

Hiteljogi módszerek

Dr. Kauser Lipót ny. r. tanár 1947. IX. 1. – 1948. VI. 30.

Igazságügyi közigazgatás

Dr. Bacsó Jenő ny. r. tanár 1946. IX. 1. – 1948. VI. 30.

Illetékjog

Dr. Vajthó Lajos nyug. pénzügyigazgató 1946. IX. 1. – 1947. VI. 30.

Dr. Horváth Ferenc pénzügyi tanácsos 1947. IX. 1. – 1948. VI. 30.

Jelzálogjog

Dr. pusztarádóczy Dezső Gyula ny. r. tanár 1948. II. 1. – 1948. VI. 30.

Ipari- és kereskedelmi közigazgatás

Dr. Harsányi Imre kereskedelmi és iparkamarai főtitkár 1946. IX. 1. – 1948. VI. 30.

Ipari és kereskedelmi politika

Dr. Radó Rezső kereskedelmi és iparkamarai főtitkár 1946. IX. 1. – 1948. VI. 30.

Kereskedelmi társaságok

Dr. Sztéhlo Zoltán ny. r. tanár 1948. II. 1. – 1948. VI. 30.

Könyvvitel

Dr. Somlyai József vállalati igazgató 1946. IX. 1. – 1948. VI. 30.
Lányi Barna MNB debreceni igazgató 1949. II. 1. – 1949. VI. 30.

Közzolgálati jog

Dr. Szontagh Vilmos ny. r. tanár 1946. IX. 1. – 1948. VI. 30.

Kriminológia

Dr. Cséka Ervin bírósági jegyző 1946. IX. 1. – 1947. VIII. 31.
Dr. devecseri Schulteisz Emil ny. r. tanár 1947. IX. 1. – 1948. VI. 30.

Mezőgazdasági közigazgatás

Dr. Julow Imre mezőgazdasági kamarai igazgató 1946. IX. 1. – 1948. VI. 30.

Munkajog

Dr. pusztarádóczy Dezső Gyula ny. r. tanár 1946. IX. 1. – 1948. VI. 30.

Nemzetközi polgári és büntető jogsegély

Dr. Lupkovics György nyug. kúriai bíró 1946. IX. 1. – 1948. VI. 30.

Önkormányzatok háztartása

Dr. Ary Lajos miniszteri számvevősegi főtanácsos 1946. IX. 1. – 1948. VI. 30.

Örökösödési eljárás

Dr. D. Tóth Ferenc járásbíró 1946. IX. 1. – 1948. VI. 30.

Polgári ügyvitel

Dr. Uray Iván ítélőtáblai bíró 1946. IX. 1. – 1948. VI. 30.

Szociálpolitika

Dr. Gavallér Lajos ügyvéd 1946. IX. 1. – 1948. VI. 30.

Telekkönyvi jog

Dr. Szabó Mihály ítélőtáblai bíró 1946. IX. 1. – 1948. VI. 30.

Ügyészi, ügyvédi és közjegyzői munkakör

Dr. Hajdú János ügyvéd 1946. IX. 1. – 1948. VI. 30.

Valutapolitika

Dr. Blaskovits Zoltán magántanár

1946. IX. 1. – 1948. VI. 30.

Végrehajtási jog

Dr. Bacsó Jenő ny. r. tanár

1946. IX. 1. – 1948. VI. 30.

11. kép. Bozóky Ferenc, Haendel Vilmos és Bacsó Jenő professzorok a Werbőczy Bajtársi Egyesület dísztáborozásán, 1938. március 5-én.

A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai

1915/16	Dr. haraszti Bernolák Nándor
1918/19	Dr. Kiss Géza
1922/23	Dr. Teghze Gyula
1926/27	Dr. Illyefalvy Vitéz Géza
1930/31	Dr. Szentpéteri Kun Béla
1934/35	Dr. Tóth Lajos
1938/39	Dr. Bacsó Jenő
1942/43	Dr. szepesváraljai Haendel Vilmos
1946/47	Dr. pilismaróti Bozóky Ferenc

Dr. haraszti Bernolák Nándor

Dr. Kiss Géza

Dr. Toghze Gyula

Dr. Illyefalvy Vitéz Géza

Dr. Szentpéteri Kun Béla

Dr. Tóth Lajos

Dr. Bacsó Jenő

Dr. szepesváraljai
Haendel Vilmos

Dr. pilismaróti
Bozóky Ferenc

A Jog- és Államtudományi Kar dékánjai

1914/15	Dr. Kun Béla
1915/16	Dr. Kiss Géza
1916/17	Dr. krasznarécsei Mártonffy Marcel
1917/18	Dr. haraszti Bernolák Nándor
1918/19	Dr. Teghze Gyula
1919/20	Dr. Szentpéteri Kun Béla
1920/21	Dr. Illyefalvy Vitéz Géza
1921/22	Dr. Tóth Lajos
1922/23	Dr. Bacsó Jenő
1923/24	Dr. szepesváraljai Haendel Vilmos
1924/25	Dr. barabási Kun József
1925/26	Dr. Iványi Béla
1926/27	Dr. szentkirályszabadjai Márffy Ede
1927/28	Dr. Marton Géza
1928/29	Dr. Kováts Andor
1929/30	Dr. pilismaróti Bozóky Ferenc
1930/31	Dr. Teghze Gyula
1931/32	Dr. Tóth Lajos
1932/33	Dr. Szentpéteri Kun Béla
1933/34	Dr. Baranyai Béla
1934/35	Dr. Bacsó Jenő
1935/36	Dr. szepesváraljai Haendel Vilmos
1936/37	Dr. Marton Géza
1937/38	Dr. Kováts Andor
1938/39	Dr. pilismaróti Bozóky Ferenc
1939/40	Dr. Baranyai Béla
1940/41	Dr. Szádeczky-Kardoss Tibor
1941/42	Dr. Zachár Gyula
1942/43	Dr. Szentpéteri Kun Béla
1943/44	Dr. Sztéhlo Zoltán
1944/45 I.	Dr. iglói Szontagh Vilmos
	II. Dr. Szentpéteri Kun Béla
1945/46	Dr. Flachbart Ernő
1946/47	Dr. Bacsó Jenő
1947/48	Dr. iglói Szontagh Vilmos
1948/49	Dr. Kauser Lipót

**A Jog- és Államtudományi Kar által kezdeményezett
honoris causa doctori címek (1914-1949)²⁹⁷**

Dr. gróf Degenfeld-Schomburg József, a tiszántúli ref. egyházkerület főgondnoka	1924	államtud.
Dr. gróf Bethlen István, m. kir. miniszterelnök	1927	jogtud.
Dr. Magoss György, Debrecen sz. kir. város polgármestere	1927	jogtud.
nagybányai Horthy Miklós kormányzó	1927	jogtud.*
Dr. gróf Klebelsberg Kunó, m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter	1927	jogtud.
Dr. Baltazár Dezső, a tiszántúli ref. egyházkerület püspöke	1929	jogtud.
Dr. Vásáry István, Debrecen sz. kir. város polgármestere	1933	jogtud.
Dr. Condrik Colijn, németalföldi miniszterelnök	1938	jogtud.
Dr. Johann Viktor Bredt, egyetemi. ny. r. tanár, Marburg	1938	jogtud.
Watson Kirkconnel, akadémiai tanár, Winnipeg	1938	jogtud.
Dr. Vladár Gábor, kúriai tanácselnök	1942	jogtud.
Dr. Polner Ödön, nyug. egyetemi ny. r. tanár	1942	jogtud.

12. kép - Dr. Vladár Gábor honoris causa doktori oklevele, 1942. június 12.

²⁹⁷ Az összeállítás alapjául szolgál NÉMEDI Lajos, *A Kossuth Lajos Tudományegyetem rövid története: 1912-1987*, Debrecen, 1988, 84-86. listája.

* Az összes többi karral együtt tett felterjesztés.

A Jog- és Államtudományi Kar által habilitált magántanárok²⁹⁸

Kérvényező	Foglalkozás	Tárgykör	Képesítés időpontja
Dr. Márki Hugó	kassai jogakadémiai ny. rk. tanár	Közgazdaságtan	1917. ápr. 10.?
Dr. Gerőcz Kálmán	sárospataki jogakadémiai ny. rk. tanár	Anyagi büntetőjog	1917. ápr. 24.
Dr. pusztarádóczi Dezső Gyula	sárospataki jogakadémiai tanár	Magyar magánjog	1921. nov. 15.
Dr. Nizsalovszky Endre	igazságügy miniszteri titkár (osztálytanácsos)	Magyar magánjog	1929. nov. 27.
Dr. iglói Szontagh Vilmos	miskolci jogakadémiai tanár	Közigazgatási eljárásjog	1929. dec. 10.
Dr. Ullein-Reviczky Antal	m. kir. követségi titkár	Nemzetközi közjog	1933. máj. 30.
Dr. Sárffy Andor	az IM-ba berendelt ítélőtáblai bíró	Magyar polgári törvénykezési jog	1935. márc. 20.
Dr. devecseri Schultheisz Emil	hadbíró-százados	Magyar katonai anyagi büntetőjog	1937. okt. 23.
Dr. Schönvitzky Bertalan	egri érseki jogakadémiai tanár	Polgári törvénykezési jog	1939. jún. 23.
Dr. Wünsch Frigyes	m. kir. kormányfőtanácsos	Szövetkezeti politika	1941. nov. 11.
Dr. Blaskovits Zoltán	törvényszéki bíró	Közgazdaságtan	1946. jún. 28.
Dr. Novák István	miskolci törvényszéki titkár	Egyházi perjog	1946. jún. 28.
Dr. Pólay Elemér	kir. járásbíró	Római jog	1946. jún. 28.
Dr. Boleratzky Lóránd	miskolci jogakadémiai ny. rk. tanár	Evangélikus egyházjog	1947. júl. 21.
Dr. Benkő István	az IM-ba beosztott törvényszéki bíró	Nemzetközi jog	1948. máj. 31.
Dr. Lupkovics György	nyug. kúriai bíró	Nemzetközi jog	1948. máj. 31.
Dr. Benedek Jenő	népjóléti minisztériumi osztályfőnök	Jóléti igazgatás	1949. jún. 1.

²⁹⁸ HOLLÓSI, *A debreceni...*, i. m., passim.

A Jog- és Államtudományi Kar kitüntetései doktoraik

Sub Auspiciis Regis / Sub Auspiciis Gubernatoris doctores (1918-1944)

K. Nagy Zoltán	1918	államtud.
Rusz Sántha István	1922	jogtud.
Bacsó Ferenc	1927	államtud.
Kerekes Ernő	1932	államtud.
Visky Károly	1933	államtud.
Brósz Róbert	1938	jogtud.
Pagonyi Ernő	1938	jogtud.
Bacsó Jenő	1941	jogtud.
Vásáry István	1941	jogtud.
Ádor Zoltán	1943	jogtud.

Sub Laurea Almae Matris doctores (1947-1949)

Tamássy Jenő	1947	jogtud.
Tóth János	1947	államtud.
Gál Gyula	1948	jog- és államtud.
Hubay Pál	1949	jog- és államtud.
Ács Imre	1949	jog- és államtud.
Farkas József	1949	jog- és államtud.
Szabó Emil	1949	jog- és államtud.

13. kép - Kormányzógyűlés doktora avatás 1941. május 3-án:
a bölcsező Bozóky Mária jobbján ifj. Vásáry István, balján ifj. Bacsó Jenő jogászdoktorok.

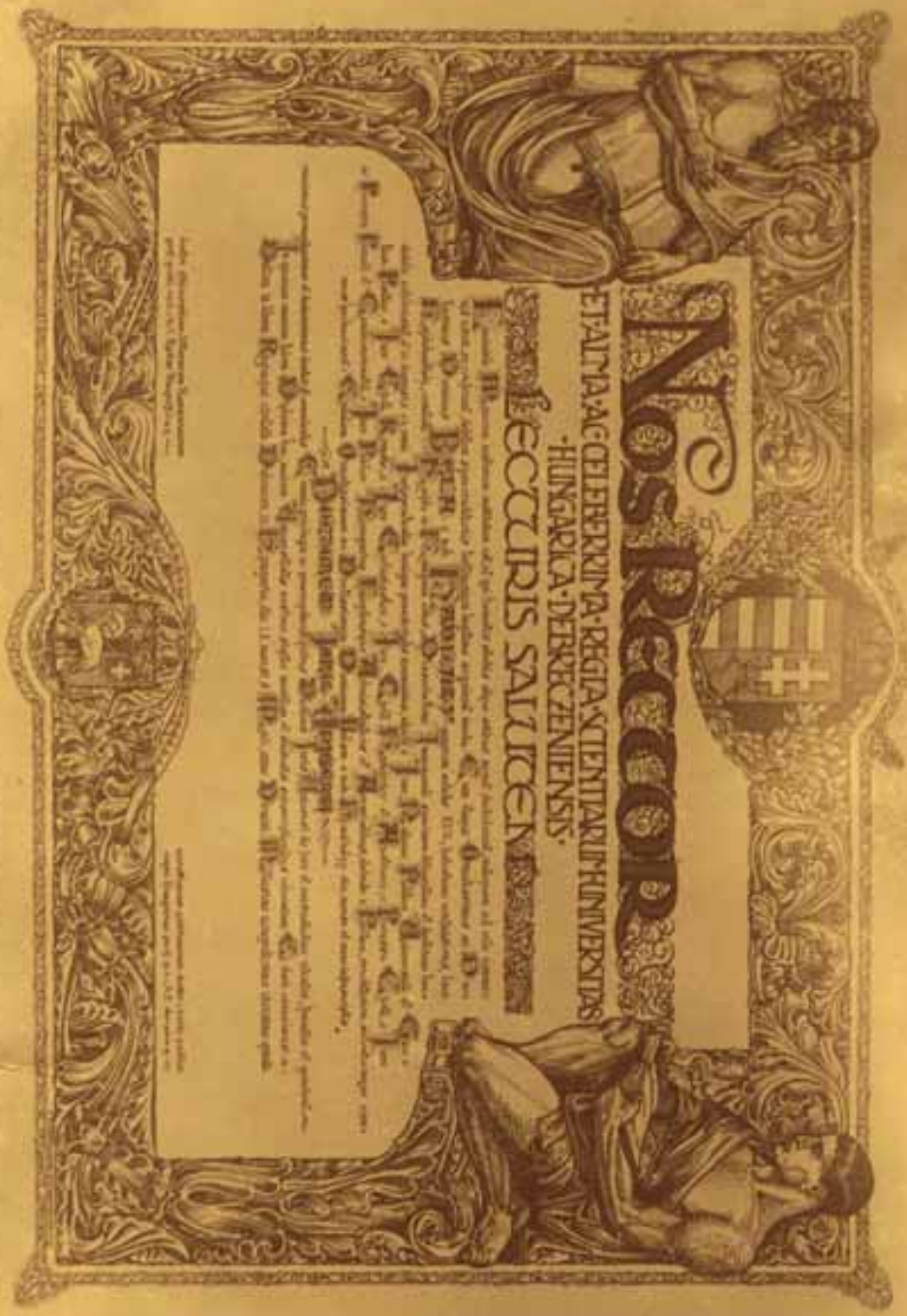
Rövidítések

államtud.	államtudományi
c.	címzetes
DE BTK	Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
ÉK.	A debreceni magyar királyi Tudományegyetem évkönyve és almanachja
HBML	Hajdú-Bihar Megyei Levéltár
jogtud.	jogtudományi
MOL	Magyar Országos Levéltár
m. kir.	magyar királyi
m.-tanár	magántanár
ny. r.	nyilvános rendes
ny. rk.	nyilvános rendkívüli
nyug.	nyugalmozott
r. ü.	rendes ülés
rk. ü.	rendkívüli ülés
tc.	törvénycikk
VKM.	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium

Képek jegyzéke

belső borító elől	DEENK Kézirattár	Egyetemtörténeti fotóalbum	10 (016)
belső borító hátul	- " -	- " -	3 (055)
1.	Debreceni Kincses Kalendárium, 1915, 41.		
2.	DEENK Kézirattár	Egyetemtörténeti fotóalbum	2 (055)
3.	- " -	- " -	5 (008)
4.	- " -	- " -	11 (063)
5.	- " -	- " -	1 (41)
6.	- " -	- " -	12 (002)
7.	- " -	- " -	2 (036)
8.	- " -	- " -	10 (011)
9.	- " -	- " -	9 (024)
10	- " -	- " -	6 (026)
11.	- " -	- " -	9 (025)
12.	- " -	- " -	12 (026)
13.	- " -	- " -	11 (055)

Nos BECCOR
ET ALIA: AC CETERORUM REGIA SCIENTIARUM UNIVERSITAS
HUNGARICA DE BECCENIENSIS.
BECCURIS SALUCEM

[Faint, mostly illegible Latin text, likely a university charter or decree.]

[Small text at the bottom left of the page.]

[Small text at the bottom right of the page.]

